

A szabadságvesztés büntetés alternatíváihoz való
egyenlő esélyű hozzáférés Európában

**SZABADSÁGELVONÁSSAL NEM JÁRÓ
BÜNTETÉSEK ÉS INTÉZKEDÉSEK AZ EURÓPAI
UNIÓ TAGÁLLAMAIBAN**
ÖSSZEHASONLÍTÓ TANULMÁNY

Anabela Miranda Rodrigues • Maria João Antunes
Sónia Fidalgo • Inês Horta Pinto • Karla Tayumi Ishiy

Az Európai Unió
támogatásával

Az Európai Unió támogatásával

Ez a jelentés *A szabadságvesztés büntetés alternatíváiboz való egyenlő esélyű hozzáférés előmozdítása Európában* (PRI Alt Eur) elnevezésű projekt részeként, az Európai Bizottság támogatásával, a JUST-JCOO-AG-2020 — tevékenységi támogatások az igazságügyi együttműködés előmozdítására a polgári és büntető igazságszolgáltatás területén program keretében jött létre.

A projekt megvalósítása a Penal Reform International, a Coimbra-i Egyetem (Portugália) Jogi Kutatóintézete és a Magyar Helsinki Bizottság (MHB) közreműködésében jött létre.

Az Európai Bizottságnak a kiadvány megjelenéséhez nyújtott támogatása nem értelmezhető a kiadvány tartalmával való egyetértéseként, annak tartalma kizárólag a szerzők véleményét tükrözi, továbbá a Bizottság nem vonható felelősségre a kiadványban foglalt információk bármilyen jellegű használatáért.

KUTATÓK

Anabela Miranda Rodrigues, egyetemi tanár – kutatásvezető

Maria João Antunes, egyetemi tanár

Sónia Fidalgo, adjunktus

Inês Horta Pinto, PhD, a büntetőjog doktora

Karla Tayumi Ishiy, büntetőjog szakos PhD-hallgató

A magyar fordítást dr. Pető Nóra készítette.

ELÉRHETŐSÉGEK

geral@ij.uc.pt

www.uc.pt/fduc/ij

Colégio da Trindade | 3000-018 Coimbra

Portugal

2022. NOVEMBER

Tartalomjegyzék

Köszönetnyilvánítás	1
Bevezető	5
I. FEJEZET– Jogszabályi keretek	9
1. A büntetőjogi szankciók nemzeti rendszereinek általános keretei.....	9
1.1 A büntetés célja.....	9
1.2 Szabadságvesztés.....	10
1.3 Szabadságelvonással nem járó szankciók.....	11
1.4 Büntetés kiszabásának mellőzése.....	14
2. Szabadságelvonással nem járó szankciók.....	16
2.1 A szabadságelvonással nem járó szankciók típusai és korlátai.....	16
2.1.1 Pénzbüntetés.....	16
2.1.2 Próbaidő vagy a büntetés felfüggesztett/feltételes kiszabása.....	17
2.1.3 Közérdekű munka.....	18
2.1.4 Otthonában végrehajtott szabadságvesztés.....	20
2.1.5 Egyéb, szabadságelvonással nem járó szankciók.....	21
2.2 A szabadságelvonással nem járó szankciók kiszabása.....	23
2.2.1 A szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazására vonatkozó jogi követelmények.....	24
2.3 Mellékbüntetések.....	26
3. A büntetés kiszabás célja: a szabadságelvonással nem járó szankció típusának és tartamának meghatározása.....	27
3.1 Büntetés kiszabási szakasz.....	27
3.2 A büntetés meghatározásának kritériumai.....	28
3.3 A szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazására hatáskörrel rendelkező hatóság.....	31
3.4 Szabadságelvonással nem járó szankciók kötelező alkalmazása.....	33
3.5 A bíróság indokolási kötelezettsége a büntetés megválasztása kapcsán.....	34
3.6 Büntetés kiszabási iránymutatások.....	35
3.7 Fellebbezési jog.....	36
4. A szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazása és a kiszabott büntetéssel kapcsolatos előírások megszegésének következményei.....	37

4.1 A felügyeletre hatáskörrel rendelkező hatóság.....	37
4.2 A kiszabott büntetéssel kapcsolatos előírások megszegése.....	38
4.3 A büntetés módosítása a végrehajtás során.....	40
5. Korai szabadítás.....	41
5.1 Formális előfeltételek.....	42
5.2 Érdemi előfeltételek.....	44
5.3 Előrehozott korai szabadítás.....	45
5.4 A feltételes szabadság kötelező esetei / Kizáró okok.....	46
5.5 A feltételes szabadság elrendelésére és annak ellenőrzésére hatáskörrel rendelkező hatóság.....	47
5.6 A feltételes szabadságra bocsátás feltételei.....	48
5.7 A pártfogó felügyelet tartama.....	49
5.8 A magatartási szabályok megszegésének következménye.....	49
5.9 A korai szabadítás más formái.	51

II. FEJEZET – A szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések a

gyakorlatban.....	53
1. A szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések működése a gyakorlatban.....	53
1.1 A szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések alkalmazására és végrehajtására vonatkozó adatok.....	53
1.2 Szabadságvesztés.....	54
1.3 Szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések.....	57
1.3.1 Pénzbüntetés.....	57
1.3.2 Pártfogó felügyelet és felfüggesztett/feltételes büntetés.....	58
1.3.3 Közérdekű munka.....	60
1.3.4 Elektronikus távfelügyelet.....	62
1.3.5 Egyéb, szabadságelvonással nem járó szankciók.....	63
1.3.6 Korai szabadítás.	63
1.4 Hiányzó statisztikai adatok.....	66
2. A szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések alkalmazásának felügyelete.....	67
2.1 Munkateher.....	69
2.2 A büntetéskiszabást segítő pártfogó felügyelői vélemények.....	70
2.3 Személyzet.....	72
2.4 Megközelítési mód.....	73
2.5 Részvétel a közösségben.....	75
2.6 Technológia.....	76
3. A szabadságelvonással nem járó szankciók hatékonysága a büntetés céljainak elérése és a szabadságvesztés alkalmazásának csökkentése szempontjából.....	77
3.1 Visszaesési mutatók.....	78

3.2	Visszavonási arányok.....	80
3.3	A szabadságvesztés alkalmazására gyakorolt hatás.....	81
3.4	Akadályok a szabadságvesztés alternatíváinak szélesebb körű használatával szemben.....	83
III.	FEJEZET – A szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések alkalmazása a sérülékeny helyzetben lévő vagy kisebbségi csoportokhoz tartozó személyekkel szemben.....	87
1.	A sérülékeny helyzetben lévő és kisebbségi csoportokhoz tartozó személyekkel szemben alkalmazható alternatív büntetések és intézkedések.....	87
1.1	Fiatal felnőttek.....	88
1.2	Idősek.....	90
1.3	Szülők vagy terhes nők.....	91
1.4	Egészségügyi problémával küzdő személyek.....	92
2.	Az alternatív büntetések és intézkedések működése a gyakorlatban a sérülékeny helyzetben lévő vagy kisebbségi csoportokhoz tartozó személyek esetében.....	94
2.1	A szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések alkalmazására vonatkozó adatok.....	94
2.2	A sérülékeny helyzetben lévő vagy kisebbségi csoportokhoz tartozó személyek elé háruló akadályok a szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések alkalmazhatóságára nézve.....	97
IV.	FEJEZET – A Covid-19 világjárvány hatása a szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések alkalmazására.....	100
V.	FEJEZET – Következtetések és jövőbeli kilátások.....	103
1.	Példák a szabadságelvonás alternatíváira irányuló és folyamatban lévő innovatív kezdeményezésekre.....	104
2.	Jövőbeli irányok – A büntetések és intézkedések fejlesztésének jövőbeli lehetőségei a szabadságvesztés alkalmazásának hatékony csökkentése érdekében.....	108
2.1	A szankciórendszerek jogszabályi keretei.....	109
2.2	Gyakorlati és szervezeti intézkedések.....	112
2.3	Sérülékeny helyzetben lévő vagy kisebbségekhez tartozó személyek.....	114
2.4	A technológia szerepe.....	114
	Hivatkozások.....	115

Köszönetnyilvánítás

A Coimbra-i Egyetem Jogi Karának kutatócsoportja ezúton fejezi ki köszönetét azon uniós tagállambeli szakértőknek és szervezeteknek, akik felbecsülhetetlen segítséget nyújtottak a nemzeti jelentések elkészítése és/vagy tájékoztatás nyújtása révén, amelyek lehetővé tették e tanulmány elkészítését.

Belgium

Wendy De Bondt

büntetőjog professzor, Genti Egyetem

Nele Audenaert

PhD kutató, Genti Egyetem

Manon Maes

MA Kriminológia tudományok, Genti Egyetem

Bulgária

Dobrinka Chankova

büntető-eljárásjog professzor,
'Neofit Rilski' Dél-Nyugati Egyetem, Blagoevgrad, Jogi Kar

Irena Petkova

Elena Churukova

Büntetésvégrehajtási Főigazgatóság,
Nemzetközi Együttműködés Osztálya

Horvátország

Tea Dabić

az Emberi jogi és igazságszolgáltatási program koordinátora,
Human Rights House, Zágráb

Sunčana Roksandić

docens, Büntetőjog Tanszék, Zágrábi Egyetem, Jogi Kar

Ciprus

Andreas Kapardis

pszichológia és jog professzor, Ciprusi Egyetem, Jogi Kar

Markella Bitsiouni

kutató, Ciprusi Egyetem

- Csehország** **Andrea Matoušková**
Cseh Pártfogó Felügyelői és Mediációs Szolgálat Főigazgatósa, Károly Egyetem
- Dánia** Dán Pártfogó Felügyelői Szolgálat
- Észtország** **Jaan Ginter**
professzor, Tartui Egyetem, Jogi Kar
- Finnország** **Nora Lähteenmäki**
doktori hallgató, LL.M., Kriminológiai és Jogpolitikai Intézet, Helsinki Egyetem
- Franciaország** **Jean-Paul Céré**
professzor, Université de Pau et des Pays de l'Adour,
a Centre de Recherche sur la Justice Pénale et Pénitentiaire igazgatója
- Joana Falxa**
professzor, Université de Pau et des Pays de l'Adour,
a Centre de Recherche sur la Justice Pénale et Pénitentiaire tagja
- Németország** **Frieder Dünkel**
kriminológia professzor, Greifswaldi Egyetem
- Görögország** **Nikolaos K. Koulouris**
docens, a „Társadalompolitika és a bűnelkövetők szabadságelvonással járó és alternatív kezelése” tárgy oktatója, Társadalompolitikai Tanszék, Thrákiai Democritus Egyetem
- Dimitrios Koros**
jogász, a büntetésvégrehajtási politika doktora, tudományos munkatárs, Thrákiai Democritus Egyetem, Jogi Kar
- Sophia Spyrea**
doktori hallgató, Thrákiai Democritus Egyetem
- Magyarország** **Krámer Lili**
kriminológus, a Magyar Helsinki Bizottság kutatója és projektkoordinátora
- Szegő Dóra**
szociológus, a Magyar Helsinki Bizottság kutatója és projektkoordinátora
- Lukovics Adél**
jogász, a Magyar Helsinki Bizottság jogi előadója

- Olaszország** **Alessandro Bernardi**
professzor, Ferrarai Egyetem
- Marco Venturoli**
kutató, Ferrarai Egyetem
- Írország** **Avril M Brandon**
kriminológia tanársegéd,
Maynooth-i Egyetem, Jogi Kar
- Louise Kennefick**
adjunktus, Maynooth-i Egyetem, Jogi Kar
- Lettország** Lett Pártfogó Felügyelői Szolgálat
- Litvánia** **Gintautas Sakalauskas**
oktató, Vilniusi Egyetem, Jogi Kar, Büntető Igazságszolgáltatás Tanszék
- Málta** **Sandra Scicluna**
adjunktus, tanszékvezető, Kriminológia Tanszék, Máltai Egyetem
- Hollandia** **Gerard de Jonge**
a büntetésvégrehajtási jog professor emeritus-a,
Maastricht-i Egyetem, Jogi Kar
- Sonja Meijer**
a büntetésvégrehajtási jog professzora, Nijmegen-i Radboud Egyetem és
adjunktus, VU Amsterdam
- Leo Tigges**
M.Sc., kriminológus, a közösségi alapú büntetések független
szaktanácsadója és a Holland Helsinki Bizottság szenior szakértője
- Lengyelország** **Pawel Daniluk**
egyetemi tanár, Büntetőjog Tanszék/Jogi Tanulmányok Intézete, Lengyel
Tudományos Akadémia, Varsó
- Piotr Gensikowski**
bíró
- Portugália** **Anabela Miranda Rodrigues**
Maria João Antunes
Sónia Fidalgo
Egyetemi tanárok (büntetőjog), Coimbra-i Egyetem, Jogi Kar

Inês Horta Pinto

PhD, a büntetőjog doktora, Coimbra-i Egyetem, Jogi Kar

Karla Tayumi Ishiy

büntetőjog szakos PhD-hallgató, Coimbra-i Egyetem, Jogi Kar

Románia**Marian Badea**

Román Pártfogó Felügyelet Igazgatósága,
adjunktus, Bukaresti Egyetem

Ramona Balaita

Román Pártfogó Felügyelet Igazgatósága

Svédország

Svéd Büntetés-végrehajtási és Pártfogó Felügyelői Szolgálat

Bevezető

ANABELA MIRANDA RODRIGUES¹, MARIA JOÃO ANTUNES²
SÓNIA FIDALGO³, INÉS HORTA PINTO⁴, KARLA TAYUMI ISHIY⁵

Háttér

Ez az összehasonlító tanulmány „*A szabadságvesztés büntetés alternatíváihoz való egyenlő esélyű hozzáférés előmozdítása Európában*” elnevezésű (PRI Alt Eur) projekt részeként, a Penal Reform International (PRI), a Coimbra-i Egyetem (CE) és a Magyar Helsinki Bizottság (MHB) közötti együttműködés keretében, valamint az Európai Unió finanszírozásában (JUST-JCOO-AG-2020) jött létre. A projekt 2021 januárjában kezdődött és 2023 márciusáig valósul meg.

A 2019 decemberi, a “Tanács következtetései az őrizet helyetti alternatív intézkedésekről: szabadságelvonással nem járó szankciók és intézkedések alkalmazása a büntető igazságszolgáltatásban” című dokumentumra figyelemmel ennek az uniós projektnek a célja, hogy – különböző tevékenységeken, így például egy összehasonlító tanulmányon, büntető igazságszolgáltatási szakemberek számára tartott képzéseken, kísérleti projekteken és a büntető igazságszolgáltatási rendszerek fejlesztésére szolgáló javaslatok kidolgozásán keresztül – hozzájáruljon Európa-szerte az alternatív büntetésekkel kapcsolatos tudásanyag bővítéséhez és az alternatív büntetések szélesebb körben történő alkalmazásához.

Ezt a projektet egy másik, 2021 márciusától decemberig futó, az International Penal and Penitentiary Foundation (Nemzetközi Büntetőjogi és Büntetés-végrehajtási Alapítvány – IPPF) finanszírozásában megvalósuló, *A börtönbüntetés alternatívái és a szabadulást követő támogatás a COVID-19 világjárvány idején történő végrehajtása és kezelése terén mutatkozó hiányosságok megoldása*” című projekt egészítette ki. E projekt vizsgálatának középpontjában a Covid-19 világjárványnak négy országon belül (Grúzia, Magyarország, Kirgizisztán és Portugália) a szabadságelvonással nem járó szankciók

¹ Egyetemi tanár, Coimbrai-Egyetem, Jogi Kar, Portugália (ORCID: 0000-0002-3566-075X).

² Egyetemi tanár, Coimbrai-Egyetem, Jogi Kar, Portugália (ORCID: 0000-0002-3103-9202).

³ Egyetemi adjunktus, Coimbrai-Egyetem, Jogi Kar, Portugália (ORCID: 0000-0001-7554-3040).

⁴ Büntetőjogi PhD, Coimbrai-Egyetem, Jogi Kar, Portugália (ORCID: 0000-0002-4904-9476).

⁵ Büntetőjogi doktorjelölt, Coimbrai-Egyetem, Jogi Kar, Portugália (ORCID: 0000-0003-1303-531X).

alkalmazására és végrehajtására gyakorolt sajátos hatásai álltak, továbbá összehasonlító tanulmányt tartalmazott az Európai Unió tagállamaira kiterjedően. A „Covid-19 világjárvány hatása a szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések alkalmazására” című tanulmány angol és francia nyelven jelent meg.

További információk a projektekről a www.prialteur.pt oldalon található.

Összehasonlító tanulmány

A PRI Alt Eur projekt keretében a szabadságvesztés helyett alkalmazható alternatív szankcióknak az Európai Unió tagállamain belüli alkalmazásáról és végrehajtásáról összehasonlító tanulmány is készült. Az összehasonlító tanulmány elkészítését a portugáliai Coimbrai Egyetem (CE) Jogi Kara, Jogi Kutatóintézetének kutatócsoportja koordinálta.

Módszertan

Az összehasonlító tanulmányt a kutatócsoport az Európai Unió tagállamaiból felkért szakértők nemzeti jelentései alapján készítette. E célból a CE kutatócsoportja iránymutatásokat küldött és megküldte, hogyan épüljenek fel a jelentések, annak érdekében, hogy a lehető legteljesebb mértékig biztosítani tudja az információk standardizáltságát és összehasonlíthatóságát. A jelentések egy négy részből álló kérdőívvel épültek fel:

- I. Jogsabályi keretek;
- II. Az alternatív büntetések/intézkedések alkalmazása a gyakorlatban;
- III. A Covid-19 járványhelyzet hatása az alternatív büntetések és intézkedések kiszabására és alkalmazására;
- IV. A szabadságvesztés alternatíváinak jövőbeli kilátásai.

A kérdőív minden része egy kérdéssort tartalmazott, amely kérdések mindegyikét további részletező kérdések követték, ezáltal pontosítva azokat a témákat, amelyeket az adott kérdéshez kapcsolódóan tisztázni kell. Amellett, hogy felkérést kaptak, hogy adjanak tájékoztatást a tárgyhoz kapcsolódó jogi előírásokról és gyakorlatról, a szakértőket arra is kérték, hogy említsenek meg bármely más releváns információt, valamint esetleges jogtudományi vitát, továbbá saját nézeteiket a témához kapcsolódóan.

A projekt keretében a projektben részt vevő partnerek és nemzeti szakértők közötti virtuális találkozóra is sor került, amely lehetőséget biztosított a részt vevők eszmecseréjére és egy hálózatos együttműködés kialakítására.

A tanulmány az Európai Unió 22 tagállamára terjed ki: Ausztria, Belgium, Bulgária, Ciprus, Csehország, Dánia, Észtország, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Horvátország, Írország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Málta, Németország, Olaszország, Portugália, Románia, Spanyolország, Svédország, Szlovákia és Szlovénia. A kutatócsoport 19 nemzeti szakértőtől nemzeti jelentéseket kapott (a portugál jelentést a CE csapata készítette);⁶ két további olyan ország esetében, ahonnan a kutatócsoport nem kapott jelentést, félig strukturált interjúkat folytattak a büntetés-végrehajtás és a pártfogó felügyelői szolgálat képviselőivel.⁷ Ha az információk megerősítése vagy kiegészítése vált szükségessé, erre közvetlenül a büntető kódexek vagy egyéb nemzeti jogszabályok szövege alapján került sor. Emellett a jelentésekben adott információk bizonyos esetekben kiegészítésre kerültek egyéb publikált forrásokból nyert adatokkal.⁸

Ennek a jelentésnek a szerkezete a kérdőív felépítését követi, kisebb kiigazításokkal, ahol ez szükségesnek bizonyult. Nevezetesen, a projektnek a sérülékeny és kisebbségi csoportokra vonatkozó vizsgálati fókuszával kapcsolatban az a döntés született, hogy a sérülékeny személyek és a kisebbségi csoportok tekintetében alkalmazott büntetések és intézkedések tárgyalásának a szerzők egy önálló részt szentelnek a jelentésen belül.

A tanulmány kizárólag a szabadságelvonással nem járó büntetőjogi szankciókra összpontosít, amely azt jelenti, hogy nem terjed ki a tárgyalást megelőző intézkedések, a börtönbüntetések, illetve azon biztonsági intézkedések tárgyalására, amelyeket azon személyekkel szemben alkalmaznak, akiknek kóros elmeállapotuk vagy fiatal koruk miatt büntetőjogi felelőssége kizárt.

Annak ellenére, hogy az uniós tagállamok közös elvekben és értékekben osztoznak, az egyes tagállamok saját büntetőjogi normákkal, szankciórendszerrel és büntető-eljárásjogi szabályokkal rendelkeznek. Ezenkívül nem minden nemzeti jelentés válaszolt meg valamennyi kérdőívbeli kérdést és nem minden jelentés volt ugyanannyira részletes, amely néha akadályozta az információk összehasonlíthatóságát.

Ez az összehasonlító tanulmány angol, francia, magyar és portugál nyelven jelenik meg. A jelentés valamennyi változata elérhető lesz a www.prialteur.pt oldalon és a projektben részt vevő partnerek honlapján.

⁶ A közreműködő szakértők listája a Köszönetnyilvánítás alatt található. Bár a kutatást végző csoport a tanulmányban való részvételre mind a 27 tagállamból kért fel szakértőket, nem volt lehetséges munkájukat valamennyiüktől megkapni az e jelentés elkészítésére nyitva álló határidőn belül.

⁷ Ez történt Lettország és Dánia esetében (online interjúk, amelyek szintén a nemzeti jelentések felépítése alapjául szolgáló kérdőíveket követték).

⁸ Ezekben az esetekben a források hivatkozása megfelelően feltüntetésre került. Ahol nem található külön hivatkozás, a forrás a vonatkozó nemzeti jelentés.

I. fejezet

JOGSZABÁLYI KERETEK

1 – A büntetőjogi szankciók nemzeti rendszereinek általános keretei

Ez a fejezet a tanulmány által érintett tagállamok büntetőjogi szankciórendszerének általános vonásaira összpontosít. Így kitér a bűncselekményekre vonatkozó jogszabályi rendelkezések által meghatározott szankciók típusaira, a szabadságvesztés büntetés időtartamának alsó és felső korlátaira, a szabadságelvonással nem járó szankcióknak a szabadságvesztés büntetés helyettesítését szolgáló módozataira, valamint a szabadságvesztés büntetés azon leghosszabb időtartamára, amely esetében még lehetséges annak szabadságelvonással nem járó szankcióval történő helyettesítése. E fejezet emellett tárgyalja annak lehetőségét is, amikor a büntetés kiszabására nem kerül sor (a büntetés kiszabásának mellőzése).

1.1 A büntetés célja

A joghatóságok közül nem mindegyik rögzíti törvényben vagy más jogi dokumentumban a büntetés célját, például a büntetés kiszabására vonatkozó iránymutatás révén.

Ha arról a törvény kifejezett rendelkezést tartalmaz, a büntetés céljai a generális prevenciótól (amely megerősíti a bűncselekmény által megsértett norma érvényességét, és ezáltal megerősíti a közösségnek a megsértett szabály érvényességével szemben támasztott elvárásait), továbbá az elrettentéstől, az egyéni prevenciótól, a rehabilitációtól, valamint a társadalmi reintegrációtól a megtorlásig és a társadalmi rosszallás kifejezéséig terjednek – általában az említett célok kombinációja révén. A skandináv országok – a társadalmi reintegrációra történő erős összpontosítás mellett – hagyományosan a generális prevenciót tűzik ki célul, az igazságszolgáltatási rendszerbe vetett bizalom megerősítésének pozitív vetülete révén.

A következő joghatóságok büntető törvénykönyve tartalmaz kifejezett rendelkezést a büntetés céljára vonatkozóan: Bulgária, Franciaország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Horvátország, Lengyelország, Portugália. A büntetés céljára vonatkozóan kifejezett törvényi

rendelkezést nem alkalmazó joghatóságok közé tartozik Belgium, Csehország, Írország (ahol a büntetés céljai leginkább az esetjogban kerültek meghatározásra), Olaszország, Ciprus és Románia. Belgiumban az új büntető törvénykönyvre vonatkozó javaslat felsorolást tartalmaz a büntetés azon céljairól, amelyeket az ítélet kiszabásakor szem előtt kell tartani, ugyanakkor a törvénykönyvet még nem fogadták el.

Ahol a büntetés céljairól törvényi rendelkezés nincsen, a bíróságok jelentős mérlegelési jogkörrel rendelkeznek a büntetés kiszabását illetően, még azokban az esetekben is, ahol van kifejezett rendelkezés a büntetések megválasztására és tartamára vonatkozó jogi kritériumokról. Mivel ezek a kritériumok általában a büntetés céljait megvalósító büntetéshez kapcsolódnak, a bírának a büntetés céljáról alkotott egyéni nézőpontja az említett kritériumokra vonatkozó értelmezésüket is befolyásolja.

1.2 Szabadságvesztés

Az életfogytig tartó szabadságvesztésről az Unió majdnem valamennyi büntetőjogi rendszere rendelkezik, Portugáliát és Horvátországot kivéve.⁹ Spanyolországban, amely a közelmúltig ezen kívül még az egyetlen olyan uniós tagállam volt, ahol nem létezett az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés, azt 2015-ben ismét bevezették a *prisión permanente revisable* formájában.¹⁰ Szlovénia szintén csak a közelmúltban, 2008-ban vezette be az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést. A legtöbb esetben az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés mellett van lehetőség a feltételes szabadságra bocsátásra.

Ami a határozott ideig tartó szabadságvesztést illeti, annak maximális időtartamában jelentős eltérések vannak, a Finnországban kiszabható 12 évtől a Belgiumban kiszabható 40, vagy akár a Horvátországban halmazati büntetésként kiszabható 50 évig.

Részletesebben kifejtve: a szabadságvesztés maximális időtartama 12 év (illetve halmazati büntetés esetében 15 év) Finnországban, 15 év Németországban és Görögországban, 20 év Dániában (kivételes maximális időtartamként, egyébként 16 év), valamint Észtországban és Lettországban, 24 év (illetve halmazati büntetés esetében 30 év) Olaszországban, 25 év Magyarországon (kivételes maximális időtartamként, egyébként 20 év), Litvániában (kivételes maximális időtartamként, egyébként 10 év), Lengyelországban (kivételes maximális időtartamként, egyébként 20 vagy 15 év) és Portugáliában (kivételes maximális időtartamként, egyébként 20 év),

⁹ Norvégia az egyetlen másik olyan európai ország, ahol nem létezik életfogytig tartó szabadságvesztés, mivel azonban nem tagja az Uniónak, e tanulmány nem vonatkozik rá.

¹⁰ 1/2015 sz., március 30-i sarkalatos törvény, <https://www.boe.es/eli/es/lo/2015/03/30/1>.

30 év Bulgáriában (kivételes maximális időtartamként, egyébként 20 év), Csehországban (kivételes maximális időtartamként, egyébként 20 év), Hollandiában (kivételes maximális időtartamként, egyébként 18 év) és Romániában, valamint 40 év Belgiumban és Horvátországban (utóbbiban 50 év halmazati büntetés esetében).

A szabadságvesztés legrövidebb tartama a napokban mérhetőtől a hónapokban mérhetőig terjed: 1 nap (Belgiumban – igaz, csak szabálysértések esetében; bűncselekmények esetében 5 év – , Hollandiában), 14 nap (Finnországban, Svédországban), 15 nap (Olaszországban, Romániában), 1 hónap (Észtországban, Németországban, Lengyelországban és Portugáliában), 2 hónap (Franciaországban, *délit*-k esetén), 3 hónap (Bulgáriában, Horvátországban, Magyarországon és Litvániában).

1.3 Szabadságelvonással nem járó szankciók

A “büntetési tételkeretek¹¹ valamennyi vizsgált joghatóságon belül a szabadságvesztést és a pénzbüntetést foglalják magukba, Magyarország kivételével (ahol kizárólag szabadságelvonással járó szankciókat írnak elő az egyes tényállások).

A szabadságelvonással nem járó szankciók rendeltetésük szerint lehetnek főbüntetések,¹² helyettesítő szankciók,¹³ mellékbüntetések,¹⁴ vagy próbára bocsátással együtt kiszabott büntetések.

A szabadságvesztés-büntetés alkalmazásának visszaszorítására törekedve bizonyos joghatóságok úgy döntöttek, a szabadságelvonással nem járó szankciókat előírt büntetési tételként vagy fő szankciókként vezetik be, lehetővé téve, hogy azokat a bíró közvetlenül szabja ki anélkül, hogy azt megelőzően szabadságvesztés-büntetést kellene meghatároznia, míg mások inkább a szabadságvesztés-büntetést és a pénzbüntetést tartják meg fő szankciókként és az új, szabadságelvonással nem járó szankciókat helyettesítő szankciókként, vagy akár a büntetés végrehajtásának formáiként vezetik be.

Szokásos vagy fő szankciókként alkalmazott szabadságelvonással nem járó szankciók például a közérdekű munka (Belgiumban, Görögországban, Franciaországban, Lettországon, Litvániában, Hollandiában és – bizonyos bűncselekmények esetén – Lengyelországban), a pártfogó felügyelet

¹¹ Ebben a tanulmányban “büntetési tétel” alatt az egyes tényállásokban meghatározott büntetőjogi szankciók értendők. Az angol változatban szereplő “reference sanction”, illetve a francia változatban szereplő “sanction de référence” kifejezést az Európa Tanácsnak a büntetéskiszabás egyöntetűségére vonatkozó R (92) 17 sz. ajánlásában szereplő (B 5 c) pont), illetve a közösségi büntetések és intézkedések európai szabályainak végrehajtásának előmozdításáról szóló R (2000) 22 sz. ajánlásában szereplő (2. szabály) értelemben használjuk.

¹² A “főszankció” kifejezés alatt olyan szankciók értendők, amelyeket a bíró közvetlenül szab ki anélkül, hogy először börtönbüntetésről kellene rendelkeznie.

¹³ Azaz korábban meghatározott fő szankciók helyébe lépő szankciók.

¹⁴ Azaz olyan szankciók, amelyeket a főbüntetés mellett lehet vagy kell kiszabni.

vagy valamilyen fajta közösségi felügyelet (Belgiumban, Bulgáriában, Finnországban, Lettországon – ahol 2022-ben a fő szankciók egy új formájaként jelent meg – és Litvániában), valamint az otthonában töltött szabadságvesztés elektronikus távfelügyelet mellett (Belgiumban).

A szabadáselvonással nem járó szankciók a próbaidőt kiszabó ítélet részeként is alkalmazhatók, mint ahogyan az Bulgáriában, Franciaországban (ahol a közérdekű munka a próbára bocsátás próbaidejére felfüggesztett büntetés része lehet) és Svédországban történik.

Némely joghatóságban (pl. Dániában) a szabadságvesztés-büntetés lehet “feltétel nélküli” vagy “feltételes”, amely utóbbi esetben az szabadságelvonással nem járó, alternatív szankcióval helyettesíthető.

Egyetlen bűncselekmény tekintetében a különböző főbüntetések egymás melletti kiszabásának lehetősége kizárt Belgiumban, Litvániában és Portugáliában, azonban több más tagállam ezt lehetővé teszi. Ez a helyzet például Horvátországban, Németországban, Görögországban, Magyarországon (ahol a szabadságvesztés-büntetés pénzbüntetéssel együtt is kiszabható), Cipruson (ahol a kapcsolati erőszak bűncselekmény esetében a 6 hónapig terjedő szabadságvesztés a szabadítást követően végrehajtandó távoltage tartással vagy a családi otthonból való kitiltással együtt is kiszabható), Dániában (ahol lehetséges a szabadásvesztés-büntetés mellett szabadságelvonással nem járó szankciót kiszabni, valamint szintén lehetséges mind a közérdekű munka, mind a közösségi felügyelet pártfogó felügyelettel együtt kiszabni), Finnországban (ahol abban az esetben, ha a felfüggesztett büntetés egy formája, a próbára bocsátás – amely pártfogó felügyelet mellett vagy a nélkül is alkalmazható – elégtelennek bizonyul, pénzbüntetés vagy közérdekű munka mellett is kiszabható), Svédországban (ahol a pártfogó felügyelet és a próbára bocsátás közérdekű munkával és személyes kezelési tervvel együtt is kiszabható; lehetséges továbbá a 3 hónapig terjedő szabadságvesztést pártfogó felügyelettel együtt kiszabni).

Az Írországon létező „részlegesen felfüggesztett ítélet” (amelynek esetében a bíróság dönt arról, hogy bizonyos feltételek teljesülése esetén, a szabadságelvonással járó szankció egy részének felfüggeszti a végrehajtását) a szabadságelvonással járó büntetés és a próbára bocsátás egymás melletti alkalmazását eredményezheti, ugyanakkor az általános gyakorlatban nem jellemzőek az egymás mellett kiszabott büntetések. Szintén Írországon a Büntetőpolitikai Felülvizsgálati Csoport javaslatára 2016-ban bevezetett “integrált közérdekű munka elrendelése” jogintézmény a pártfogó felügyelő számára lehetővé teszi, hogy a bűnelkövető számára engedélyezze, hogy a közérdekű

munka büntetés órában meghatározott időtartamának egyharmadát oktatási, képzési vagy kezelési programban töltsse el.

Finnországban a magas kockázatú visszaesők esetében egy közelmúltbéli reform lehetővé tette, hogy a szabadságvesztés-büntetés mellett kiszabható legyen az azt követő egy éven át tartó, elektronikus távfelügyelet.

Lengyelországban, bár az általános szabály szerint egy bűncselekmény esetén csak egyféle büntetés szabható ki, olyan bűncselekmények esetében, amelyeknél a büntetési tételkeretben kizárólag szabadságvesztés-büntetés szerepel, elő lehet írni az elkövető számára, hogy a legfeljebb 3 vagy 6 hónap hosszúságú szabadságvesztése letöltését követően vele szemben egy legfeljebb 2 éven át tartó, más módon történő szabadságkorlátozást alkalmazzanak (ez közérdekű munkát vagy a munkabér egy részének társadalmi célokra történő levonását magába foglaló büntetési forma). Továbbá, ha a bűncselekményt anyagi haszonszerzés végett követik el, a bíróság a szabadságvesztés mellett pénzbüntetést is kiszabhat. A büntetés felfüggesztésével egyidejűleg pártfogó felügyelet alkalmazása mellett pénzbüntetést vagy “büntető intézkedést” (jogkorlátozást) is ki lehet szabni.

Magyarországon a szabadságelvonással nem járó szankciók egymás mellett is, valamint a szabadságvesztés-büntetés helyett vagy a mellett is kiszabhatók.

A szabadságvesztés-büntetés leghosszabb tartama, amely szabadságelvonással nem járó szankcióval helyettesíthető, szintén jelentős különbségeket mutat: 8 hónap (Finnország – ugyanakkor a legfeljebb 2 év tartamú szabadságvesztés lehet “feltételes”, azaz felfüggeszthető), 1 év (Lengyelország), 2 év (Németország; Olaszország – ugyanakkor a legfeljebb 3 évig tartó szabadságvesztés felfüggeszthető a különösen sérülékeny elkövetői csoportok esetében, és a közelmúltbéli “Cartabia reform”-ot követően a szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazási körét a legfeljebb 4 évig tartó szabadságvesztés-büntetésekre is ki fogják terjeszteni), 3 év (Horvátország, Görögország, Románia), 4 év (Bulgária), 5 év (Lettország, Portugália), 6 év (Litvánia), 7 év (Málta), sőt akár 20 év (Belgium). Néhány joghatóságban a büntetés tartamának felső korlátja nincs meghatározva (Ciprus, Dánia, Svédország).

Dániában a szabadságvesztés lehet felfüggesztett vagy végrehajtandó; a próbaidőre felfüggesztett szabadságvesztés minden esetben helyettesíthető valamely alternatív szankcióval, anélkül, hogy az időtartam felső korlátja meg lenne határozva.

Magyarországon szabadságelvonással nem járó büntetés akkor szabható ki, ha a bűncselekményre meghatározott büntetési tételkeret nem éri el az egy év szabadságvesztést, vagy ha az elzárással – a szabadságvesztésnek egy legalább 5 és legfeljebb 90 napig tartó, enyhébb formájával – büntetendő. Ugyanakkor érdekes megjegyezni, hogy a megrovás (helytelenítés kifejezése olyan esetben, amikor már a legkisebb büntetés kiszabása is szükségtelen vagy

indokolatlan amiatt, hogy az elkövető többé már nem jelent veszélyt a társadalomra) a bűncselekmény típusára, illetve a törvény szerinti büntetésre való tekintet nélkül is alkalmazható.

1.4 Büntetés kiszabásának mellőzése

A legtöbb joghatóságban lehetséges a terhelt bűnösségének megállapítása büntetés kiszabása nélkül (büntetés kiszabásának mellőzése).

Ez a lehetőség adott a belga, a bolgár (csak fiatalok és idősek esetében), a cseh, az észt (itt azzal az eltéréssel, hogy a szabadságvesztés-büntetésnek, illetve pénzbüntetésnek a végrehajtása az, amit nem rendelnek el), a finn, a francia, az ír, a holland, a görög, az olasz, a máltai, a lengyel, a portugál és a román büntetőjogi rendszerekben. A határozat azonban jellemzően így is megjelenik a bűncselekmény elkövetőjére vonatkozó bűnügyi nyilvántartásban (pl. Belgiumban, Franciaországban, Portugáliában); Franciaországban azonban a bíró dönthet úgy, hogy az a bűnügyi nyilvántartásban ne kerüljön feltüntetésre.

Ez ugyanakkor általában csak a kevésbé komoly esetekben alkalmazható, így például, ha a bűncselekmény kevésbé súlyos, alacsony az elkövető bűnösségének foka, enyhítő körülmények állnak fenn, megtérítették a bűncselekménnyel okozott kárt, nincs különösebb szükség további bűncselekmény elkövetésének megelőzésére vagy akkor, ha a bíróság úgy ítéli meg, hogy az ügyben büntetés kiszabása nem lenne megfelelő vagy az szükségtelen.

Belgiumban olyan esetekben is alkalmazzák, ha a bűncselekmény elkövetése és a cselekmény elbírálása között hosszú idő telt el. Finnországban alkalmazását előnyben részesítik a fiatalok elkövetők esetében is. Franciaországban a bíróság dönthet úgy is, hogy elhalasztja a döntést arról, hogy kiszab-e büntetést, amennyiben úgy ítéli meg, hogy a büntetés kiszabásának mellőzésének feltételei a közeljövőben nagy valószínűséggel teljesülni fognak; a döntés elhalasztása eltúrással együtt is alkalmazható. Görögországban amellett, hogy a büntetés kiszabása mérlegelés alapján mellőzhető azokban az esetekben, ha a bíróság büntetés kiszabását szükségtelennek ítéli, a büntetés kiszabásának mellőzése kötelező akkor, ha a helyreállító igazságszolgáltatási eljárás sikeresen lezárult. Olaszországban számos különböző, eltérő természetű mechanizmus létezik, többek között a "büntetés feltételes felfüggesztése" (amely esetében a – szabadságelvonással járó vagy azzal nem járó – büntetés végrehajtása felfüggesztésre kerül próbaidő elrendelése mellett, amely sikeres elteltével az elkövető mentesül a büntetés végrehajtása alól); az *oblazione* (amely lehetővé teszi, hogy bizonyos összegű pénzbüntetésnek az állam részére történő megfizetése esetén az elkövető mentesüljön a büntetés alól); a büntethetőség megszűnése vagy mentesítés a büntetés alól,

amennyiben az okozott kárt jóvátették. Észtországban a kiszabott büntetés végrehajtásának mellőzése akkor lehetséges, ha az elíteltet másik országnak adják ki vagy kiutasítják.

A büntetés kiszabásának mellőzése, amennyiben a törvény úgy rendelkezik, kísérlet esetén is lehetséges, ha az elkövető maga akadályozta meg, hogy a bűncselekmény befejeződjön (Franciaország), vagy amennyiben az elkövető jelentős mértékben hozzájárult bizonyos bűncselekmények kinyomozásához (Lengyelország, Portugália).

Némely joghatóság nem rendelkezik erről a lehetőségről (pl. Horvátország), bár vannak bizonyos más mechanizmusok, amelyek a kevésbé súlyos bűncselekmények esetében alkalmazhatók (pl. enyhítő körülmények, az elterelés intézményei,¹⁵ a vád ejtése a lehetőségek elve mentén). Litvániában ismert a "büntetőjogi felelősség alóli mentesítés" mechanizmusa, amely egyszerre mutatja az elterelő intézkedés és a büntetés mellőzésének vonásait, tekintettel arra, hogy az a tárgyalást megelőző szakaszban és a tárgyalási szakaszban is alkalmazható. Ebben az esetben az elkövetőt nem ítélik el és büntetést sem szabnak ki, azonban az elkövetőre kiszabható olyan jellegű eltiltás, amely révén a büntetés célja megvalósítható.

Néhány joghatóságban a bíróság a büntetés kiszabásáról szóló döntés meghozatalát is felfüggesztheti. Így például Belgiumban a bíróság kimondja az elkövető bűnösségét, azonban nem szab ki büntetést; ugyanakkor ez a határozat, ellentétben a büntetés kiszabásának mellőzésével, nem végleges: annak feltétele, hogy az elkövető ne kövessen el újabb bűncselekményt vagy meghatározott ideig teljesítsen bizonyos követelményeket; ennek alkalmazása nem kerül feltüntetésre a bűnügy nyilvántartásban. Hasonlóképpen Csehországban a büntetés kiszabása mellőzésének két formája létezik: egy feltétlen és egy feltételes, ahol utóbbi egy meghatározott tartamú, felügyelet melletti próbaidővel, valamint bizonyos követelmények és /vagy kötelezettségek teljesítésének előírásával jár együtt.

Érdekes megjegyezni, hogy a felfüggesztett büntetésnek (vagy magának a büntetés kiszabása felfüggesztésének) milyen különböző lehet a természete az egyes joghatóságokban. Tekinthető a büntetés-kiszabás mellőzésének (mint az említett belga vagy cseh példákban), de lehet önálló büntetési forma is (akár főbüntetesként vagy a szabadságvesztés-büntetés helyébe lépő szankcióként). Így például Portugáliában önálló büntetésnek tekinthető, amely általában bizonyos kötelezettségek teljesítését vagy akár a rehabilitációs terv teljesítésének kötelezettségét vonja maga

¹⁵ Az elterelés intézményei, tekintettel arra, hogy azok természetük szerint a tárgyalást megelőző szakaszhoz kapcsolódnak, kívül esnek e tanulmány körén. Ugyanakkor utalni kell a börtönbüntetés – és általában a büntetés – elkerülésében játszott szerepükre. Bizonyos joghatóságokban, mint például Németországban vagy Hollandiában a büntető eljárás korai szakaszában az elterelés alkalmazása vagy a bűncselekmény bagatell jellege a "lehetőség elvének" érvényesülése mentén igen jelentősen megszüri azokat a cselekményeket, amelyek végül formális tárgyalásra kerülnek és büntetéssel végződnek.

után, amely az önállóan kiszabható próbára bocsátáshoz hasonlítható. Emellett Belgiumban létezik a fő szankcióként önállóan kiszabható próbára bocsátás is.

Ezek az intézmények azt mutatják, hogy míg büntetés kiszabása nem lehetséges bűnösség nélkül, addig lehet szó bűnösségről büntetés nélkül, amennyiben az utóbbit a büntetés célja nem kívánja meg. Ez a *szükségesség elvének* következménye, amely elv a büntető igazságszolgáltatás beavatkozására nézve irányadónak tekintendő.

2 – Szabadságelvonással nem járó szankciók

Ez a fejezet a vizsgált büntető igazságszolgáltatási-rendszerekben elérhető, szabadságelvonással nem járó szankciók típusait, azok hosszát és mennyiségét, valamint az alkalmazásuk jogi feltételeit tárgyalja. Érinti továbbá azt is, hogy a szabadságelvonással nem járó szankciók hogyan viszonyulnak a szabadságvesztéshez, így például, hogy közvetlenül kiszabhatók-e bíróság által vagy alkalmazásukhoz először szabadságvesztés-büntetés kiszabása szükséges, amelyet azután a szabadságelvonással nem járó szankcióval helyettesítenek. A fejezet azokat a – bűncselekménnyel és/vagy az elkövető személyével kapcsolatos – körülményeket is tárgyalja, amelyek esetén a szabadságvesztéssel nem járó büntetés kiszabása nem lehetséges.

2.1 A szabadságelvonással nem járó szankciók típusai és korlátai

A tagállamok többségében szabadságelvonással nem járó szankcióként rendelkezik a pénzbüntetésről, a próbaidőről vagy a büntetés felfüggesztett/feltételes kiszabásáról, továbbá a közérdekű munkáról.

2.1.1 Pénzbüntetés

Majdnem valamennyi joghatóságban a pénzbüntetés fő szankcióként szabható ki. Emellett a szabadságvesztés-büntetés helyébe is léphet (pl. Olaszországban és Portugáliában). Néhány országban mellékbüntetésként is alkalmazható (Belgium, Horvátország, Észtország, Franciaország, Lettország).

A pénzbüntetés napi tételes rendszerét alkalmazó országokban *(lásd alább a 3. fejezetet)* a törvény egyaránt meghatározza a napok legkisebb és legmagasabb számát, valamint az egy napra jutó pénzbüntetés legalacsonyabb és legmagasabb összegét (Horvátország, Csehország, Észtország, Finnország, Németország, Görögország, Magyarország, Lengyelország, Portugália és Románia).

2.1.2 Próbaidő vagy a büntetés felfüggesztett/feltételes kiszabása

A különböző megjelölések és jogi kategóriák ellenére valamennyi vizsgált joghatóság rendelkezik a próbaidőnek valamilyen formájáról – akár az *angolszász* rendszerekben ismert „próbaidőről”, amely a pártfogó felügyelői szolgálat által biztosított felügyeletet jelenti a büntetés kiszabása helyett vagy az Európa kontinentális részén ismert próbaidőről (franciául *sursis*), ahol általában meghatározzák a határozott idejű szabadságvesztést, majd annak végrehajtását felfüggesztik bizonyos feltételek fennállása esetén, akár pártfogói felügyelet elrendelése mellett vagy anélkül, amennyiben a bíróság azt állapítja meg, hogy ez az elítélt személyre nézve elégséges visszatartó erőt jelent további bűncselekmény elkövetésétől.

Emellett léteznek a próbaidőnek a büntetés kiszabását megelőző formái is (pl. Írországon vagy Magyarországon, ahol a bíróság, miután megállapította a tényállást, az elkövetőt próbára bocsátja és pártfogó felügyelet alá helyezi legfeljebb 3 éves időtartamra; ha a próbaidő sikeresen telik el, a bíróság nem szab ki büntetést). Mivel ezek nem büntetési formák, ezeket a jelen tanulmány nem tárgyalja.

Próbaidő kiszabása lehetséges 1 évig (Horvátország, Lengyelország), 2 évig (Magyarország, Németország, Málta, Hollandia, Svédország), 3 évig (Csehország, Görögország, Románia), 5 évig (Észtország, Franciaország, Lettország, Portugália), vagy 6 évig (Litvániában gondatlan bűncselekmények esetén, egyébként 4 évig) terjedő szabadságvesztés kiszabása esetén.

Olaszországban az 1 évig terjedő szabadságvesztés-büntetés helyettesíthető az ún. „felügyelt szabadsággal”, melynek során az elkövető személyes szabadságát és szabad mozgását korlátozzák.

Bulgáriában és Litvániában a próbaidő, illetve a “szabadság korlátozása” büntetések – ahol az utóbbi esetében az elkövetőnek bizonyos kötelezettségeket és tilalmakat kell betartania, valamint elektronikus felügyelet alá helyezhető – büntetési tételekként is szerepelnek és kiszabhatók.

Néhány országban (Horvátország, Görögország, Írország, Franciaország, Litvánia, Hollandia) lehetőség van a büntetés ún. “részben felfüggesztett” vagy “részben feltételes” kiszabására is, amelyek esetében a szabadságvesztés-büntetés egy részét már a büntetés letöltésének megkezdésekor felfüggesztik, és az elkövetőnek a szabadságvesztés-büntetésnek csak a fel nem függesztett részét kell kitöltenie.

A felügyelet/próbaidő tartamát tekintve a legtöbb esetben az 3 vagy 5 év lehet.

Néhány joghatóságban a felfüggesztett büntetés lehet egyszerű vagy próbaidővel együttesen kiszabható, amely esetben a bíróság meghatározza azokat a feltételeket, amelyeket az elkövetőnek be kell tartania és az elkövetőt pártfogó felügyelet alá helyezi (pl. Csehország, Észtország, Finnország, Franciaország, Görögország, Magyarország, Málta, Hollandia, Portugália).

Finnországban a pártfogó felügyeletet csak akkor alkalmazzák, ha pusztán próbaidő alkalmazását a bíróság nem tartja elégségesnek.

Különböző feltételek széles köre vonatkozhat azokra, akikkel szemben próbaidőt/felfüggesztett büntetést alkalmaznak. Ilyen feltétel általában többek között a pártfogó felügyelet alá helyezés, az, hogy az elkövető tartózkodjon további bűncselekmények elkövetésétől, a címváltozásokról és távolmaradásokról értesítést küldjön, közérdekű munkát végezzen, képzési alkalmakon vagy programokon vegyen részt, munkát vállaljon, valamint, hogy bizonyos követelményeket, kötelezettségeket vagy tilalmakat betartson.

Bizonyos országokban a próbaidő alatti felügyelet megvalósulhat elektronikus felügyelet útján is (pl. Észtországbán, Litvániában, Hollandiában).

Ezenkívül előfordulhat, jóllehet ritkán, a pénzbüntetés kiszabásának feltételes felfüggesztése is, pl. Németországban, ahol a legfeljebb 180 napi tételnek megfelelő pénzbüntetés végrehajtása felfüggeszthető bizonyos feltételek teljesülése esetén. Olaszországban a szabadságelvonással nem járó büntetések esetében a büntetés feltételes felfüggesztése a továbbiakban nem lesz lehetséges a közelmúltbeli “Cartabia reform” következtében, amiatt, hogy a tapasztalat szerint az aláásta az említett büntetések hatékonyságát.

2.1.3 Közérdekű munka

A közérdekű munka rendeltetése szerint lehet főbüntetés (Belgium, Litvánia, Málta, Hollandia), helyettesítő szankció (Horvátország, Észtország, Finnország, Portugália), a próbára bocsátás része (Bulgária, Ciprus, Málta, Románia), sőt még mellékbüntetés is (pl. Lettországbán, ahol mind főbüntetés, mind pedig mellékbüntetés is lehet).

Görögországban a közérdekű munka lehet mind főbüntetés (kisebb súlyú bűncselekmények esetében), mind pedig (három évnél nem hosszabb szabadságvesztés esetében) helyettesítő büntetés. Franciaországban lehet főbüntetés kisebb súlyú bűncselekmények esetében, lehet helyettesítő büntetés, mellékbüntetés, vagy akár a próbaidőre felfüggesztett büntetés része. Lengyelországban a “szabadság korlátozása” elnevezésű büntetés körébe tartozhat az ellentételezés nélküli társadalmi munka vagy a munkabér 10 és 25% közötti részének levonása a bíróság által megjelölt társadalmi célra; egyaránt lehet büntetési tétel vagy helyettesítő szankció. Olaszországban lehet szabadságvesztést helyettesítő szankció, a békebírák joghatósága alá tartozó bűncselekmények esetén főbüntetés, a büntetés feltételes felfüggesztéséhez kapcsolódó feltétel, de alkalmazható akár a pénzbírság megfizetésére való képtelenség esetében is. Máltán az ún. “együttes elrendelés” esetén a bíróság egyidejűleg rendelkezik a próbára bocsátásról és a közérdekű munkáról.

Magyarországon a közérdekű munkának két formája létezik: a “jóvátételi munka”, amely a büntetés kiszabásának egy évre történő elhalasztásával összefüggésben alkalmazható, a háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő cselekmény elkövetése esetén (az elkövető kiválaszthatja azt az intézményt, amely számára az ellentételezés nélkül végzett munkát végezni kívánja); ezzel szemben a “közérdekű munka” a szabadságvesztés helyett alkalmazható szankció. A közérdekű munka egyéb, szabadságelvonással nem járó szankcióval együttesen is kiszabható.

Hollandiában szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel büntetendő bűncselekmények, valamint elzárással büntetendő vétségek esetében szabható ki. Alkalmazása kizárt a 6 évig vagy annál hosszabb szabadságvesztéssel büntetni rendelt bűncselekmények esetén, vagy amelyek súlyosan megsértették a sértett fizikai integritását, szexuális bűncselekmények esetén, vagy a közérdekű munka kiszabását követő öt éven belüli visszaesés esetében, ha az új bűncselekmény ugyanolyan természetű, mint a korábbi.

A közérdekű munka lehet a pénzbüntetést helyettesítő szankció (Horvátország, Litvánia), a pénzbüntetés végrehajtásának formája (Portugália, Románia), vagy elrendelhető a meg nem fizetett pénzbüntetés helyett is (Írország).

Németország azon kevés országok közé tartozik, amelyben a törvény nem rendelkezik a közérdekű munkáról, mint önálló büntetésről: arról a törvény csak mint a pénzbüntetés meg nem fizetése esetén életbe lépő szankcióról rendelkezik.

Amennyiben rendeltetése helyettesítő szankció, helyettesíthet 8 hónapig (Finnország), 1 évig (Horvátország, Írország, Svédország) vagy 2 évig (Észtország, Portugália) terjedő szabadságvesztést.

Ami a tartamát illeti, azt általában órákban határozzák meg, a felső korlátja pedig 120 és 730 óra közé esik. Részletes bontásban a felső korlát 120 óra Romániában, 240 óra Írországban és Hollandiában, 300 óra Belgiumban és Dániában, 312 óra Magyarországon, 320 óra Bulgáriában, 400 óra Franciaországban, 480 óra Máltán, Litvániában és Portugáliában, 720 óra Görögországban (amennyiben azt főbüntetésként alkalmazzák, vagy 3 éven belül ledolgozandó 1500 óra, ha a szabadságvesztés-büntetés helyett kerül kiszabásra), 730 óra Horvátországban és Észtországban. Lengyelországban havonta 20 és 40 óra közötti időtartamban határozzák meg, amelyet 1 hónap és 2 év közötti időn belül kell teljesíteni. Cipruson a közérdekű munka, a próbaidő kiszabásával együttesen alkalmazva, 1 és 3 év közötti időtartamon belül teljesítendő.

2.1.4 Otthonában végrehajtott szabadságvesztés

Az otthonában végrehajtott szabadságvesztést az egyes tagállamokban önálló büntetésként (Belgium, Csehország) vagy a szabadságvesztés végrehajtásának egy formájaként szabályozzák (utóbbira példa Horvátország, Dánia, Finnország, Franciaország, Lengyelország, Portugália és Svédország). Más tagállamokban az otthonában végrehajtott szabadságvesztést büntetésként nem, csak előzetes kényszerintézkedésként alkalmazható (Bulgária). Emellett „kivezető” intézkedésként – azaz a szabadságvesztés utolsó szakaszának végrehajtási formájaként – is alkalmazható (Dániában a szabadságvesztés-büntetés időtartamának legfeljebb utolsó 6 hónapjában; Finnországban elektronikus távfelügyelet alkalmazható a korai szabadítás ellenőrzésére; Magyarországon formája a “reintegrációs őrizet”, amely korai szabadítást jelent elektronikus felügyelet mellett; Portugáliában a “feltételes szabadságra való felkészülés” intézménye, amely legkorábban a feltételesen szabadon bocsáthatóságot megelőző 12 hónappal adható, valamint alkalmazható a szabadságvesztés-büntetés utolsó két éves időtartamának végrehajtási formájaként, amennyiben a bíróság szabadságelvonással nem járó szankció visszavonását követően az elítéltet szabadságvesztés letöltésére rendeli vissza). Lehet továbbá a szabadságvesztés-büntetés egyik végrehajtási formája is (akár a büntetés kezdetétől vagy annak egy későbbi szakaszában) a sérülékeny helyzetben lévő elkövetők esetén, például Görögországban vagy Portugáliában *(a további részleteket lásd a sérülékeny helyzetben lévő személyekre alkalmazható büntetésekről és intézkedésekről szóló III. fejezetben)*.

Az otthonában végrehajtott szabadságvesztés leghosszabb időtartama 6 hónap és 2 év közötti időtartam lehet (6 hónap Dániában, Franciaországban, Finnországban és Svédországban; 12 hónap Észtországban; 18 hónap Lengyelországban; 2 év Portugáliában és Csehországban).

Az otthonában végrehajtott szabadságvesztést általában a perbíróság rendeli el, azonban Dániában – a skandináv országokra jellemzően, a rendszer inkább adminisztratív mintsem igazságszolgáltatási jellegének megfelelően – arról a pártfogó felügyelői szolgálatnak van hatásköre dönteni az elítélt személy kérelme alapján. Elutasítás esetén fellebbezés nyújtható be a bírósághoz. Lengyelországban, a végrehajtás szakaszában a büntetés-végrehajtási bíróság engedélyezheti, hogy az elítélt a büntetést a börtönön kívül, elektronikus távfelügyelet mellett töltsse le.

Az otthonában végrehajtott szabadságvesztést általában elektronikus távfelügyelet révén ellenőrzik. Általánosságban a lakás munkavégzés vagy tanulmányok folytatása céljából elhagyható. Dániában és Finnországban egyenesen kötelező, hogy az érintett személy munkát végezzen (több program is rendelkezésre áll, amelyekkel a pártfogó felügyelői szolgálatnak van kapcsolata). Érdekes megjegyezni, hogy Dániában az otthonában végrehajtott szabadságvesztés rendszere odáig fejlődött, hogy a lakhely elhagyása több okból (pl. séta céljából) is lehetségessé vált, amiatt hogy a

hatóságok felismerték, hogy többen azért nem kérték, hogy büntetésüket otthon tölthessék le, mert a büntetés nyitott börtönben történő letöltése során gyakran kaphattak hétvégi kimenőt.

Vannak bizonyos körülmények, amelyek nem teszik lehetővé a büntetés otthoni letöltését, így például, ha valakinek nincs állandó lakóhelye (pl. Csehország, Dánia, Finnország – *a hajléktalanság kapcsán lásd a III. fejezetet*), vagy a családtagok között erőszakos viszony áll fenn (pl. Csehország, Finnország). Alkalmazásához általánosságban nemcsak az elkövető, hanem a lakásban élő más személyek bejegyzése is szükséges.

Azokban az országokban, ahol az elektronikus felügyelet valamilyen formájáról is rendelkeznek, az otthonában végrehajtott szabadságvesztés leghosszabb tartama a Finnországban irányadó 6 hónaptól a Belgiumban, Bulgáriában, Észtországban irányadó 1 évig, a Lengyelországban irányadó 18 hónapig és Portugáliában irányadó 2 évig terjedhet.

Németországban az elektronikus távfelügyelet alkalmazása az ún. “megelőző őrizetre” korlátozódik, amely a büntetésük letöltését követően a veszélyes elkövetők meghosszabbított ellenőrzésének egy formája.

2.1.5 Egyéb, szabadságelvonással nem járó szankciók

Jogkorlátozás

Szintén gyakran alkalmaznak büntetőjogi szankcióként jogkorlátozást vagy eltiltást (akár fő- vagy mellékbüntetésként). Példaként említhető az eltiltás fegyverbirtoklástól, a foglalkozástól eltiltás, a szülői felügyelet gyakorlásától való eltiltás, állattartástól és -tenyésztéstől való eltiltás, eltiltás adott helység lakóhelyként való megválasztásától, eltiltás sport-, kulturális és egyéb társadalmi rendezvények látogatásától vagy kiutasítás.

Franciaországban a jogok korlátozásáról, illetve az azoktól való megfosztásról eredetileg mellékbüntetésként rendelkezett a törvény, azonban azok később főbüntetésként is alkalmazhatóvá váltak. Ugyanez történt a programon vagy képzésen való részvételre vagy a kár megtérítésére kötelezés esetében, amelyek szintén mind fő-, mind pedig mellékbüntetésként is alkalmazhatók.

Lengyelországban a többnyire jogkorlátozásokból álló “büntető intézkedések” rendeltetése elsősorban, hogy azokat főbüntetés mellett szabják ki, de a bíróság azokat kizárólagos büntetőjogi szankcióként is kiszabhatja; ugyanakkor ezzel a lehetőséggel ritkán élnek a bíróságok.

Írországban, amennyiben bizonyos tételesen meghatározott bűncselekmények esetében a bíróság úgy ítéli meg, hogy 3 hónap vagy annál hosszabb időtartamú szabadságvesztés-büntetés kiszabása indokolt, e büntetést helyettesítő szankcióként alkalmazhatja a “szabad mozgás korlátozásának elrendelését”. A bíróság végzésében meghatároz konkrét korlátozásokat, és

előírhatja az elkövető számára, hogy az adott időszak alatt mindennap vagy héten legyen egy adott helyen, vagy ne legyen adott helyen, helyeken, illetve bizonyos típusú helyeken egy adott időben, vagy adott időszak alatt. Leghosszabb időtartama 6 hónap lehet, és a végzés nem írhatja elő az elkövető számára, hogy egy adott helyen bármely adott napon 12 óránál hosszabb ideig tartózkodjon. A végzésben foglaltak betartásának ellenőrzése érdekében a törvény felhatalmazási rendelkezéseket tartalmaz az elektronikus távmegfigyelés bevezetésének idejére, azonban az még nem kezdődött el.

Cipruson a családon belüli erőszak esetében a távoltagezés/a családi otthonból való kitiltás a szabadságvesztés-büntetéssel együttesen, illetve szabadság-vesztés-büntetés vagy más büntetés helyett is kiszabható.

Csehországban az eltiltásokat magukba foglaló szankciók, a jogkorlátozás és a vagyonelkobzás a főbüntetéssel együtt, vagy önálló büntetéseként is kiszabhatók, amennyiben az ügy vagy az elkövető személyi körülményei alapján más büntetés kiszabása szükségtelen.

Magyarországon a foglalkozástól eltiltás, a járművezetéstől eltiltás, a kitiltás, valamint a sportrendezvények látogatásától való eltiltás alkalmazhatók alternatív szankciókként, akár önállóan, akár más szankciókkal együttesen.

Portugáliában a foglalkozás gyakorlásától, munkakörtől vagy (akár közéleti vagy magánjellegű) tevékenységtől való eltiltás – abban az esetben, ha a bűncselekményt a munkakör gyakorlása során követték el – a legfeljebb 3 évig terjedő szabadságvesztést helyett is kiszabható.

Néhány joghatóságban lehetőség van programokon vagy képzéseken való részvételre (pl. állampolgári ismeretekről szóló kurzuson, vagy járművezetői ismeretekről szóló programon), vagy bizonyos kezelésem való részvételre (pl. Máltán, az elkövető bejegyzésétől függően) kötelezésre is.

Figyelmeztetés/megrovás

Bizonyos esetekben a kisebb súlyú bűncselekmények tekintetében a figyelmeztetés vagy megrovás is lehet alkalmazható büntetési forma.

Magyarországon megrovásban részesíti a bíróság az elkövetőt, ha cselekménye elbírálásakor többé nem jelent veszélyt a társadalomra. A bíróság az elkövető bűnösségét megállapítja, azonban úgy ítéli meg, hogy büntetés kiszabása nem indokolt. A megrovás erkölcsi elítélést jelent, amellyel a magatartás helytelenítését fejezik ki, és felszólítják az elkövetőt, hogy a jövőben tartózkodjon bűncselekmény elkövetésétől. Érdemes megjegyezni, hogy a megrovás a bűncselekmény típusától vagy a kiszabható büntetéstől függetlenül is alkalmazható. Máltán a megrovás akkor alkalmazható, ha a perbíróság azt elégséges büntetésnek tartja. Az elítélés ténye ugyanakkor szerepelni fog a bűnügyi nyilvántartásban. Portugáliában a figyelmeztetés “helyettesítő szankcióként” alkalmazható

a legfeljebb 240 napi tételben megállapított kiszabott pénzbüntetés helyett. Nyilvános bírósági tárgyaláson az elkövető ünnepélyes szóbeli megrovásából áll. Csak abban az esetben alkalmazható, ha a kárt jóvátették és a bíróság azt állapítja meg, hogy az a büntetés célját elégségesen és megfelelően megvalósítja. Az elítélés ténye ugyanakkor szerepelni fog a bünyügyi nyilvántartásban.

Bizonyos szabadságelvonó "helyettesítő szankciókat", mint például a *hétvégi őrizetet* egyre kevésbé alkalmazzák, figyelemmel arra, hogy a gyakorlatban nem bizonyultak hatékonynak, mint például Portugália esetében (2017). Olaszországban a legfeljebb 2 évig terjedő szabadságvesztés-büntetések helyettesíthetők az ún. *semidetenzione* intézményével, amelynek keretében a nap egy részét az elítélt a börtönön kívül töltheti.

2.2 A szabadságelvonással nem járó szankciók kiszabása

Amennyiben a szabadságvesztéssel nem járó szankciókról mint főbüntetésről rendelkezik a törvény,¹⁶ a bíróság azokat közvetlenül szabja ki. Egyéb esetben a bíró először a főbüntetést szabja ki (amely a legtöbb esetben szabadságvesztés), majd ezt követően dönt annak valamely szabadságelvonással nem járó szankcióval történő helyettesítéséről.

Emellett vannak olyan esetek is, amikor az adott cselekményre nézve a szabadságelvonással nem járó szankciókat nem határozza meg kifejezetten büntetési tételként a törvény, hanem bármilyen esetben, ha az általános követelmények teljesülnek, azokat a bíróság közvetlenül is kiszabhatja. Ez a helyzet például Csehországban (ahol a szabadságelvonással nem járó szankciók általános szabályként a legfeljebb 5 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő cselekmények esetében szabhatók ki, amennyiben a cselekmény természete és súlya, valamint az elkövető személyi körülményeire tekintettel szabadságvesztés kiszabása szükségtelen) és Magyarországon (ahol a szabadságelvonással nem járó szankciók akkor szabhatók ki, ha a kiszabandó szabadságvesztés alsó határa nem éri el az egy évet, csak a büntetés felfüggesztése esetében kell a szabadságvesztés-büntetést előzőleg meghatározni). Hollandiában a közérdekű munka a szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel büntetendő cselekmények, valamint az elzárással büntetendő vétségek esetén szabható ki, azzal, hogy speciális kivételeket is meghatároz a törvény. Görögországban – ahol a bűncselekményeket öt osztályba sorolják – a csekély súlyú vétségek csak szabadságelvonással nem járó szankciókkal (közérdekű munka és pénzbüntetés) büntethetők, a vétségek pénzbüntetéssel és legfeljebb 3 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendők, valamint a bűncselekményeket három

¹⁶ A szabadságelvonással nem járó szankciókról mint főbüntetésekről szóló rendelkezésekkel kapcsolatban lásd a fenti 1. pontot

kategóriába sorolják, aszerint, hogy 3-tól 5 évig, 5-től 10 évig, vagy 5-től 15 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendők-e.

Finnországban a helyettesítő szankciók (közérdekű munka és megfigyelés/otthonában végrehajtott szabadságvesztés) kiszabását csak akkor veszi fontolóra a bíróság, miután döntött arról, hogy feltétlen szabadságvesztést szab ki. Erre úgy tekintenek – nevezetesen a finnországi jogtudósok – hogy ez a rendszer megakadályozza az igazságszolgáltatás kontrolljának kiterjesztését.

2.2.1 A szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazására vonatkozó jogi követelmények

A szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazását lehetővé tevő körülmények a törvény által kilátásba helyezett (Csehország, Magyarország) vagy a konkrét esetben kiszabott (Észtország, Finnország, Olaszország, Málta, Portugália) szabadságvesztés főbüntetés időtartamával, vagy pedig a bűncselekmény kategóriájával vannak összefüggésben (pl. Görögországban a fent ismertetett öt fokozatú rendszer alapján, vagy Belgiumban, ahol a szabadságelvonással nem járó szankciók vétségek és szabálysértések, vagy enyhítés esetén bűncselekményekre alkalmazhatók).

Általában szükség van – nemcsak az elkövető, hanem a család – beleegyezésére is az otthonában végrehajtott szabadságvesztés-büntetés elrendeléséhez, valamint az elítélt beleegyezése szükséges a közérdekű munka alkalmazásához. Máltán abban az esetben van szükség az elítélt beleegyezésére, ha a kiszabott büntetés felügyelet elrendelését is magába foglalja (pl. felfüggesztett büntetés, próbaidő, közérdekű munka, vagy kezelésre kötelezés részeként elrendelt felügyelet esetében). Olaszországban a közérdekű munka az egyetlen büntetőjogi szankció, amelyhez az elítélt beleegyezésére van szükség.

Előfordulhat, hogy az elítélt beleegyezésére csak bizonyos szabadságelvonással nem járó szankciók esetében van szükség (pl. Horvátországban a közérdekű munkához szükséges, azonban a felfüggesztett büntetéshez nem; Cipruson a felfüggesztett büntetés alkalmazásához akkor szükséges, ha az közérdekű munkavégzést vagy képzésen való részvételre kötelezést is magában foglal). Bulgáriában és Magyarországon nincs szükség beleegyezésre. Görögországban abban az esetben kell beleegyezés a közérdekű munkához, ha az szabadságvesztés-büntetést helyettesít, ha azonban főbüntetesként szabják ki, akkor nem (utóbbi esetben a bíróság a közérdekű munka nem teljesítése esetére pénzbírságot határoz meg).

Sok esetben a bűncselekmény és/vagy az elkövető körülményeiben rejlő okok miatt nem alkalmazható szabadságelvonással nem járó szankció.

A bűncselekményre alkalmazható szabadságvesztés-büntetés hosszán kívül más okok is kizárhatják a szabadságelvonással nem járó szankciók kiszabását, amelyek a következőkkel lehetnek kapcsolatosak:

- meghatározott bűncselekmények (pl. Belgiumban az emberölés, szexuális bűncselekmények; Cipruson az emberölés, hazaárulás; Lettországbán az erőszakos szexuális bűncselekmények; Máltán a gyújtogatás vagy kábítószercsempészet; Lengyelországban a terrorizmus és bűnszervezetben elkövetett bűncselekmények);
- a korábbi elítélés (pl. Lettországbán a büntetés nem függeszthető fel olyan szándékosan elkövetett bűncselekmény esetében, ha az elkövetőt korábban már szabadságvesztésre ítélték és ez a bűnügyi nyilvántartásból nem került törlésre; Lengyelországban nem alkalmazható a büntetés felfüggesztése ha az elkövetőt korábban már szabadságvesztésre ítélték, valamint nem alkalmazható szabadságelvonással nem járó büntetés a többszörös visszaesőkre, továbbá azokra az elkövetőkre, akiknek a bűncselekmény állandó bevételi forrásul szolgál, Magyarországon az erőszakos többszörös visszaesők esetében nem alkalmazhatók a szabadságelvonással nem járó szankciók; Görögországban a büntetés felfüggesztésének akadálya, ha az elkövetőt korábban 3 évet meghaladó szabadságvesztés-büntetésre ítélték);
- korábban kiszabott szabadságelvonással nem járó szankció, amelyet visszavontak és szabadságvesztéssé alakítottak át (pl. Csehországban, ha a megelőző 3 évben a közérdekű munka büntetést visszavonták).

Ez nem jelenti azt, hogy az olyan körülmények, mint például a külföldi állampolgárság, vagy a munkanélküliség ne befolyásolhatná negatívan a bíróság döntését, amikor fontolóra veszi a “további bűncselekmények megakadályozásának szükségességét”. Emellett az otthonában végrehajtott szabadságvesztés lakcímmel nem rendelkező/hajléktalan elkövetők esetében nem alkalmazható.

Az elkövető korábbi elítélése nem akadálya a szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazásának Belgiumban, Bulgáriában, Cipruson, Csehországban, Írországbán, Máltán vagy Portugáliában. Más joghatóságokban bizonyos esetekben lehet kizáró ok (pl. Horvátországban, ahol közérdekű munka nem szabható ki, ha az elkövetőre már korábban 6 hónapnál hosszabb szabadságvesztés-büntetést szabtak ki; Franciaországban, ahol a felfüggesztett büntetés egyszerű formájában nem alkalmazható azokra az elkövetőkre, akiket a megelőző 5 évben szabadságvesztésre ítélték, a próbaidős formájában pedig azon visszaesőkre, akiknek korábban már

két alkalommal felfüggesztették a büntetését hasonló természetű bűncselekmény elkövetése miatt; Olaszországban, ahol a szabadságelvonással nem járó szankciók nem alkalmazhatók, ha az elkövetőt a megelőző 5 évben 3 évnél hosszabb szabadságvesztés-büntetést szabtak ki; Lengyelországban, ahol a felfüggesztett büntetés nem alkalmazható, ha az elkövetőre korábban már szabadságvesztést szabtak ki, valamint a szabadságelvonással nem járó szankciók nem alkalmazhatók a többszörös visszaesőkre).

Azokban a joghatóságokban, amelyekben az elkövető korábbi elítélése nem zárja ki automatikusan szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazását, figyelembe vehető az elkövető büntetett előélete az ügyben a szabadságelvonással nem járó szankció érdemi alkalmasságának mérlegelésekor. Például a korábbi elítélések arra sarkallhatják a bíróságot, hogy megállapítsa: szabadságvesztés kiszabására van szükség ahhoz, hogy az elkövetőt visszatartsa további bűncselekmények elkövetésétől.

2.3 Mellékbüntetések

A mellékbüntetések olyan büntetések, amelyek a főbüntetés mellett szabhatók vagy szabandók ki. Céljuk általánosságban az, hogy a büntetés megelőző hatását erősítsék.

A joghatóságok nagy többsége a mellékbüntetések széles köréről rendelkezik.

Mellékbüntetésre példa a polgári és politikai jogok gyakorlásának elvesztése, elkobzás, választójog elvesztése, a terhelt büntetések alkalmazásáról döntő bíróságnak történő átadása, az ítélet nyilvános kihirdetése, hivatástól vagy tevékenységtől való eltiltás, a szülői felügyeleti jog gyakorlásától való eltiltás, bizonyos kötelezettségek elrendelése (pl. az okozott kár helyreállítása, jótékonyági szervezet pénzügyi támogatása, rehabilitációs programon való részvétel), járművezetéstől eltiltás, bizonyos személyek vagy helyszínek látogatásától való eltiltás, fegyverbirtoklástól való eltiltás, állattartástól való eltiltás, kiutasítás és adott ideig érvényes, az országba történő ismételt belépéstől való eltiltás vagy közérdekű munka (Franciaország, Lettország). Néhány országban a pénzbírság is lehet akár fő- akár mellékbüntetés (Belgium, Horvátország, Lettország, Észtország, Franciaország).

Vannak joghatóságok, ahol a felsorolt szankciótípusok mind mellékbüntetésként – azaz a főbüntetéssel együttesen – vagy akár önállóan is kiszabhatók (pl. Csehország, Franciaország, Magyarország, Lengyelország).

Hollandiában a bíróság dönthet úgy, hogy a mellékbüntetést nem alkalmazza, amennyiben az elkövető megfelel bizonyos előírt feltételeknek.

3 – A büntetéskiszabás célja: a szabadságelvonással nem járó szankció típusának és tartamának meghatározása

Ez a fejezet a vizsgált tagállamok különböző büntetéskiszabási rendszereit írja le, hogy bemutassa, az egyes tagállamokban hogyan határozzák meg a szabadságelvonással nem járó szankciók típusát és tartamát. Ez nevezetesen a következő szempontokra terjed ki: a büntetőeljárásán belül a bűnösség megállapításától független büntetéskiszabási szakasz; azok a jogszabályi feltételek, amelyeket a bíróságnak a kiszabandó büntetés megválasztásakor és hosszának meghatározásakor figyelembe kell vennie; a büntetés szerepének és céljának, valamint a bűnösség fokának szerepe a büntetés meghatározásában; a konkrét ügy vagy az elkövető azon személyi körülményei, amelyeket a bíróságnak figyelembe kell vennie, amikor az említett jogszabályi feltételek teljesülését vizsgálja; a szabadságelvonással nem járó szankciók kiszabására hatáskörrel rendelkező hatóság; arra vonatkozó rendelkezés, amely kötelezően előírja szabadságelvonással nem járó szankció alkalmazását, amennyiben az előírt feltételek teljesülnek; a büntetés kiválasztására és tartamára vonatkozó indokolási kötelezettség; büntetéskiszabást segítő protokollok megléte; valamint a kiszabott büntetés típusára és hosszára vonatkozó döntés elleni fellebbezési jog.

3.1 Büntetéskiszabási szakasz

A legtöbb esetben nincs külön büntetéskiszabási szakasz, azaz a tárgyalást követően a bíróság saját megfontolásai alapján megkezdi a döntéshozatalt a bűnösség kérdésében, és amennyiben a terheltet bűnösnek találja, a büntetés meghatározásának kérdésével foglalkozik. Ez nem jelenti azt, hogy az eljárásnak ne lenne autonóm része a büntetéskiszabás, csak annyit, hogy arra nem egy külön eljárási szakaszban kerül sor.

Néhány joghatóságban, annak ellenére, hogy az eljárásnak nincs külön büntetéskiszabási szakasza, a büntetéskiszabásra sor kerülhet a tárgyalást követően, egy későbbi időpontban is, olyan esetekben, amikor a bíróság a büntetéskiszabást megelőzően pártfogói vélemény kikérését szükségesnek tartja vagy a büntetéskiszabás szempontjából lényeges, konkrét bizonyítást tart szükségesnek (Ciprus, Franciaország, Málta, Portugália). Ugyanakkor úgy tűnik, a bíróság ritkán él ezzel a lehetőséggel.

Portugáliában emellett lehetőség van arra is, hogy perújrafelvételre kerüljön sor annak érdekében, hogy visszamenőleges hatállyal a terheltre nézve kedvezőbb büntetőjogi rendelkezéseket lehessen alkalmazni. Azon elv alapján, amely szerint azokat az új büntetőtörvénykönyvi rendelkezéseket, amelyek egy bűncselekményt kevésbé szigorúan rendelnek büntetni, vagy valamely más okból kedvezőbbek a terheltre nézve, visszaható hatállyal kell

alkalmazni („*in melius* visszaható hatály”), ha – azt követően, hogy az elkövetőt a bíróság jogerősen elítélte és a büntetést már végrehajták –, az elítélt személy kérheti, hogy az új törvény alkalmazása érdekében perújrafelvételre kerüljön sor, amely ezáltal más ítéletet eredményezhet.

3.2 A büntetés meghatározásának kritériumai

Általában véve a büntetéskiszabási rendszerek a törvényhozás és az igazságszolgáltatás közötti munkamegosztásra épülnek. A törvényhozás meghatározza a büntetés „kereteit” az egyes bűncselekményekre nézve, megállapítja a „módosító körülményeket” (súlyosító vagy enyhítő körülmények, amelyek a büntetés alsó és/vagy felső korlátját módosíthatják), valamint meghatározzák a büntetés típusának és hosszának meghatározására szolgáló kritériumokat.

A legtöbb esetben a törvény egy „tételkeretet” határoz meg, azaz a kiszabandó büntetés legalsó és legfelső korlátját. Ezután a bíróság feladata e kereten belül a büntetés meghatározása. A vonatkozó kritériumokat általában a büntető törvénykönyv tartalmazza, bár ezek többé-kevésbé homályosak lehetnek, amely esetben a bíróság széles körű mérlegelési jogkörrel rendelkezik.

Ha azokról jogszabály kifejezetten rendelkezik, a büntetéskiszabási kritériumok sok esetben magukba foglalják a bűncselekmény körülményeire és az elkövető személyére vonatkozó szempontokat, és azok a büntetés céljához kapcsolódnak. Példák: Horvátország (bűnösség foka és a büntetés célja); Csehország (a bűncselekmény természete és tárgyi súlya, valamint az elkövető személyi körülményei); Finnország (a bűncselekménnyel okozott kárral való igazságos arányosság, a bűnösség foka és az elkövetési szándék), Észtország (enyhítő és súlyosító körülmények, egyéni prevenció, a közrend védelme); Franciaország (a bűncselekmény körülményei és az elkövető személye, valamint anyagi, családi és társadalmi helyzete, tekintetbe véve a büntetési célokat); Görögország (a bűncselekmény súlyossága, az elkövető bűnösségének foka); Magyarország (a büntetés célja, a bűncselekmény tárgyi súlya, a bűnösség foka, az elkövető társadalomra veszélyessége, valamint egyéb enyhítő és súlyosító körülmények); Olaszország (a bűncselekmény tárgyi súlya és az elkövető bűnismétlési kockázata); Lettorság (a büntetés típusa tekintetében az elkövetett bűncselekmény természete és a bűncselekménnyel okozott sérelem, valamint az elkövető személye irányadó; az összeg, illetve tartam tekintetében a büntetőjogi felelősséget enyhítő vagy súlyosító körülmények), Litvánia (a bűncselekményhez és az elkövetőhöz kapcsolódó körülmények; a tartam tekintetében: a tényállás tekintetében meghatározott büntetés alsó és felső korlátja közötti középértéktől való eltérés); Lengyelország és Portugália (a büntetés tartamának meghatározása az általános és a személyes prevenció követelményeire tekintettel; az elkövető bűnösségének foka

büntetési korlátként működik, amelyet nem lehet túllépni); Románia (a bűncselekmény súlya, az elkövető társadalomra veszélyessége).

Magyarországon és Litvániában a konkrét szankciós intézkedés megállapításakor a bíróság a büntetés átlagos hosszából (a büntetési tétel alsó és felső határa közötti középérték) indul ki, majd az enyhítő és súlyosító körülményeket figyelembe véve határoz meg az átlagosnál súlyosabb vagy enyhébb büntetést. Ezt a rendszert, annak ellenére, hogy célja a büntetéskiszabási gyakorlat egységességének megteremtése, sokszor azért éri kritika, mert ellentétbe kerülhet az *ultima ratio* elvével és súlyosabb büntetést eredményezhet.

A bűnösség elvének megfelelően a bűnösség foka a büntetés súlyosságának *korlátjaként* szolgál (Horvátország, Lengyelország, Portugália).

Míg néhány joghatóságban a büntetés *típusának* megválasztása tekintetében különös kritériumokat is meghatároz a törvény (pl. Olaszország: a rendelkezésre álló szabadságelvonással nem járó szankciók közül a bírónak azt kell választania, amelyet az elkövető társadalmi integrációja szempontjából legalkalmasabbnak tart; Lengyelország: a bíróságnak a bűncselekményre meghatározott lehető legenyhébb büntetés révén kell törekednie a büntetés céljának elérésére; Portugália: a Büntető Törvénykönyv kimondja, hogy ha szabadságelvonással járó szankció és szabadságelvonással nem járó szankció is alkalmazható, a bíróságnak az utóbbit kell előnyben részesítenie minden olyan esetben, ha annak a révén a büntetés célja megfelelően és elégségesen elérhető), más országokban nincsenek különös rendelkezések a választást illetően az egyes büntetési típusok alkalmazhatóságára vonatkozó jogszabályi/formális követelményeken túl. Ez utóbbi eset áll fenn Belgiumban; Cipruson (az esetjognak megfelelően a bűncselekmény természetes és tárgyi súlya, és az elkövető személyi körülményei irányadók); Írországon (a bíróságoknak nagyfokú mérlegelési jogköre van, a precedensjogra figyelemmel; a felsőbb bíróságok esetjogában meghatározásra kerültek az egyes bűncselekményekre irányadó büntetések kiszabásának általános elvei; a bírónak biztosítaniuk kell az arányosságot a bűncselekmény tárgyi súlyához mérten, és enyhíteni vagy súlyosítani a büntetést, ha azt az elkövető körülményei indokoltá teszik); Hollandiában (a büntetés típusának megválasztását és tartamát befolyásoló körülményeket nem határozza meg a törvény, a bírák mérlegelési jogkörrel rendelkeznek).

Ugyanakkor, ha nincs konkrét érdemi kritérium meghatározva, amely a bírónak útmutatásul szolgálna a büntetés megválasztásában, mind az alkotmányos elvek (mint például a humánuság, arányosság, szükségesség és egyenlőség), mind a büntetés céljai (akár explicit, akár implicit módon) lesznek a büntetés kiszabására vonatkozó döntésnél irányadók, illetve fognak korlátként szolgálni a bíróság mérlegelésénél.

Némely joghatóságban emellett kifejezetten rendelkezik a törvény a szubszidiaritás (*ultima ratio*) elvéről is, amely szerint, ha egy kevésbé súlyos büntetés is megfelelően és elégségesen betölti a büntetés célját vagy az ügyben felmerülő konkrét célokat, szigorúbb büntetés (így különösen szabadság-vesztés-büntetés) nem szabható ki (Csehország, Lettország, Lengyelország, Portugália). Litvániában a bíróság általában gondatlanul elkövetett vagy kevésbé súlyos bűncselekmény miatt első alkalommal büntetőeljárás alá vont személyekkel szemben szabadságelvonással nem járó büntetést szab ki; amennyiben szabadságelvonással járó büntetést szab ki, erre vonatkozó döntését külön indokolnia kell.

Nehézségek adódhatnak, ha párhuzamosan több büntetési cél irányadó vagy ellentmondásba kerülnek egymással, és a törvény nem határoz meg fontossági sorrendet közöttük.

Az egyes szankció típusoknak lehetnek különböző rájuk jellemző sajátosságai is.

Az elektronikus távfelügyelet mellett otthonában végrehajtott szabadságvesztés büntetés esetében annak tartama általában azonos a ténylegesen kiszabott szabadságvesztés-büntetés tartamával vagy azzal, amely egyébként kiszabható lett volna (Belgium, Dánia, Finnország, Franciaország, Lengyelország, Portugália).

A közérdekű munka tekintetében, míg néhány joghatóságban önállóan határozható meg az időtartama (pl. Litvánia, Lengyelország), máshol a törvény automatikusan megfelelteti azt annak a szabadságvesztés-büntetés időtartamával, amelyet helyettesít (pl. Észtország, Finnország, Portugália: 1 nap szabadságvesztés 1 óra közérdekű munkának felel meg).

Pénzbüntetés kiszabása esetén többnyire az elkövető anyagi helyzetét veszi figyelembe a bíróság.

Míg néhány joghatóságban a törvény egyszerűen meghatározza a pénzbüntetés legalacsonyabb és legmagasabb összegét (vagy a helyi valutában meghatározott összeget, a havi legkisebb munkabér bizonyos többszörösét, vagy egy bizonyos egységnyit), amelynek konkrétan kiszabandó összegét a bíróságnak kell meghatároznia, számos más tagállam a pénzbüntetés napi tételes rendszerét alkalmazza. A napi tételrendszer a skandináv országokból ered. Alkalmazásával figyelembe vehető mind a bűncselekmény elkövetésének körülményei, mind pedig az elkövető anyagi helyzete. Az első lépésben a napok száma a bűnösség foka és a prevenció céljaira (leírását lásd fent) tekintettel kerül meghatározásra. Második lépésben az egy napi tétel kerül meghatározásra az elkövető anyagi helyzetére és kötelezettségeire tekintettel. A pénzbüntetés napi tételrendszerének alkalmazása révén a pénzbüntetés valamennyi elkövetőre nézve relatíve egyenlő terhet jelent jövedelmi és vagyoni helyzetüktől függetlenül. A rendszer célja, hogy biztosítsa a bűnösség, egyenlőség és arányosság elveinek tiszteletben tartását. A tételek napi száma a bűncselekmény súlyosságán alapszik, míg az egynapi tétel összege az elkövető napi bevételétől függ. A napi tételes

pénzbüntetést Horvátországban, Csehországban, Észtországban, Finnországban, Franciaországban (bár itt együttesen alkalmazzák a minimális és maximális összeghatár között meghatározott pénzbüntetéssel), Németországban, Görögországban, Magyarországon, Lengyelországban, Portugáliában és Romániában alkalmazzák. Olaszországban míg a főbüntetesként kiszabott pénzbüntetés egy minimális és egy maximális összeghatár között kerül meghatározásra, a napi tételes rendszert alkalmazzák a 6 hónapot meg nem haladó szabadságvesztés-büntetések helyébe lépő pénzbüntetés mint helyettesítő szankció esetén.

Ami a bíróság által a büntetéskiszabás során figyelembe veendő konkrét tényezőket illeti, a legtöbb joghatóságban a büntető törvénykönyv sorolja fel – nem kimerítő jelleggel – azokat, amelyeket a bíróságnak az elkövető javára vagy hátrányára mérlegelnie kell.

E tényezők közé tartozik a bűncselekmény súlya, az okozott kár vagy veszély, a bűncselekmény elkövetésének indítékai, az elkövetés módja, az elkövető személyi, illetve anyagi körülményei, előélete és a bűncselekményt követően tanúsított magatartása, ideértve a kár enyhítése érdekében tett erőfeszítéseket is.

Ettől eltérően, néhány joghatóságban, mint például Cipruson, Írországon és Hollandiában, a büntetés megválasztását és tartamát befolyásoló körülményeket nem határozza meg a törvény. A bíróságok jelentős mérlegelési jogkörrel rendelkeznek és a büntetésről szóló döntésüket általában az ügy körülményeire és az elkövető személyével összefüggő okokra (pl. a bűncselekmény súlya, az okozott kár, az elkövető vagy a sértett személyi körülményei) alapítják.

3.3 A szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazására hatáskörrel rendelkező hatóság

A legtöbb esetben a büntetés típusát és tartamát a perbíró/perbíróság határozza meg.

Hollandiában ugyanakkor büntetőszankciókat az ügyész is jogosult kiszabni az ún. büntetővégzés (*strafbeschikking*) útján. Az ügyész vétségekért és a legfeljebb 6 év szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekményekért járó büntetéseket és intézkedéseket szabhat ki. Az ügyész a szabadságelvonással nem járó szankcióknak csak bizonyos típusait szabhatja ki (legfeljebb 180 óra tartamú közérdekű munka; pénzbüntetés; vagyonelkobzás; jóvátétel a sértett számára; legfeljebb 6 hónap tartamú járművezetéstől eltiltás); a döntés eltiltásokra is kiterjedhet. Ugyanakkor csak bíróság szabhat ki szabadságvesztés-büntetést.

Azokban az országokban, ahol az otthonában végrehajtott, elektronikus távfelügyelet melletti szabadságvesztést a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának egyik formájaként tartják

számon, azt a végrehajtás szakaszában is engedélyezheti a pártfogó felügyelői szolgálat (Dánia) vagy a szabadságvesztés-büntetések végrehajtásáért felelős bíróság (Lengyelország).

A Franciaországban alkalmazott rendszer lehetővé teszi a perbíróságnak és a büntetések végrehajtásáért felelős bíróságnak egyaránt, hogy a rövidebb tartamú szabadságvesztés-büntetéseket alternatív büntetésekkkel vagy a végrehajtás egy rugalmasabb formájával (*aménagement*) helyettesítsék. A legfeljebb 1 év tartamú szabadságvesztés-büntetések esetén a perbíróság *ab initio*, azaz az ítélet kihirdetésekor, vagy a büntetés végrehajtásáért felelős bíró (*juge d'application des peines*) dönthet úgy, hogy nem hajtja végre a szabadságvesztés-büntetést és alternatív büntetést alkalmaz (például otthonában elektronikus távfelügyelet mellett végrehajtott szabadságvesztés, *semi-liberté*, *placement à l'extérieur*, a büntetés részleges letöltése, illetve feltételes szabadság).

Hasonlóan, Olaszországban a szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazhatók a tárgyalási/büntetés kiszabási szakaszban (a perbíróság által akár mint elsődleges, akár mint helyettesítő büntetések, vagy a békebírák által a hatáskörükbe tartozó ügyekben), vagy az ítélet jogerőre emelkedését követően a végrehajtás előtt (a büntetés végrehajtásáért felelős bíró/bíróság – *magistrato/tribunale di sorveglianza* – által). A békebíró olyan tiszteletbeli hivatalnok, akinek joghatósága van bizonyos bűncselekmények elbírálására és kizárólag szabadságelvonással nem járó szankciók kiszabására jogosult. A békebírák a következő szankciókat alkalmazhatják: pénzbüntetés, 45 napot meg nem haladó, hétfévente otthonában végrehajtott szabadságvesztés, valamint 6 hónapot meg nem haladó tartamú közérdekű munka. A büntetések végrehajtásáért felelős bíró/bíróság által a végrehajtási szakaszban alkalmazható szabadságelvonással nem járó intézkedésekről az olasz büntetés-végrehajtási jog 1975 óta rendelkezik, és azok alkalmazási körének szélesítésére azóta több jogszabály-módosítás is irányult. Egyúttal ezeknek az intézkedéseknek a természete is fejlődött. Az eredeti megközelítés szerint ezeknek az intézkedéseknek az elsődleges szerepe az volt, hogy rugalmasságot biztosítsanak a büntetés szabadságvesztéssel járó szakaszának végrehajtása során, mégpedig annak tartalmát azáltal módosítva, hogy a különböző közösségi végrehajtási formák alkalmazását a fogvatartottakra nézve is lehetővé tették. Ennek érdekében a büntetés végrehajtásáért felelős bírákat és bíróságokat a jogszabály feljogosította, hogy az elkövető személyét érintő ítélet alapján a büntetés minőségét és mennyiségét módosítsák. Több utólagos jogszabály-módosítás következtében ezek az intézkedések jelenleg már *ab initio* alkalmazhatók, azaz az ítélet jogerőre emelkedését követően, de még a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása előtt. Ezek az intézkedések lehetnek olyanok, amelyek szabadságelvonással nem járnak (mint például az *affidamento in prova al servizio sociale*, amely a próbára bocsátáshoz hasonló, és a *detenzione domiciliare* – szabadságvesztés otthonában történő végrehajtása), valamint olyanok, amelyek szabadságelvonással járnak (például a *semilibertà*, amely az elítélt számára

lehetővé teszi, hogy napközben elhagyja a bv. intézetet és a *liberazione anticipata*, a korai szabadítás egy formája).

3.4 Szabadságelvonással nem járó szankciók kötelező alkalmazása

Amellett, hogy vannak olyan bűncselekmények, amelyekért kizárólag szabadságelvonással nem járó szankció kiszabható, előfordulnak olyan esetek is, amelyeknél a szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazása részben vagy egészben kötelező.

Belgiumban, a legfeljebb 3 évig terjedő szabadságvesztés büntetéseket gyakorlatilag minden esetben elektronikus távfelügyelet mellett, otthonában végrehajtott formában tölti le az elítélt. Horvátországban, amikor a bíróság 6 hónapnál nem hosszabb szabadságvesztést szab ki, azt kötelező közérdekű munkával helyettesíteni, kivéve, ha az ellentétes volna a büntetés céljával. Franciaországban a bűncselekmények legenyhébb kategóriája (*contravention*, amely vétségnek fordítható) esetén, a büntetési tétel pénzbüntetés, jogfosztás- illetve -korlátozás (pl. fegyver elkobzása, járművezetői engedély felfüggesztése) vagy reparációs jellegű szankció alkalmazásának lehetősége mellett. Szintén Franciaországban a bírónak külön indokolnia kell, ha az 1 évet meg nem haladó szabadságvesztést nem helyettesíti más szankcióval. Emellett a 6 hónapot meg nem haladó büntetéseket (vagy a büntetés 6 hónapot meg nem haladó, fennmaradó részét) otthonában elektronikus távfelügyelet mellett végrehajtott szabadságvesztés, *semi-liberté* vagy *placement à l'extérieur* (az elítélt számára az éjszaka bv. intézetben történő töltésére kötelező, de napközben a bv. intézeten kívüli munkát vagy egyéb tevékenység folytatását lehetővé tevő intézkedések) formájában kell végrehajtani. Kivéve, ha ezt az elkövető személyével vagy helyzetével összefüggő ok nem teszi lehetővé. A Büntető Törvénykönyv továbbá úgy rendelkezik, hogy a közepes súlyú bűncselekmények (*délits*) esetében, csak legvégső lehetőségként dönthet úgy a bíróság, hogy nem alkalmaz felfüggesztett büntetést, ha a bűncselekmény súlya vagy az elkövető személye miatt bármely más szankció elégtelennek vagy alkalmatlannak bizonyulna. Hasonlóképpen Görögországban a bűncselekmények legenyhébb kategóriája esetén (enyhe fokú vétség), főbüntetésként kizárólag szabadságelvonással nem járó szankciókat (közérdekű munka és pénzbüntetés) irányoz elő a törvény. A szabadságvesztéssel büntetni rendelt cselekmények esetében is, amennyiben nem alkalmaz felfüggesztett büntetést, a bíróságnak külön indokolnia kell, hogy miért szükséges szabadságvesztés-büntetés alkalmazása a további bűncselekmények elkövetésétől való visszatartás érdekében. Litvániában a bíróságnak indokolnia kell, ha elsőbűntényesként elkövetett gondatlan vagy csekély súlyú bűncselekmény esetében szabadságvesztés-büntetést

alkalmaz. Olaszországban csak szabadságelvonással nem járó szankció alkalmazható a békebírák joghatósága alá tartozó ügyekben.

Habár nehéz olyan esetet találni, ahol ténylegesen kötelező lenne szabadságelvonással nem járó büntetés alkalmazása, jó néhány példa van olyan rendelkezésre, amely egyfajta szubszidiárius (*ultima ratio*) jelleggel kezeli a szabadságvesztést. A cseh Büntető Törvénykönyv kimondja, hogy a legfeljebb 5 év szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmények esetében csak akkor lehet feltétel nélküli szabadságvesztés-büntetést kiszabni, ha nincs egyéb olyan büntetés, amely megfelelően szolgálja az egyéni prevenciók célokat. Lettorszában, Lengyelországban és Portugáliában azt is kimondja a törvény, hogy nem lehet szabadságvesztést kiszabni, amennyiben egy kevésbé szigorú büntetés megfelelően és elégségesen szolgálja a büntetés célját vagy az ügy konkrét körülményeit. Finnországban a 2 évet meg nem haladó szabadságvesztések esetén próbára bocsátást kell alkalmazni (amely a felfüggesztett büntetés egy formája), kivéve, ha a bűncselekmény súlya az elkövető bűnösségének foka miatt vagy büntetett előéletére tekintettel végrehajtandó szabadságvesztés kiszabása indokolt. Észtországban a törvény úgy rendelkezik, hogy szabadságvesztést csak abban az esetben lehet kiszabni, ha a büntetés célja kevésbé szigorú büntetés alkalmazása révén nem érhető el. Írorszában, ha az elkövetőre olyan bűncselekmény elkövetése miatt szabnak ki büntetést, amely 12 hónapot meg nem haladó szabadságvesztéssel lenne büntetendő, a büntetés kiszabásáról döntő bíróság köteles közérdekű munka kiszabását fontolóra venni. Németországban, ahol a rövidtartamú szabadságvesztés pénzbüntetéssel történő helyettesítésének évszázados gyakorlata van, a Büntető Törvénykönyv kimondja, hogy 6 hónapot meg nem haladó szabadságvesztést csak abban az esetben lehet kiszabni, ha az ügy egyedi körülményei, így akár a bűncselekmény vagy az elkövető jellemzői, szabadságvesztés kiszabását indokoltá teszik az elkövetőre való ráhatás vagy a jogrend védelme érdekében; főszabály szerint helyette pénzbüntetést kell kiszabni.

Emellett a szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazása sorrendhez kötött is lehet: pl. Finnországban az elektronikus távfelügyeletet csak akkor rendelnek el, ha a közérdekű munka kiszabása kizárt; Svédországban pártfogó felügyelet akkor alkalmazható, ha a pénzbírság kiszabását a bíróság nem tartja elégségesnek; Görögországban a 3 évet meg nem haladó szabadságvesztés csak akkor helyettesíthető közérdekű munkával, ha a büntetés felfüggesztése kizárt.

3.5 A bíróság indokolási kötelezettsége a büntetés megválasztása kapcsán

A bíró vagy a bíróság köteles megindokolni a büntetés megválasztását és annak tartamát.

Némely joghatóságban ez azt is jelenti, hogy azt is indokolni kell, miért nem alkalmaz a bíróság szabadságelvonással nem járó büntetést, ha a formális feltételek teljesülnek (pl. Belgium, Bulgária, Horvátország, Ciprus, Csehország, Észtország, Franciaország, Görögország, Németország, Litvánia, Lengyelország, Portugália). Észtországban, ha egy adott bűncselekmény tekintetében büntetési tételkeretként szabadságelvonással nem járó szankciót és szabadságvesztést is előír a törvény, a bíróságnak a szabadságvesztés kiszabását indokolnia kell. Litvániában a bíróságnak indokolnia kell, ha elsőbűntényes elkövetővel szemben gondatlan vagy csekély súlyú bűncselekmény elkövetése miatt szabadságelvonással járó büntetést szab ki. Máltán, jóllehet a büntetést kötelező megindokolni, nincs arra vonatkozóan külön indokolási kötelezettség, ha a bíróság nem szabadságelvonással nem járó büntetést alkalmaz.

Ez a „szöveg szintjén” előírt kötelezettség a gyakorlatban nem mindig jelent részletes magyarázatot. Nevezetesen Olaszországban a Büntető Törvénykönyvben előírt kifejezett kötelezettséget, hogy a büntetés megválasztását külön indokolni kell, általában figyelmen kívül hagyják a bíróságok, amelyek indokolása jellemzően általános fordulatokra korlátozódik (mint például „a ... büntetés méltányosnak tekinthető”), anélkül, hogy ténylegesen kitérne arra, hogy az alkalmazandó kritériumok fényében miért döntött kiszabott büntetés mellett a bíróság. A jogtudomány gyakran illeti kritikával ezt a gyakorlatot.

3.6 Büntetéskiszabási iránymutatások

A tanulmány keretében vizsgált tagállamok többsége nem rendelkezik „büntetéskiszabási iránymutatásokról”, a Büntető Törvénykönyvben meghatározott jogi követelményeken túl.

Konkrétan nincsenek büntetéskiszabási irányelvek Belgiumban, Horvátországban, Csehországban, Észtországban, Finnországban, Németországban, Görögországban, Magyarországon, Olaszországban, Máltán, Lengyelországban, Portugáliában, Romániában és Svédországban.

Ugyanakkor Finnországban a bíróságoknak a következetesség biztosítása érdekében figyelembe kell venniük a hasonló vagy összehasonlítható esetek vonatkozásában már meglévő gyakorlatot; ez egy döntéshozatali modellé is alakult, amely a „bevett büntetést”, vagyis a hasonló esetekben leggyakrabban kiszabott büntetőjogi szankciót jelenti veszi alapul.

Hollandiában a bíróság a büntetés kiszabásakor figyelembe veheti az ügyészek által alkalmazott büntetéskiszabási iránymutatásokat (*vervolgingsrichtlijnen*) és/vagy az igazságszolgáltatás

számára irányadó „kiindulópontokat” (*orientatiepunten*). Ezek az iránymutatások és kiindulópontok különböző bűncselekményekre vonatkoznak és jogilag nem kötelező erejűek.

Romániában az új Büntető és Büntető-eljárási Kódexek hatályba lépését követő átmeneti időszakban gyakorlati útmutatók készültek a bírák és ügyészek számára, azonban azok nem minősülnek büntetékiszabási iránymutatásoknak.

Emellett Olaszországban, ahol szintén nincsenek büntetékiszabási iránymutatások, néhány helyi hatóság, illetve bírósági hivatal iránymutatásokat fogadott el bizonyos típusú alternatív szankciók alkalmazásának egységesítése érdekében. Példaként említhető a Bergamói Bíróság által elfogadott Iránymutatások vagy a Rovigói Bíróság által kiadott Jegyzőkönyv a felnőtt elkövetőkkel szemben alkalmazott *sospensione del processo con messa alla prova* (elterelési mechanizmus, illetve a büntetés-kiszabás mellőzése próbaidő elteltét követően) tárgyában, valamint az Umbriai Régió Iránymutatásai az alkohol- és kábítószerfüggő személyek esetében a szabadságvesztés-büntetés alternatívájaként alkalmazható programok egységes megközelítéséről.

A büntetékiszabásra vonatkozó irányelveket dolgoznak ki Írországban (a 2019-es, Igazságszolgáltatási Tanácsról szóló törvény rendelkezése alapján, amely az Igazságszolgáltatási Tanács égisze alatt létrehozta a *Büntetékiszabási Irányelvekkel és -Információval Foglalkozó Bizottságot*, amelynek feladata, hogy a büntetékiszabással kapcsolatos információkat összegyűjtse és terjessze, valamint hogy formális büntetékiszabási irányelveket dolgozzon ki). Jelenleg a büntetést kiszabó bíróságoknak széles mérlegelési jogkörük van a büntetés meghatározása során, figyelemmel az arányosság alkotmányos elvére.

3.7 Fellebbezési jog

A legtöbb esetben fellebbezéssel lehet élni a kiszabott büntetés típusa és tartama vonatkozásában.

Görögországban, annak ellenére, hogy a törvényben nincs kifejezett rendelkezés arról, hogy a fellebbezés irányulhat kizárólag a büntetés típusára és tartamára, ezek a fellebbezési szakaszban módosíthatók. Olaszországban, bár nincs külön rendelkezés a büntetés típusát és tartamát érintő fellebbezési jogról, a büntetések végrehajtásáért felelős bíróságok határozatai (ideértve azokat is, amelyek valamely szabadságelvonással nem járó alternatív büntetés alkalmazásáról vagy annak mellőzésére vonatkoznak) a Legfelső Bírósághoz jogszerűségi indokok alapján benyújtott fellebbezés útján megtámadhatók. Hollandiában a büntetőítéletek ellen benyújtott fellebbezések az ítélet egészét érintik; kizárólag a büntetés típusa vagy tartamát vitató külön fellebbezésre nincs mód. Belgiumban, ha a perre (esküdtszékek kiegészítve) a *cour d'assises* rendelkezett határrkörrel, az ítélet

ellen kizárólag jogbeli tévedésre alapított fellebbezést (*cassation*) lehet benyújtani. Dániában – ahol a pártfogó felügyelői szolgálat jogosult eldönteni, hogy eleget tesz-e a szabadságvesztés-büntetés otthoni letöltésére irányuló kérelemnek – elutasítás esetén az érintettek a bírósághoz nyújthatnak be fellebbezést.

A terhelt és az ügyészség egyaránt jogosult fellebbezést benyújtani. Némely joghatóságban, mint például Csehországban, Németországban és Portugáliában az ügyészség a terhelt érdekében is fellebbezhet.

Horvátországban és Csehországban a közeli családtagok is nyújthatnak be fellebbezést. Vannak továbbá olyan esetek is, amikor a sértett is nyújthat be fellebbezést (pl. Portugáliában, amennyiben a sértettnek különleges jogállása van a büntetőeljárásban).

4 – A szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazása és a kiszabott büntetéssel kapcsolatos előírások megszegésének következményei

Ez a fejezet a szabadságelvonással nem járó szankciók végrehajtásának szakaszával foglalkozik. Olyan kérdéseket érint, mint például, hogy melyik hatóság rendelkezik hatáskörrel a végrehajtás felügyeletére és döntést hozni olyan esetben, ha a kiszabott büntetéssel kapcsolatos előírásokat megszegték. A fejezet kitér továbbá az előírások megszegésének következményeire is, nevezetesen arra, hogy ilyen esetben kötelező-e az elítéltet szabadságvesztés letöltésére visszarendelni.

4.1 A felügyeletre hatáskörrel rendelkező hatóság

Míg általában véve a közösségi büntetésüket töltő személyek felügyelete és támogatása a pártfogó felügyelői szolgálatok feladata (lásd a lenti II.2. pontot), a legtöbb joghatóságban a büntetés végrehajtása fölött létezik valamilyen bírósági felügyeleti forma is.

Bizonyos országokban a végrehajtás felügyeletéért és/vagy a vonatkozó döntések meghozataláért felelős speciális bíróság vagy bíró is működik (Belgium, Észtország, Franciaország, Magyarország, Olaszország és Románia).

Ha nem működik különbíróság, akkor a bíróság – általában a perbíróság vagy a büntetést kiszabó bíróság – feladata meghozni a végrehajtással és az előírások megszegésével kapcsolatos döntéseket.

Portugáliában, annak ellenére, hogy létezik büntetés-végrehajtási ügyekre specializálódott különbíróság, annak hatásköre csak a szabadságvesztés-büntetés végrehajtására és az otthonában

végrehajtott szabadságvesztésre (amely szintén a végrehajtási egyik formája) terjed ki. Az otthonában végrehajtott szabadságvesztés vonatkozásában ez a bíróság rendelkezik hatáskörrel arra, hogy jóváhagyja az elkövető társadalmi rehabilitációs tervét és a terv módosításait, kimenőt adjon, az előírt végrehajtási feltételeket módosítsa és visszavonja az intézkedést a vonatkozó előírások megszegése esetén. Szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazása esetén a büntetést kiszabó bíróságnak marad hatásköre a büntetés végrehajtásával kapcsolatos döntések meghozatalára.

Görögországban, annak ellenére, hogy jogszabályi rendelkezés írja elő a büntetés-végrehajtási ügyekért felelős bíróság felállítását, a bv. bírák kinevezésére azóta sem került sor, és azok feladatait az ügyészek látják el, akik a közösségi büntetések végrehajtását felügyelik. A pártfogó felügyelői szolgálat az ügyészségnek alárendelten működik. Ugyanakkor, a büntetés nemteljesítése esetén az ügyész az ügygel a büntetést kiszabó bírósághoz fordul.

4.2 A kiszabott büntetéssel kapcsolatos előírások megszegése

Ha az elítélt nem teljesíti a kiszabott büntetésre vonatkozóan meghatározott feltételeket, annak következménye a szabadságvesztés-büntetés letöltése is lehet. Ugyanakkor ez nem minden esetben automatikus. Gyakran létezik más lehetőség is, és a szabadságvesztésre való átváltoztatáshoz bírói döntés szükséges.

Belgiumban, ahol a legtöbb szabadságelvonással nem járó szankció rendeltetése, hogy azokat főbüntetesként alkalmazzák, a bíró az előírások megszegésének esetére helyettes büntetést állapít meg, amely lehet pénzbüntetés vagy szabadságvesztés. A kiszabott büntetés visszavonásáról szóló, indokolással ellátott határozat meghozatalára az ügyészség rendelkezik hatáskörrel.

Azokban a joghatóságokban, ahol a szabadságelvonással nem járó szankciók rendeltetése, hogy azokat helyettesítő büntetesként (azaz egy konkrét szabadság-vesztés büntetés helyett) alkalmazzák, a büntetésre vonatkozó előírások megszegésének következménye az adott szabadságvesztés-büntetés végrehajtása. A visszavonás indoka általában a büntetéshez kapcsolódó kötelezettségek megszegése vagy ha az elkövetőt további bűncselekmény elkövetése miatt elítélik.

Ugyanakkor általában a visszavonás, illetve a büntetés szabadságvesztésre változtatása nem automatikus. Az inkább általában a hatáskörrel rendelkező hatóságnak az egyedi ügyben elvégzett mérlegelésétől függ, amely más lehetőségek alkalmazását is eredményezheti, például leggyakrabban figyelmeztetést, a büntetésre vonatkozó feltételek módosítását vagy a próbaidő meghosszabbítását.

Görögországban és Lengyelországban a felfüggesztett büntetésre vonatkozó előírások megszegése eredményezheti annak közérdekű munka büntetésre történő átváltoztatását is. Máltán

a pártfogó felügyelő rendelkezéseinek, a kezeléshez kapcsolódó rendelkezések, a közérdekű munka szabályainak, valamint az egymás mellett kiszabott büntetésekkel kapcsolatos szabályok megszegésének következménye pénzbüntetés kiszabása, jóllehet a bíróságnak más lehetőség is rendelkezésére áll, így például a pártfogó felügyelet időtartamának vagy a munkaórák számításának újratekintése.

Ugyanakkor az alternatív szankció kötelező visszavonásra is léteznek példák (pl. újabb, szabadságvesztéssel járó bűncselekmény elkövetése, illetve meghatározott végrehajtási fokozatú szabadságvesztés-büntetés kiszabása esetén – így Bulgáriában, Horvátországban, Görögországban és Lengyelországban).

A büntetéssel kapcsolatos előírások megszegésének következményeiről szóló döntés meghozatalára hatáskörrel rendelkező hatóság általában a bíró/bíróság. A ritka kivételek közé tartozik például az elektronikus távfelügyelet Dániában: összhangban azzal, hogy a szabadságvesztés-büntetés elektronikus távfelügyelet melletti letöltése iránti kérelemnek a pártfogó felügyelői szolgálat jogosult helyt adni, szintén a pártfogó felügyelői szolgálat dönthet annak visszavonásáról. Svédországban a pártfogó felügyelői szolgálatnak szintén viszonylag széles mérlegelési jogköre van: közérdekű munkára vonatkozó rendelkezéseket változathat meg, illetve vonhat vissza; lerövidítheti a pártfogói felügyelet tartamát próbaidő alatt; a büntetéssel kapcsolatos előírások megszegésével kapcsolatban, amennyiben az előírt feltételeket megszegik, a pártfogó felügyelői szolgálat a pártfogóra irányadó rendelkezést adhat ki, vagy figyelmeztetésben részesítheti. Súlyosabb esetben, amennyiben a szolgálat úgy ítéli meg, hogy a rendelkezésére álló intézkedések nem elégségesek, az ügyet az ügyészhez fordulhat, aki pert indít a próbaidő alkalmazásának visszavonása iránt.

Ami a pénzbüntetést illeti, általában több lehetőség is rendelkezésre áll nemfizetés esetére, így például a pénzbüntetés átváltása közérdekű munkára (amelyhez általában az elkövető kérelme vagy beleegyezése szükséges), behajtás vagyoni végrehajtás útján vagy annak átváltoztatása szabadságvesztésre (amely lehet az eredetileg kiszabott szabadságvesztés-büntetés, amennyiben a pénzbüntetés helyettesítő szankcióként került alkalmazásra; vagy egy bizonyos átváltást alkalmazva a napi tételek száma és a börtönben töltött napok száma között, mint például Horvátországban, Magyarországon és Portugáliában). Magyarországon pénzbüntetés nem hajtható be: amennyiben annak önkéntes megfizetésére vagy közérdekű munkára történő átváltoztatására nem kerül sor, a büntetést szabadságvesztésre változtatják. Hollandiában a kormány jelenleg fontolgatja annak lehetőségét, hogy a pénzbüntetés meg nem fizetése esetén alternatív közérdekű munkára kötelezést

lehessen alkalmazni az eredeti büntetés elzárásra változtatása helyett (a holland Pártfogó Felügyelői Szolgálat javaslata).

Olaszországban a helyettes szankcióként szolgáló pénzbüntetés meg nem fizetése esetén – amellet, hogy az érintett kérheti, hogy fizetés helyett a büntetést ledolgozza – a pénzbüntetés egyfajta próbára (*libertà controllata*) változtatható. Hasonló megoldást vezettek be a közelmúltban Litvániában. Portugáliában továbbá, amennyiben az elkövető igazolja, hogy a pénzbüntetés megfizetésére nem képes, a szabadságvesztés végrehajtása 1-től 3 évig terjedő időtartamra felfüggeszhető, amennyiben az elkövető bizonyos nem pénzügyi természetű kötelezettségeknek eleget tesz.

Németországban egy viszonylag bonyolult rendszert alkalmaznak a pénzbüntetés megfizetésének elmulasztása esetére: következményként pénzbüntetés megfizetése esetére alkalmazott szabadságvesztés alkalmazható, azonban ezutóbbi közérdekű munkával is helyettesíthető.

Görögországban, abban az esetben, ha közérdekű munka büntetést szabnak ki (amelynek rendeltetése – a korábban ismertetettek szerint – főbüntetés), a bíróság pénzben kifejezett büntetést is megállapít nemteljesítés esetére. A közérdekű munka szabadságvesztésre történő átváltoztatásának lehetőségét 2021-ben eltörölték. Litvániában továbbá a közérdekű munka teljesítésének elmaradása esetén azt a bíróság pénzbüntetéssel vagy a szabadság egyéb megvonásával (a próba egy formája, amely általában elektronikus távfelügyelet és bizonyos eltiltások alkalmazásával jár).

Portugáliában egy 2017-es reform vezette be annak lehetőségét, hogy a 2 évet meg nem haladó szabadságvesztés-büntetéseket végre lehessen hajtani a szabadságelvonással nem járó helyettesítő büntetés visszavonását követően elektronikus távfelügyelet mellett, otthonában végrehajtott szabadságvesztés formájában, elkerülve így a börtönbe vonulást.

4.3 A büntetés módosítása a végrehajtás során

Néhány joghatóságban léteznek a „korai szabadítás” megfelelői a közösségi büntetések vonatkozásában is.

Emellet a próbára bocsátás valamely formáját magukba foglaló büntetések végrehajtása során általában lehetséges a büntetéshez kapcsolódóan meghatározott feltételek vagy kötelezettségek módosítása, vagy a pártfogó felügyelő erre vonatkozó kérelmére vagy azt követően, hogy az elítélt mulasztást követett el az előírások tekintetében. Ahogyan az előzőekben említettük, a felfüggesztett büntetés, illetve a pártfogó felügyeletet magába foglaló büntetés feltételeinek

nemteljesítése következményeképpen több joghatóságban is lehetséges a próbaidő meghosszabbítása, amely révén így lehetséges a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának elkerülése.

Így például Belgiumban azok, akikkel szemben pártfogó felügyeletet alkalmaznak, kérhetik a feltételek felfüggesztését vagy módosítását; azok pedig, akik elektronikus távfelügyelet alatt állnak, kérhetik a végrehajtás felfüggesztését a kiszabott időtartam egyharmadának letöltését követően, azzal a feltétellel, hogy a hátralévő időben próbaidejüket töltik. Csehországban az időtartam egyharmadának, de nem kevesebb mint hat hónap elteltével a pártfogó felügyelő kérheti bizonyos kötelességek vagy korlátozások eltörlését. Lengyelországban a bíróság elhalaszthatja, felfüggesztheti a közérdekű munka végrehajtását vagy csökkentheti a munkaórák számát; ezen kívül teljes egészében letöltöttnek tekintheti a büntetést a büntetés felének letöltését követően, ha úgy ítéli meg, hogy a büntetés céljai teljesültek. Portugáliában a legalább 72 órányi közérdekű munka büntetést előbb is meg lehet szüntetni, feltéve, hogy az elkövető a büntetés kétharmadát letöltötte és a bíróság úgy ítéli meg, hogy megfelelő magatartást tanúsít.

Máltán a közösségi szankció hossza az alkalmazás során növelhető és csökkenthető is. Az előírt feltételek megsértése esetén a bíróság dönthet úgy, hogy újraindítja a felügyeleti időszak vagy a munkaórák számítását; a szankció a pártfogó felügyelői szolgálat javaslata alapján is növelhető. Ugyanakkor a meghosszabbított időtartam nem lehet hosszabb a büntetésre vonatkozóan a törvény által megengedett maximális időtartamnál. Ezzel szemben a pártfogó felügyelet és az elkövető egyaránt kérheti a bíróságtól a felügyeleti időszak lerövidítését (amelyre a gyakorlatban ritkán kerül sor), vagy az elrendelés visszavonását, továbbá kérheti, hogy a bíróság kezelje az elkövetőt úgy, mintha az eredeti elrendelésre nem került volna sor.

Emellett, a korábban említettek szerint több joghatóságban azok, akikkel szemben pénzbüntetést szabtak ki, kérhetik, hogy a büntetésnek részletfizetéssel vagy társadalmi célú munka végzésével tegyenek eleget.

5 – Korai szabadítás

Ez a fejezet a börtönből való korai szabadítás formáit veszi számba (többek között a feltételes szabadságra bocsátást, valamint a szabadságvesztés-büntetésnek a végrehajtás során történő egyéb módosítási vagy helyettesítési formáit). A fejezet kitér a különböző formális és érdemi előfeltételekre, mint például a korai szabadításban részesítéshez szükséges időtartamokra, arra, hogy mely hatóság rendelkezik hatáskörrel a szabadításról dönteni és annak végrehajtását ellenőrizni,

valamint a feltételes szabadságra bocsátás esetlegesen kötelező eseteire. A fejezet foglalkozik továbbá azzal, milyen feltételek szabhatók meg és mi lehet azok megszegésének következménye.

A tanulmány által vizsgált valamennyi joghatóságban létezik a korai szabadítás valamely formája, amelyek közül a pártfogó felügyelet elrendelése melletti (feltételes szabadság) a legelterjedtebb intézmény. A feltételes szabadság elrendelése azonban nem automatikus és az a különböző formális, illetve érdemi előfeltételek teljesülésétől függ.

5.1 Formális előfeltételek

A feltételes szabadságra bocsátás formális előfeltételei többnyire különböző időtartamokhoz köthetők, amelyeknek három típusa különböztethető meg.

Először is, néhány országban meghatározzák a kiszabott szabadságvesztés-büntetés minimális hosszát. Máltán a feltételes szabadság csak a legalább 1 év időtartamú szabadságvesztés-büntetések esetén alkalmazható; Cipruson és Németországban a 2 évet meghaladó szabadságvesztés-büntetések esetén; Olaszországban a 30 hónapot meghaladó szabadságvesztés-büntetéseknel, Belgiumban pedig a 3 évet meghaladó időtartam esetén.

Másodszor, több országban követelmény a szabadságvesztés-büntetésből egy minimális időtartam tényleges letöltése, amely lehet 14 nap (Finnország), 30 nap (Svédország), 2 hónap (Németország, ha a büntetés kétharmadának letöltése után részesül az elkövető feltételes szabadságban), 3 hónap (Horvátország és Magyarország), 4 hónap (Észtország), 6 hónap (Portugália és Németország; utóbbiban akkor, ha a büntetés felének letöltése után részesül az elkövető feltételes szabadságban) vagy 30 hónap (Olaszország).

Harmadszor, az alkalmazása egy bizonyos időtartam elteltével lehetséges, amely a letöltött büntetés *arányára* vonatkozik, és amelyet a törvény kifejezetten meghatároz, Írországot kivéve, ahol a Parole Board (Feltételes szabadsággal foglalkozó tanács) figyelembe veszi a büntetésből ténylegesen letöltött időt, de nincsen hivatalosan meghatározott időtartam. A feltételes szabadításhoz szükséges időtartam a büntetésnek legalább egyharmada (Belgium, Csehország, Észtország, Litvánia, Málta) és legfeljebb négyötöde (Görögország) közötti időtartam között változik.

A feltételes szabadságra bocsátáshoz a büntetés egyharmadának minimális időtartamát különösen a csekély súlyú ügyekben és rövidebb tartamú szabadságvesztés-büntetés esetében alkalmazzák. Ez a helyzet Belgiumban, Csehországban (ha az elkövetőt nem különösen súlyos bűncselekmény miatt ítélték el és korábban nem szabtak ki rá szabadságvesztés-büntetést), Észtországban (elektronikus távfelügyelet mellett, ha az elkövetőt legfeljebb 5 évig terjedő

szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény, vagy 5 évnél hosszabb szabadságvesztéssel büntetendő gondatlan bűncselekmény miatt ítélik el) és Litvániában (ha a kiszabott büntetés időtartama nem haladja meg a 4 évet vagy gondatlan bűncselekmény esetén a kiszabott büntetés nem haladja meg a 6 évet). Máltán feltételes szabadságra az bocsátható, aki legalább 1 éves, de nem több, mint 2 éves szabadságvesztés-büntetését tölti, a büntetés 33%-ának letöltése után.

Görögországban a szabály az, hogy a fogvatartottak akkor bocsáthatók hagyományos (elektronikus távfelügyelet nélküli) feltételes szabadságra, ha a büntetésük kétötödét letöltötték.

Más országokban a feltételes szabadításhoz szükséges minimális időtartam a büntetés fele, amely irányadó Bulgáriában, Horvátországban, Cipruson, Dániában (kivételesen, kizárólag 18 évnél fiatalabb személyek vagy jó magaviseletű felnőttek esetében), Finnországban (ha az adott személy nem részesült letöltendő szabadságvesztés-büntetésben a megelőző 5 évben), Franciaországban, Németországban (az első ízben szabadságvesztés-büntetésüket töltők esetében), Magyarországon (kivételesen, különös méltánylást érdemlő esetekben, mint például a terhelt egészségének megromlása, előrehaladott kora miatt, vagy egyéb emberileg méltányolható körülményre tekintettel, ha a szabadságvesztés-büntetés nem haladja meg az 5 évet), Lengyelországban, Portugáliában és Olaszországban (feltéve, hogy az elkövető nem visszaeső).

A büntetés felének letöltése egy köztes küszöböt jelent a feltételes szabadlábra bocsátáshoz Észtországban (a legfeljebb 5 év szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmények vagy az 5 évet meghaladó szabadságvesztéssel büntetendő gondatlan bűncselekmények esetében), Litvániában (a 4 évet meghaladó, de 10 évnél nem hosszabb szabadságvesztés-büntetések esetén) és Máltán (azok esetében, akik szabadságvesztés-büntetésükből legalább 2 évet, de 7 évnél nem többet letöltöttek). Ezzel szemben Csehországban azok, akik a büntetés egyharmadának letöltésekor nem szabadultak, a büntetés félidejében bocsáthatók feltételes szabadságra.

A büntetés kétharmadának letöltése után a feltételes szabadlábra helyezéshez kevesebb előfeltételt szab a törvény Belgiumban, Bulgáriában, Dániában, Észtországban, Finnországban, Németországban (ha nem az első börtönbüntetésről van szó), Magyarországon (ha nem visszaesőről van szó), Litvániában (a 10 és 25 év közé eső szabadságvesztés-büntetések esetén), Hollandiában, Lengyelországban (visszaesők esetén), Portugáliában (kevesebb érdemi előfeltétellel mint a büntetés félidejében), Romániában (legfeljebb 10 évig terjedő szabadságvesztés-büntetések esetén) és Svédországban. Észtországban a büntetés kétharmadának letöltését követően a jó magaviseletre tekintettel elengedhető a büntetés, amely nem von maga után felügyeletet és a szabadságvesztés-büntetés is kitöltöttnek tekintendő.

Végezetül a nagyobb súlyú ügyekben és visszaesők esetében néhány ország a feltételes szabadlábra bocsátást csak a szabadságvesztés-büntetés háromnegyedének kitöltése után teszi

lehetővé, így Magyarország, Olaszország, Litvánia, Lengyelország és Románia. Máltán a több mint 7 éves szabadságvesztés-büntetésre ítélt elkövetők a büntetés 58%-ának letöltése után részesülhetnek korai szabadításban, és Görögországban a kábítószer-csempészet, embercsempészés, bűnszervezetben való részvétel, terrorizmus, rablás és zsarolás esetében a feltételes szabadságra bocsátáshoz a büntetés négyötödének letöltése szükséges. Lengyelországban a 25 év szabadságvesztésre ítélt 15 év letöltése után bocsáthatók szabadon.

Életfogytig tartó szabadságvesztés esetén a feltételes szabadságra bocsátás a büntetés egy meghatározott minimális tartamának kitöltését követően lehetséges, amely lehet 12 év (Ciprus, Dánia, Finnország), 15 év (Németország), 18 év (Franciaország, továbbá lehet 22 év visszaesők esetén), 20 év (Bulgária, Görögország, Románia), 25 év (Magyarország, Lengyelország), 26 év (Olaszország) és 27 év (Hollandia).

Ha a szabadságvesztés-büntetés végrehajtására az otthonában végrehajtott szabadságvesztés rendszerben kerül sor, a feltételes szabadságra bocsátás Magyarországon és Finnországban ugyanazon feltételek mellett lehetséges, azonban Portugáliában nem alkalmazható.

A feltételes szabadságra bocsátáshoz általában az elítélt beleegyezésére van szükség, mint például Horvátországban, Franciaországban és Portugáliában.

5.2 Érdemi előfeltételek

A feltételes szabadságban részesüléshez nem elégséges a formális előfeltételek teljesülése, mivel ahhoz valamennyi, jelen tanulmány keretében vizsgált tagállamban további érdemi előfeltételeknek is meg kell felelni. Ezek az érdemi előfeltételek három típusra oszthatók: egyéni prevenció követelmények, generális prevenció követelmények és a kár jóvátétele.

Az egyéni (vagy speciális) prevencióval kapcsolatos kritériumok teljesítését valamennyi joghatóság a feltételes szabadságra bocsátás előfeltételéül szabja. Ez azt jelenti, hogy a feltételes szabadságra bocsátásnak csak akkor van helye, ha van kilátás a társadalmi rehabilitációra és az ismételt bűnelkövetés kockázatát illetően pozitívak az előrejelzések, amelyeket az arra hatáskörrel rendelkező hatóság vizsgál meg nevezetesen a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása során tanúsított magatartás (Horvátország, Csehország, Magyarország, Portugália, Hollandia, Lengyelország), a bv. intézetben belüli tevékenységekben és reintegrációs programokon való részvétel (Bulgária, Hollandia), a korai szabadítást megelőzően alkalmazott alternatív intézkedések eredménye (Olaszország), az ügy körülményei, az elkövető személyisége és előélete (Horvátország, Portugália), valamint a bűncselekményhez és a sértetthez való hozzáállásuk (Horvátország) alapján.

A társadalmi rehabilitációra és további bűncselekmények elkövetésére vonatkozó pozitív prognózis megkövetelését néhány nemzeti szakértő azért tartja kifogásolhatónak, mert kétség esetén vagy a társadalmi reintegrációra vonatkozó bizonyíték hiányában a feltételes szabadítás ellenében születik döntés. Ennek megfelelően néhány elméleti szakember javaslata az, hogy a feltételes szabadítás alkalmazása legyen a főszabály és annak megtagadása a kivétel, amely utóbbinak olyan tényeken kell alapulnia, amelyek alátámasztják annak konkrét veszélyét, hogy az elítélt a szabadulást követően súlyos bűncselekményeket követne el.

A speciális prevenciók követelmények mellett néhány országban a bűncselekmény elkövetéséből fakadó polgári jogi kötelezettségek teljesítése is előfeltétele a feltételes szabadságra bocsáthatóságnak (Belgium, Magyarország, Olaszország, Románia), kivéve, ha az elkövető bizonyítja, hogy erre nem volt képes (Románia).

Végezetül Portugáliában a büntetés felének letöltését követően csak akkor rendelhető el a feltételes szabadítás, ha – a speciális prevenciók követelmények teljesülésén túl – a bíró megállapítja, hogy a szabadon bocsátás a generális prevenciók követelményekkel (a jogrend védelme, társadalmi béke) is összeegyeztethető. Ezzel szemben a büntetés kétharmadának letöltését követően csak az egyéni prevenciók követelmények teljesülését veszik figyelembe, mivel a jogalkotó feltételezi, hogy ebben a szakaszban a generális prevenciók követelmények már megfelelően teljesültek.

5.3 Előrehozott korai szabadítás

Néhány országban a jogszabály az előrehozott korai szabadítást is lehetővé teszi azzal a feltétellel, hogy a büntetésnek a rendes feltételes szabadítás időpontjáig hátralévő részét elektronikus távfelügyelet mellett az otthonában végrehajtott szabadságvesztés formájában tölti le. Ennek az intézkedésnek kifejezetten az a célja, hogy csökkentse a további bűnelkövetés kockázatát, valamint megkönnyítse az egyénnek a közösségbe történő visszailleszkedését a szabadságvesztést követően. Az adott ország jogszabályi rendelkezéseitől függően az elítélt előrehozott korai szabadításban részesíthető a feltételes szabadon bocsáthatóság időpontját megelőzően hat hónappal (Belgium, Finnország és Litvánia) vagy egy évvel (Portugália); a bűncselekmény súlyától függően a büntetés egyötödének vagy kétötödének letöltése után (Görögország); vagy pedig a büntetés felének, de legalább 3 hónapnak a letöltése után (Svédország).

Svédországban a büntetés legalább felének letöltése után arra is lehetőség van, hogy a felügyeletre vagy különleges támogatásra szoruló személyeket az utógondozó intézetek egyikében helyezték el; ezek az intézetek a Svéd Büntetésvégrehajtási és Pártfogó Felügyelői Szolgálat

felügyelete alá tartoznak és céljuk, hogy a börtönből szabadultak felügyeletét biztosítsák, valamint számukra különleges támogatást nyújtsanak.

5.4 A feltételes szabadság kötelező esetei / Kizáró okok

A tanulmány keretében vizsgáltak közül a portugál jogi szabályozás az egyetlen, amely a feltételes szabadítás kötelező esetéről rendelkezik. A feltételes szabadítás kötelező, ha az elítélt a büntetés ötödát letöltötte és a szabadításba beegyez. A „kötelező feltételes szabadítás” lehetőségét a jogszabály a hat évet meghaladó büntetések esetén vezette be, tekintettel arra, hogy éppen a hosszabb büntetések azok, amelyeknél a feltételes szabadítás intézménye – amely kontrollált átmenetet biztosít a társadalmon belüli szabad életvitel felé – a legnagyobb jelentőséggel bír. Kötelező feltételes szabadítás esetén a szabadításnak nem előfeltétele érdemi követelmények teljesítése.

Ezzel szemben Magyarországon és Litvániában a jogszabály a feltételes szabadságot kizáró, kötelezően alkalmazandó okokat állapít meg.

Magyarországon az elítéltek bizonyos kategóriái nem bocsáthatók feltételes szabadságra, továbbá bizonyos típusú ügyekre nézve a bíróság, mérlegelése szerint, kizárhatja a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét. A következő személyek nem bocsáthatók feltételes szabadságra: a) a többszörös visszaesők, ha a szabadságvesztést fegyház fokozatban kell végrehajtani; b) az erőszakos többszörös visszaesők; c) akit a bűncselekmény bünszervezetben való elkövetése miatt ítélték el; d) akit olyan szándékos bűncselekmény miatt ítélték szabadságvesztésre, amelyet korábbi, határozott ideig tartó végrehajtandó szabadságvesztésre ítélese után, a végrehajtás befejezése vagy a végrehajthatóság megszűnése előtt követett el. Másfelől azok az ügytípusok, amelyekre nézve bíróság a feltételes szabadságra bocsátást kizárhatja, többek között a hozzátartozó sérelmére elkövetett, nyolcévi vagy ennél súlyosabb szabadságvesztéssel fenyegetett személy elleni erőszakos bűncselekmény; vagy gyermekkorú sérelmére elkövetett, nyolcévi vagy ennél súlyosabb szabadságvesztéssel fenyegetett szexuális bűncselekmény. Ezekben az esetekben általános szabályként a feltételes szabadságra bocsáthatóság kizárt, kivéve, ha az ügyben olyan különös méltánylást érdemlő körülmények merülnek fel, amelyeket a bíróságnak figyelembe kell vennie.

Litvániában az elkövetők következő kategóriáira nézve kizárt a feltételes szabadságra bocsáthatóság: a) akit a Litván Köztársaság függetlenségének, területi épségének vagy alkotmányos rendjének megsértése miatt ítélték el; b) akit gyermekkorú sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmény miatt ítélt el; c) az életfogytig tartó szabadságvesztésüket töltők (ezt a kizáró okról szóló rendelkezést enyhítették, hogy megfeleljen az Emberi Jogok Európai Bírósága ítélezési

gyakorlatának); d) akit a bv. intézetben szándékosan elkövetett bűncselekmény miatt ítétek el; e) a részben felfüggesztett, határozott ideig tartó szabadságvesztésüket töltők.

5.5 A feltételes szabadság elrendelésére és annak ellenőrzésére hatáskörrel rendelkező hatóság

A feltételes szabadság elrendelésére hatáskörrel rendelkező hatóság országonként változó, és azok lehetnek a bíróságok (Bulgária, Horvátország, Csehország, Észtország, Franciaország, Magyarország, Lengyelország, Portugália, Románia), az ügyész (Hollandia), a Büntetésvégrehajtási és Pártfogó Felügyelői Szolgálat (Dánia) vagy a Parole Board (Feltételes szabadsággal foglalkozó tanács – Ciprus, Írország, Litvánia, Málta). A feltételes szabadság megadásáról vagy elutasításáról szóló döntést indokolni kell és az bíróság előtt megtámadható (Bulgária, Dánia, Hollandia, Portugália).

A feltételes szabadságra bocsátással kapcsolatos döntések meghozatalára hatáskörrel rendelkező bíróság lehet a bv. intézet elhelyezkedése szerint illetékes megyei bíróság (Horvátország) vagy a büntetésvégrehajtási bíró/bíróság (Franciaország, Portugália, Lengyelország). Franciaországban a hatáskör megoszlik a büntetés-végrehajtási (egyes) bírák, illetve bíróság között. Az előbbi azon ügyek elbírálására rendelkezik hatáskörrel, amelyekben a büntetés 10 évet meg nem haladó szabadságvesztés, vagy amelyekben a szabadságvesztés idejéből hátralévő idő kevesebb, mint 3 év, míg az utóbbi hatásköre valamennyi más ügyre kiterjed. Magyarországon a büntetés kiszabására hatáskörrel rendelkező bíró vagy eleve kizárja a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét vagy meghatározza a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját a szabadságvesztés-büntetés kiszabó ítéletében. Ha az ítélet szerint a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége nem kizárt, a feltételes szabadságra bocsátásról szóló végleges döntést a büntetés-végrehajtási bíró hozza meg.

Hollandiában az ügyészségen belül erre szakosodott hivatal rendelkezik hatáskörrel a korai szabadítás megadására, megtagadására, elhalasztására vagy visszavonására.

A feltételesen szabadultak felügyeletét általában a pártfogó felügyelői szolgálat látja el. Portugáliában például más szervek, így a rendőrség is részt vehet a magatartási szabályok betartásának ellenőrzésében és rendszeresen továbbá bármely jelentős körülmény felmerülésekor jelentést kell tennie a bíróságnak. Ezzel szemben Görögországban az ellenőrzést a rendőrség végzi, csak ritkán a pártfogó felügyelői szolgálat, míg Lengyelországban a büntetés-végrehajtási bíróság a feltételesen szabadon bocsátott személyt pártfogó felügyelő, vagy olyan megbízható személy,

egyesület, szervezet vagy intézet felügyelete alá helyezheti, akik vagy amelyek az elítéltek rehabilitációjával összefüggő tevékenységet folytatnak.

5.6 A feltételes szabadságra bocsátás feltételei

A feltételes szabadságra bocsátásnak valamennyi joghatóságban általános feltétele a további bűnelkövetés hiánya, és – amennyiben szükségesnek ítéli –, a hatáskörrel rendelkező hatóság az érintett személyt a pártfogó felügyelői szolgálat (vagy más szervezet) felügyelete alá helyezheti, valamint a további bűnelkövetés kockázatának csökkentése és az elkövető társadalmi reintegrációja érdekében különleges feltételeket, kötelezettségeket szabhat és pártfogói intézkedéseket rendelhet el.

Lengyelországban, ahol a próbaidő alatt a felügyelet elrendelése opcionális, külön meghatározásra kerülnek az elkövetők azon kategóriái, akik tekintetében a felügyelet kötelező, így például, akiket bizonyos szexuális bűncselekmények miatt ítétek el, szándékos bűncselekmény elkövetése miatt elítélt fiatal felnőttek, visszaesők, azok, akinek a bűnelkövetésből rendszeres jövedelmük származott, akiket bünszervezetben való elkövetés vagy terrorcselekmény miatt ítétek el és akiket életfogytig tartó szabadságvesztésre ítétek.

A feltételes szabadságra bocsátáshoz kapcsolódó feltételek és különleges kötelezettségek igen különbözőek lehetnek, és azok elrendelése az elkövető egyéni szükségleteinek mérlegelésétől függ. Ezek közé tartoznak a következők:

- a) rendszeres időközönként vagy meghatározott időpontban jelentkezési kötelezettség a rendőrségen (Görögország) vagy a pártfogó felügyelői szolgálatnál (pl. Bulgária, Magyarország, Málta, Portugália, Románia), értesítési kötelezettség lakóhely vagy munkahely megváltozásáról, vagy bármely 5 napot meghaladó utazásról (Románia), valamint kérelemre tájékoztatás nyújtása és bizonyos dokumentumok bemutatása (Magyarország, Románia);
- b) szabad mozgás korlátozása (Bulgária), eltiltás bizonyos helységekből vagy helyeken való tartózkodástól (Ciprus, Írország, Lengyelország, Portugália, Románia), az ország elhagyásának tilalma (Görögország, Románia), eltiltás bizonyos események vagy nyilvános összejövetelek látogatásától (Portugália, Románia), egy adott helységeben lakásra kötelezés (Görögország, Írország, Málta, Portugália) vagy a lakóhelyen tartózkodásra kötelezés (Csehország);
- c) kapcsolattartás tilalma a sértettel vagy a sértett családjával (Málta, Lengyelország, Románia), a bűnrészesekkel (Románia), bizonyos korú, foglalkozású vagy bizonyos

- csoportba tartozó személyekkel (Ciprus) vagy bármely, a hatáskörrel rendelkező hatóság által meghatározott személlyel (Ciprus, Írország, Románia);
- d) elektronikus távfelügyelet (Észtország, Hollandia);
- e) (terápiás, oktatási, képzési vagy egyéb) programokon való részvétel, függőség rehabilitációs célú kezelése, a társadalmi reintegrációt célzó egyéb képzések vagy tevékenységek;
- f) tartózkodás az alkohol vagy más kábító hatású anyag fogyasztásától (Lengyelország);
- g) közérdekű munkavégzés (Csehország, Málta);
- h) meghatározott pénzösszeg bírósági számlán történő elhelyezése a bűncselekmények áldozatainak megsegítésére (Csehország);
- i) bocsánatkérés a sértett féltől és az okozott kár megtérítése (Lengyelország);
- j) járművezetéstől eltiltás (Románia).

5.7 A pártfogó felügyelet tartama

A legtöbb országban a pártfogó felügyelet tartama azonos a szabadságvesztés-büntetés hátralévő, le nem töltött részével. Ugyanakkor néhány ország minimális időtartamot ír elő, amely lehet egy év (Magyarország, Hollandia, Románia), két év (Lengyelország) vagy három év többszörös visszaesők vagy különösen súlyos bűncselekmények esetén (Lengyelország). Más országok a pártfogó felügyelet leghosszabb tartamát három évben (Finnország) vagy öt évben (Lengyelország, Portugália) határozzák meg. Életfogytig tartó szabadságvesztés esetén a pártfogó felügyelet tartama lehet legfeljebb öt év (Olaszország), tíz év (Lengyelország) vagy tizenöt év (Magyarország).

Csehországban a bíróság azokra nézve, akiket vétség elkövetése miatt ítétek el, legfeljebb három évig tartó, azokra nézve, akiket büntett elkövetése miatt ítétek el, egytől hét évig terjedő pártfogó felügyeletet rendel el. Ha a bíróság a lakóhelyén való tartózkodásra kötelezi az elítéltet, a kötelezés tartama nem haladhatja meg az egy évet akkor sem, ha a pártfogó felügyelet tartama hosszabb.

Hollandiában a bíró az ügyész kérelmére a pártfogó felügyelet tartamát legfeljebb két évvel meghosszabbíthatja.

5.8 A magatartási szabályok megszegésének következménye

Ha a pártfogó felügyelet ideje alatt a feltételes szabadságát töltő elítélt nem tesz eleget a magatartási szabályokkal, elrendelt kötelezettségeit nem teljesíti, vagy bűncselekményt követ el,

amelyért elítélik, a feltételes szabadság visszavonható és a szabadságvesztést végre kell hajtani. A visszavonás okai azonban országonként eltérőek lehetnek.

A legtöbb országban a feltételes szabadság visszavonható, ha az elítéltet a feltételes szabadság tartama alatt elkövetett bűncselekmény miatt ismét elítélik. Horvátországban a bíró visszavonja a feltételes szabadságot, ha az elítélt további bűncselekményt vagy bűncselekményeket követ el, amely miatt legalább 1 év időtartamú szabadságvesztésre ítélik. Bulgáriában, amennyiben az elítélt szabadságvesztéssel büntetendő, szándékos bűncselekményt követ el, le kell töltenie a szabadságvesztésből hátralévő időt, ha pedig gondatlan bűncselekményt követ el, a bíróság rendelkezhet úgy, hogy a szabadságvesztést nem kell letöltenie, de úgy is, hogy azt részben vagy egészben kell letöltenie.

Olaszországban és Hollandiában – annak a magatartásnak a súlyosságától függően, amely miatt az intézkedést visszavonták, és a felügyelet alatt eltöltött időre tekintettel – a hatáskörrel rendelkező hatóság elrendelheti a büntetés le nem töltött részének egészben vagy részben történő végrehajtását.

Magyarországon és Lengyelországban léteznek a visszavonásnak kötelező és a bíróság mérlegelésétől függő esetei. Magyarországon a bíróság a feltételes szabadságot megszünteti, ha az elítéltet a feltételes szabadság tartama alatt elkövetett bűncselekmény miatt szabadságvesztésre ítélik. A feltételes szabadság megszüntethető, ha az elítélttel szemben a bíróság szabadságelvonással nem járó szankciót alkalmaz. Lengyelországban a büntetés-végrehajtási bíróság köteles a feltételes szabadságot visszavonni, ha annak tartama alatt az elkövetővel szemben a bíróság szándékos bűncselekmény elkövetése miatt végrehajtandó szabadságvesztés-büntetést szab ki, ha az elítéltet erőszakos vagy más súlyos bűncselekmény miatt ismételten elítélik, vagy amennyiben az elítélt a feltételes szabadság ideje alatt a magatartási szabályokat súlyosan megsérti. Emellett a büntetés-végrehajtási bíróság a feltételes szabadságot visszavonhatja, ha annak tartama alatt az elítélt a magatartási szabályokat súlyosan megsérti vagy a pártfogó felügyelet alól kivonja magát. Ugyanakkor, ha ezek az esetek azt követően következnek be, hogy az elítéltet a pártfogó felügyelő írásbeli figyelmeztetésben részesítette, a büntetés-végrehajtási bíróság köteles a feltételes szabadságot visszavonni, kivéve, ha annak visszavonása ellen különös indokok szólnak.

A többi országban nem léteznek a kötelező visszavonás esetei. Amennyiben a feltételes szabadságon lévő személy a magatartási szabályokat nem teljesíti vagy a feltételes szabadság alatt bűncselekményt követ el, a feltételes szabadság visszavonásáról szóló döntés a hatáskörrel rendelkező hatóság mérlegelésébe tartozik (Görögország, Portugália). Portugáliában például a feltételes szabadság visszavonásához a bíróságnak azt kell értékelnie, hogy a magatartási szabályok

megszegése súlyos vagy ismételt volt-e, bűncselekmény elkövetés esetén pedig azt, hogy a magatartás vajon arra utal-e, hogy a feltételes szabadság bocsátás nem érte el a célját.

A magatartási szabályok megszegése esetére a szabadság visszavonásán kívül a jogszabályok más megoldásokról is rendelkeznek. Észtországban, ha a feltételes szabadságon lévő személy nem tartja be az előírt feltételeket, a pártfogó felügyelő írásbeli felszólítást adhat, vagy a bíróság további kötelezettségeket állapíthat meg, vagy a magatartás felügyeletének időtartamát meghosszabbíthatja a pártfogó felügyelet időszakának végéig. Portugáliában, amennyiben a visszavonás feltételei nem teljesülnek, a bíróság figyelmeztetést adhat, a kötelezettségek betartására biztosítékot kérhet, további feltételeket szabhat vagy megváltoztathatja a reintegrációs terv előírásait.

Visszavonás esetén a feltételes szabadság időtartama általában nem számít bele a szabadságvesztés időtartamába (Észtország, Görögország, Magyarország, Málta, Lengyelország, Románia), Ciprust kivéve. Írországból nem rendelkezik egyértelműen a jogszabály, Portugáliában pedig a kérdés megítélése vitatott, ugyanis egyes jogtudósok azon az állásponton vannak, hogy azt az időtartamot, amíg az adott személy feltételes szabadságon volt, letöltött időnek kell számítani, azonban létezik ezzel ellentétes esetjog.

5.9 A korai szabadítás más formái

A feltételes szabadságon kívül egyes jogrendekben a korai szabadítás más formái is léteznek, csakúgy, mint a sérülékeny helyzetben lévő személyek korai szabadításának további esetei is (lásd lent a III. fejezetet).

Franciaországban a korlátozott szabadságra bocsátás intézményét alkalmazzák a büntetés kétharmadának letöltése után, amennyiben a büntetés hátralévő része nem haladja meg az 5 évet. A korlátozott szabadságra bocsátás formája lehet feltételes szabadság, elektronikus távfelügyelet mellett otthonában végrehajtott szabadságvesztés, elhelyezés a bv. intézeten kívül vagy napközbeni szabadság.

Olaszországban a *liberazione anticipata* a szabadságvesztés büntetés egyik alternatívája, amelynek keretében a büntetés minden hathónapos időszakából 45 nap vonható le, amennyiben az elkövető bizonyította, hogy aktívan részt vesz a rehabilitációjában. A végrehajtandó büntetés tartamának lerövidítésén kívül ez az intézmény előrébb hozza a feltételes szabadságra bocsáthatóság időpontját is. Cipruson szintén csökkenthető a büntetés tartama, ha az elítélt jó magaviseletet és igyekezetet tanúsít, kivéve, ha életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték.

Hollandiában a büntetés tartamának vége felé a fogvatartott számára engedélyezhető, hogy az intézményen kívüli tevékenységekből (pl. munkavégzés, tanulmányok folytatása, szakképzés)

álló, elítéltek számára szervezett programokban a pártfogó felügyelői szolgálat felügyelete mellett, elektronikus távfelügyelet alkalmazásával vagy anélkül részt vegyen. Az elítéltek számára szervezett program tartama egytől két hónapig terjedhet a szabadságvesztésből még letöltendő idő hosszától függően. A jogvédelemért felelős miniszter részvételt biztosíthat a legalább 6 hónap és legfeljebb 1 év szabadságvesztésre ítélt személyek számára. Amennyiben a programot megfelelően teljesítik, a program a szabadságvesztés-büntetéssel egyidőben ér véget, ha nem, a résztvevőt visszahívják, hogy a büntetéséből hátralévő időt letöltse.

II. fejezet

A SZABADSÁGELVONÁSSAL NEM JÁRÓ BÜNTETÉSEK ÉS INTÉZKEDÉSEK A GYAKORLATBAN

1 – A szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések működése a gyakorlatban

Az előző fejezetből látható, hogy az e tanulmányban vizsgált uniós tagállamokon belül számos, szabadságelvonással nem járó büntetés és intézkedés áll rendelkezésre a büntető igazságszolgáltatási rendszereken belül, amelyek alkalmazásával elkerülhető, hogy az elítélt személy börtönbe kerüljön; ilyen többek között a pénzbírság, a felfüggesztett büntetés, a közérdekű munka, az elektronikus távfelügyelet, vagy a pártfogó felügyelet. Ugyanakkor a börtön alternatíváinak széleskörű rendelkezésre állásából nem mutatható ki szükségképpen azok gyakorlati alkalmazása és hatékonysága. Ez a fejezet azt vizsgálja, hogy miképpen működik a gyakorlatban a szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések alkalmazása, mekkora az alkalmazásuk jelentősége, valamint, hogy vajon hatékonyak-e a büntetési célok elérése és a szabadságvesztés alkalmazásának csökkentése szempontjából.

1.1 A szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések alkalmazására és végrehajtására vonatkozó adatok

A szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések gyakorlati alkalmazásának értékelésére két mutató szolgál.

Ezek egyrészt a bíróságok által kiszabott büntetésekre vonatkozó azon adatok, amelyek a Bulgáriára, Horvátországra, Csehországra, Ciprusra, Finnországra, Németországra, Magyarországra, Litvániára, Máltára, Hollandiára, Lengyelországra és Portugáliára vonatkozó nemzeti jelentésekből származnak (1. ábra). Az adatok a 2019-es évre vonatkoznak, kivéve a Lengyelországból és Ciprusról származó adatokat (2018), valamint a Németországból származó adatokat (2017). Az adatok a bíróságok által kiszabott büntetések arányára vonatkoznak

valamennyi, bűnösséget megállapító határozat számához képest, kivéve a Hollandiából származó adatokat, amelyek 12%-ban a felmentéseket, a vád ejtését és azokat az eseteket is magukba foglalják, amelyekben büntetés kiszabása nélkül került sor a bűnösség megállapítására (az 1. ábrán ezek együttesen az „egyéb” megjelölés alatt szerepelnek), és a Finnországból származó adatokat, amelyek 0,7%-os arányban tartalmazzák azokat az eseteket is, amelyekben a büntetés kiszabását a bíróság mellőzte.

A másik mutató a pártfogó felügyelői szolgálat által felügyelt, szabadságelvonással nem járó büntetésekkel kapcsolatos adatok, azonban a tárgyra vonatkozó adatgyűjtésnek és adatszolgáltatásnak a módszere az uniós tagállamok között nem egységes. Míg a nemzeti jelentések egy része a pártfogó felügyelői szolgálat felügyelete alá tartozó ügyek összesített számáról szolgáltatott adatot, mások az ügyszám éves alakulásáról vagy az adott évben indult ügyek számáról szolgáltatott adatot. Ezért ugyan nem volt lehetséges az adatokat ugyanazon az alapon összehasonlítani, áttekintés adható a pártfogó felügyelői szolgálatok gyakorlatáról. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy ezek az adatok csak a pártfogó felügyelettel együtt kiszabott büntetésekre vonatkozó adatok, nem szolgálnak viszonyításul az összes végrehajtott büntetés számához képest. Ezek az adatok a Belgiumból, Dániából, Finnországból, Franciaországból, Lettországból, Litvániából, Hollandiából, Romániából, Portugáliából és Svédországból származó nemzeti jelentésekből származnak.

Ebben a tanulmányban mindkét indikátor felhasználása és értelmezése a büntetésvégrehajtási és a pártfogó felügyelői rendszerre vonatkozó – elsősorban az Európa Tanács SPACE I és II jelentéseiből származó – egyéb releváns adatokkal együtt történt.

1.2 Szabadságvesztés

Azokban az országokban, amelyek vonatkozásában a bíróság ítéleteire vonatkozó adatok rendelkezésre álltak, a szabadságelvonással nem járó szankciókat sokkal szélesebb körben alkalmazzák, mint a szabadságvesztés-büntetést.

A 2017-2019-es évekre vonatkozó statisztikák alapján a végrehajtandó szabadságvesztéssel járó büntetések aránya a bűnösséget megállapító összes bírósági ítélet számához képest Litvániában 33%,¹⁷ Lengyelországban 20%, Horvátországban 18,2%, Hollandiában 16,6%, Csehországban 16%,¹⁸ Magyarországon 15,9%,¹⁹ Máltán 13% körüli, Finnországban 10%, Portugáliában 8,8%,

¹⁷ A Litvániából származó adatok szerint a letartóztatások aránya 15,6%, a határozott tartamú szabadságvesztés-büntetés aránya 17,4%.

¹⁸ A Csehországra vonatkozó 2019-es adatok a Cseh Köztársaság Igazságügyi Minisztériumának Statisztikai Évkönyvéből származnak. Elérhető: <https://www.czso.cz/csu/czso/29-justice-crime-accidents-vhzc16qbmh>

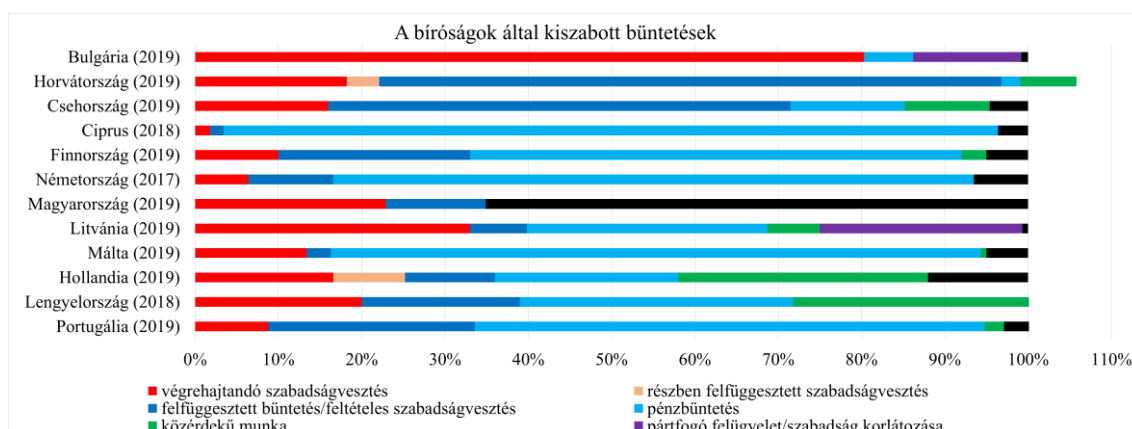
¹⁹ A Magyarországról származó adatok szerint a szabadságvesztés-büntetés aránya 12%, az elzárásoké 3,9%.

Németországban 6,4% és Cipruson mindössze 1,8% volt. Ami a néhány joghatóságban alkalmazott részben felfüggesztett szabadságvesztést illeti, az Hollandiában a bűnösséget megállapító összes ítélet 8,6%-át, míg Horvátországban 3,9%-át adta.

Belgiumban, Észtországban és Romániában a végrehajtandó szabadságvesztés a büntetést kiszabó ítéleteknek szintén csak nagyon kis részét teszi ki. Svédországban a 2020-ban indult és pártfogó felügyelet felügyelete alá tartozó valamennyi büntetés és intézkedés közül a szabadságvesztés-büntetések csak 35%-ot tettek ki.

Bulgária volt az egyetlen ország, amelyben a bíróság által kiszabott szabadságvesztés-büntetések aránya magasabb, 80,3% volt 2019-ben valamennyi kiszabott büntetéshez képest. Ugyanakkor figyelemmel arra, hogy a bolgár Nemzeti Statisztikai Intézet nem tesz közzé a *felfüggesztett büntetésekre* vonatkozóan adatot, valószínű, hogy a 80,3%-ot kitevő szabadságvesztés-büntetések nagy hányada feltételesen felfüggesztésre került, tekintettel arra is, hogy azok 97,3%-a nem haladta meg a 3 évet, amely a *büntetés felfüggeszhetőségének* törvényben meghatározott leghosszabb tartama.²⁰

1. ÁBRA. A bíróságok által kiszabott büntetések az uniós tagállamokban

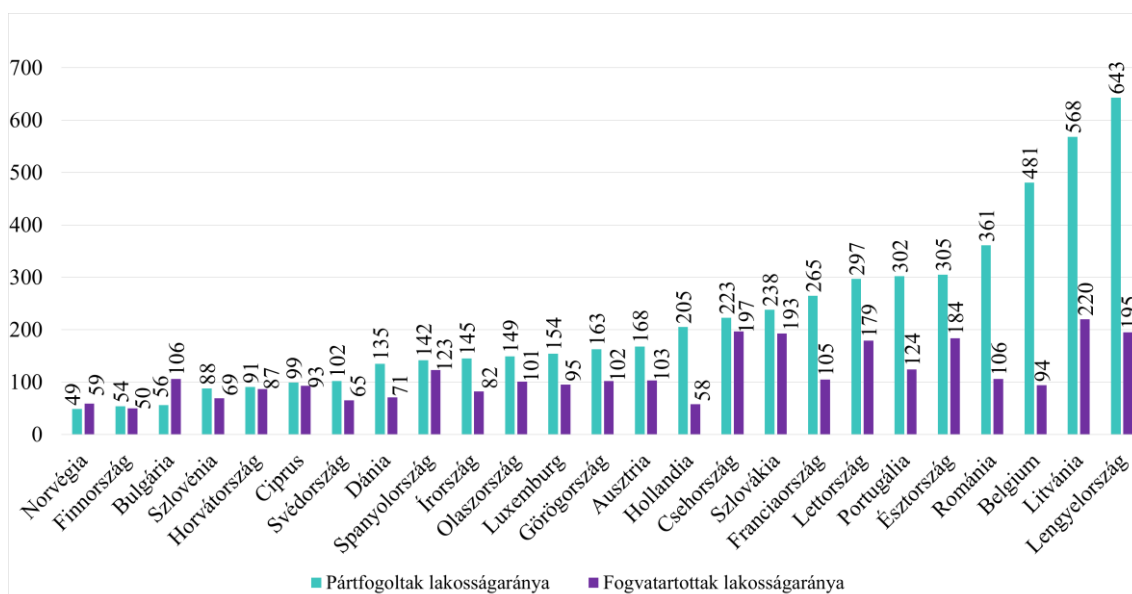
Forrás: Uniós tagállamok nemzeti jelentései, lásd: www.prialteur.pt

Megjegyzés: Horvátország tekintetében az adatok meghaladják a 100%-ot, mert a szabadságvesztésre és a pénzbüntetésre vonatkozó adatok a közérdekű munkavégzésre átváltotatott büntetéseket is tartalmazzák. Bulgária tekintetében nincs adat a felfüggesztett büntetésekről, ahol a vonatkozó adatok valószínűleg a végrehajtandó szabadságvesztésekkel összesítve kerültek feltüntetésre. Lengyelország vonatkozásában a *szabadság korlátozása* büntetés a táblázatban a közérdekű munkaként került feltüntetésre.

A szabadságelvonással nem járó büntetések uniós tagállamokbeli elterjedtségét a pártfogoltak lakosságszámra (100.000 lakosra) vetített aránya is mutatja, amelyek -- Bulgária kivételével -- magasabbak, mint a börtönpopuláció aránya.

²⁰ Bulgária, Nemzeti Statisztikai Intézetének adatai. Elérhető: https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/reports/query.jsf?x_2=560

2. ÁBRA Pártfogoltak és fogvatartottak lakosságárányos száma az uniós tagállamokban 2020. január 31-én

Forrás: Marcelo F. AEBI; Yuji Z. HASHIMOTO; Mélanie M. TIAGO, *Probation and Prisons in Europe, 2020: Key Findings of the SPACE reports*. Strasbourg: Council of Europe, 2021, 5. o.

Megjegyzés: Míg a legtöbb ország a *személyek* számát veszi alapul, Belgium, Dánia, Luxemburg és Szlovákia a pártfogói *ügyek* számát, Románia pedig *részben* használja számítási alapként a személyek számát.

A 2. ábra azt mutatja, hogy a pártfogoltak lakossághoz viszonyított aránya (300 fölött) ugyanazokban az országokban a legmagasabb, ahol a börtönpopuláció aránya szintén magas (200 fölött), vagy relatíve magas (100 fölött); ide tartozik Litvánia (568,1 illetve 219,7) és Lengyelország (643,3 és 195,3). A másik oldalon a pártfogoltak és a börtönpopuláció együttesen vett legalacsonyabb aránya Finnországban (53,5, illetve 49,9), Szlovéniában (87,8 és 69,1) és Horvátországban (90,6 és 87,1) figyelhető meg.

A SPACE jelentések szerzői szerint, amennyiben mindkét indikátor igen magas (amely leginkább Litvániára és Lengyelországra jellemző), nagy a valószínűsége, hogy a szabadságelvonnással nem járó büntetéseket és intézkedéseket nem a szabadságvesztés alternatívájaként, hanem inkább kiegészítő jellegű szankciókként alkalmazzák, míg azokban az országokban, ahol mindkét indikátor alacsony (100 alatt), a szabadságvesztést és a pártfogói intézkedéseket egyaránt szűk körben alkalmazzák.²¹

²¹ Marcelo F. AEBI; Yuji Z. HASHIMOTO; Mélanie M. TIAGO, *Probation and Prisons in Europe 2020, i.m.*, 8.o.

1.3 Szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések

A rendelkezésre álló adatok egyértelműen azt mutatják, hogy az uniós tagállamokban a szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések jelentősége folyamatosan növekedett elmúlt években.

Belgiumban például 2009 és 2015 között a pártfogoltak számában 68%-os növekedés mutatható ki, és azoknak a száma, akikkel szemben alternatív szankciót alkalmaznak háromszor magasabb, mint azoknak a száma, akiknek szabadságvesztés-büntetést kell letölteniük. Litvániában a pártfogoltak száma 74%-kal emelkedett a 2011 és 2020 közötti időszakban (18.641 főről 32.441 főre) és Portugáliában a december 31-én folyamatban lévő, szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések száma 148,3%-kal emelkedett (13.340-ről 33.128-ra) 2007 és 2019 között.

A bírósági gyakorlatra vonatkozó adatokból (1. ábra) kitűnik, hogy a szabadságelvonással nem járó szankciók közül a felfüggesztett büntetés és a pénzbüntetés alkalmazása a leggyakoribb, amelyek aránya az összes, bűnösséget megállapító ítélethez képest Cipruson 94,6%, Németországban 87,1%, Portugáliában 86%, Finnországban 82%, Máltán 80,9%, Horvátországban 77%, Csehországban 69,2% és Lengyelországban 51,8%. Észtországban a bíróságok által kiszabott büntetések többségét szintén a pénzbüntetés és a felfüggesztett büntetés teszi ki. A kivétel Hollandia és Litvánia, ahol a közérdekű munka, illetve a szabadságvesztés a bíróságok által leggyakrabban alkalmazott főbüntetés. Másfelől, bizonyos országokban a szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazásának aránya igen alacsony, szinte jelentéktelen.

1.3.1 Pénzbüntetés

Az uniós tagállamokon belül a pénzbüntetés vált a szabadságvesztés-büntetés egyik legjelentősebb alternatívájává, amelyet Magyarország kivételével a jelen tanulmány által vizsgált valamennyi ország büntetési tételkeretként határoz meg. A bírósági gyakorlatban a pénzbüntetés a legáltalánosabban alkalmazott büntetés Cipruson (valamennyi büntetés 93%-a), Máltán (78%), Németországban (76.9%) Portugáliában (61.2%), Finnországban (59%) és Lengyelországban (32.8%). Olaszországban 2012-ben a békebírák által alkalmazott büntetések 99% -a pénzbüntetés volt.

Ezzel szemben Horvátországban és Bulgáriában az összes, bűnösséget kimondó ítélet számához képest a pénzbüntetést kevesebb, mint az esetek 10%-ában alkalmazták 2019-ben (2,3%,

illetve 5,9%). A horvát nemzeti szakértő szerint feltételezhető, hogy a pénzbüntetést az elítélt személyek többségének relatíve kedvezőtlen pénzügyi helyzete miatt alkalmazzák ritkán.

Magyarországon a pénzbüntetés szintén a leggyakrabban alkalmazott szankciótípus, aránya a bíróságok által 2019-ben kiszabott összes büntetéshez képest 31% volt,²² azonban széleskörű alkalmazása ellenére sok esetben azt a gyakorlatban nem lehet hatékonyan végrehajtani a terhelt pénzügyi helyzete miatt, és azt sok esetben ténylegesen nem az elítélt fizeti meg, hanem valaki más, amely így anyagi terhet jelent a család számára.

Németországban a büntetőbírósági statisztikák vezetése, azaz 1882 óta az összes büntetéshez képest a pénzbüntetés aránya 22%-ról 84%-ra emelkedett 2015-re, és az a rövidtartamú szabadságvesztés-büntetés sikeres alternatívájának tekinthető. Lengyelországban 2013 óta a pénzbüntetés alkalmazásának gyakorisága folyamatosan nőtt, amelyet a szakirodalom igen pozitívan ítél meg, azonban ugyancsak megállapítható, hogy a pénzbüntetés átlagos összege szintén emelkedett: a 2015-2017-es időszak 801 és 1.000 PLN közötti összegéhez képest 2018-ra 2.001 és 5.000 PLN közötti összegre.

1.3.2 Pártfogó felügyelet és felfüggesztett/feltételes büntetés

A felfüggesztett büntetés (amelyet feltételes szabadságvesztésnek is neveznek) a pénzbüntetés mellett a bíróságok büntetőgyakorlatában az egyik legfontosabb jogi válaszlépés, egyúttal a legszélesebb körben alkalmazott büntetés Horvátországban (74,7%, 2019), Csehországban (55,5%, 2019) és Romániában. Franciaországban a pártfogó felügyelői szolgálat felügyelete alá tartozó büntetések és intézkedések közül 2020-ban a pártfogó felügyelet elrendelése mellett próbaidőre felfüggesztett büntetés a bv. intézeteken kívüli környezetben végrehajtott szankciók (összesen 175.367) közel 70%-át tette ki. Romániában a felügyelettel együtt elrendelt felfüggesztett büntetés a pártfogó felügyelet alatt állók létszámának (összesen 67.700) 2020-ban 64,9%-át, a büntetés végrehajtásának elhalasztása pedig 29,5%-ot tett ki.

Olaszországban a felfüggesztett büntetés magas alkalmazási aránya az olasz nemzeti szakértő véleménye szerint az „automatikus alkalmazás” növekvő tendenciájával magyarázható, amely kizárólag a törvényben meghatározott objektív feltételek meglétének vizsgálatán alapul, az elkövető személyiségének vizsgálata nélkül, vagyis a visszaesés kockázatára vonatkozó prognózis figyelmen kívül hagyásával, amelynek a büntetés alkalmazásának alapjául kellene szolgálnia. 2012-ben a rendes

²² Ezek az adatok valamennyi, a bíróságok által kiszabott szankcióra vonatkoznak, beleértve a más típusú szankcióval együttesen kiszabott büntetéseket és intézkedéseket is (egyes szankciók nem szabhatók ki együttesen, mint például a szabadságvesztés pénzbüntetéssel vagy közérdekű munkával együtt, vagy a kiutasítás a közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel együtt).

bírák által kiszabott összes büntetés 43%-át (összesen 80.760 eset) felfüggesztették, amely az összes kiszabott szabadságvesztés-büntetés felét (49,8%) és a pénzügyi jellegű szankciók egyharmadát (36%) tette ki. Megfigyelhető volt továbbá, hogy az ügyek 98%-ában a büntetés felfüggesztése mellett nem került sor semmiféle kötelezettség kiszabására az ismételt bűnelkövetésre vonatkozó tilalomtól eltekintve.

Litvánia és Málta²³ csupán az a két ország, ahol a felfüggesztett büntetést az összes, bűnösséget megállapító ítélet számához képest az eseteknek kevesebb, mint 10%-ában alkalmazták (6,8%, illetve 3%, 2019-ben), Svédországban a közösségi felügyelettel együtt elrendelt feltételes büntetés a pártfogó felügyelői szolgálat felügyelete alá tartozó, 2020-ban megkezdett büntetéseknél csupán 10,3%-át tette ki.

Németországban a felfüggesztett büntetés alkalmazási köre jelentősen megnőtt a 70-es és 80-as években, és az évek során a pártfogó felügyelői szolgálat sikeresen megtanult a súlyosabb bűncselekményekkel és a visszaeső elkövetőkkel is bánni. Ezt a bíróságok is felismerték és ennek köszönhetően az összes szabadságvesztés-büntetésen belül a pártfogó felügyelettel együtt elrendelt felfüggesztett szabadságvesztés-büntetés arányát az 1954-es 30%-ról a 2015-ös 70%-ra növelték. Az egy és két év közötti tartamú szabadságvesztés-büntetések felfüggesztésére vonatkozó jogszabályi feltételek könnyítésére irányuló jogalkotói változtatások kifejezetten sikeresnek mondhatók és ezeken belül a felfüggesztett szabadságvesztés-büntetések aránya az 1975-ös 10%-ról 2015-re 74%-ra nőtt.

Lengyelországban, Magyarországon és Litvániában a felfüggesztett büntetések alkalmazása az utóbbi években csökkent – Lengyelországban az összes kiszabott büntetésen belül a 2015-ös 51%-ról 2018-ra 19%-ra; Magyarországon 22-ről 15%-ra csökkent az összes kiszabott büntetésen belüli aránya 2013 és 2019 között; Litvániában az összes alkalmazott büntetés 21,2%-áról 6,8%-ára 2033-tól 2020-ra. Ugyanebben az időszakban a pénzbüntetés és a szabadság korlátozása intézmény alkalmazása Litvániában 17%-ról, illetve 8,8%-ról 28,9%-ra, illetve 24,3%-ra emelkedett. Emiatt valószínű, hogy Litvániában az egyéb, szabadságelvonással nem járó szankciók elterjedése inkább a büntetés felfüggesztésének, mintsem a szabadságvesztés-büntetés alternatívájává vált.

Azokban a joghatóságokban, amelyekben a pártfogó felügyeletet büntetési tételkeretként határozza meg a törvény, azt a bíróságok gyakran alkalmazzák, így például Bulgáriában az összes, bűnösséget megállapító ítélet számához képest 13%-os arányban, Litvániában (ahol azt szabadság korlátozásának nevezik) 24,3%-os arányban. Belgiumban, ahol az önálló pártfogó felügyelet, mint *alternatív büntetés* 2016-ban bevezetésre került, az a 2020. január 31-én a pártfogó felügyelői

²³ Ahogyan arra a máltai szakértő utalt, a felfüggesztett büntetésekre vonatkozó adatokat óvatosan kell értelmezni, tekintettel arra, hogy ennek az információnak egy része az „e-sentences online” keresőből származik, és nem feltétlenül tüntet fel valamennyi, 2019-ben kiszabott szankciót.

szolgálatok felügyelete alatt álló pártfogoltaknak mindössze 1,7%-át tette ki.²⁴ Svédországban a pártfogó felügyelet büntetés az összes olyan felügyelt és szabadságelvonással nem járó büntetésnek, amelyet 2020-ban kezdtek meg, a 23,3%-át tette ki (16,5% pártfogó felügyelet, 4,4% pártfogó felügyelet közösségi felügyelet mellett és 2,5% pártfogó felügyelet speciális kezelési tervvel kiegészítve).

1.3.3 Közérdekű munka

A közérdekű munka egy sokoldalú, valamennyi uniós tagállam jogrendszerében megtalálható eszköz és – a már említettek szerint – lehet büntetési tétel, helyettesítő szankció, pártfogó felügyeleti intézkedés, mellékbüntetés vagy pénzbüntetés meg nem fizetése esetén annak helyébe lépő büntetés.

A rendelkezésre álló adatok (1. ábra) alapján a közérdekű munka volt Hollandiában a leggyakrabban alkalmazott büntetés (2019-ben az összes bírósági ítélet 28,3%-a), és a második legáltalánosabban alkalmazott büntetés Lengyelországban (2018-ban a bűnösséget megállapító határozatok 28,3%-ában alkalmazták a *szabadság korlátozása* intézményt, amely közérdekű munkából áll, ugyanakkor a munkabér egy részének társadalmi célokra történő levonását magába foglalhatja). Belgiumban továbbá a közérdekű munka volt a leggyakrabban alkalmazott szabadságelvonással nem járó szankció a 2016-2019-es időszakban, amelyet évente körülbelül 10.000 személy esetében alkalmaznak. A közérdekű munka mindhárom országban főbüntetés, Litvániában emellett büntetési tétel is (azaz az egyes bűncselekményi tényállásoknál előírt büntetőjogi szankció).

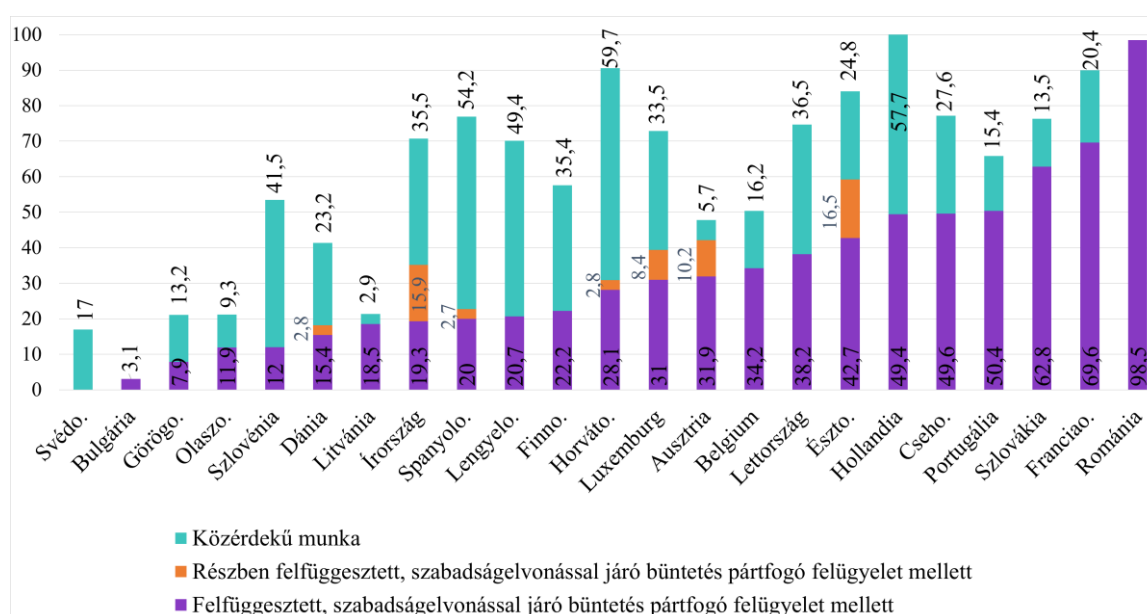
Más országokban nem jellemző, hogy a bíróságok gyakran alkalmazzák a közérdekű munkát, amely 2019-ben az összes kiszabott szankció 11%-át tette ki Magyarországon²⁵, és a bűnösséget megállapító esetek 10,2%-ában alkalmazták Csehországban, 6,7%-ban Horvátországban, 6,3%-ban Litvániában, 3%-ban Finnországban, 2,3%-ban Portugáliában és 0,7% körül Máltán. Olaszországban a békebírák a *lavoro di pubblica utilità* intézményét csak az esetek 0,2%-ában alkalmazták 2012-ben, a közérdekű munka büntetést kábítószerfüggő személyek esetében pedig mindössze 100 alkalommal alkalmazták 2015-ben, és 253 alkalommal 2021. január 1. és augusztus 15. között.

²⁴ Marcelo F. AEBI; Yuji Z. HASHIMOTO, *SPACE II - 2020 - Council of Europe Annual Penal Statistics: Persons under the supervision of Probation Agencies*. Strasbourg: Council of Europe, 2021, 32.

²⁵ Ezek az adatok valamennyi, a bíróságok által kiszabott szankcióra (és nem az összes elítélés számára) vonatkoznak, beleértve a más típusú szankciókkal együttesen kiszabott büntetéseket és intézkedéseket is (egyes szankciók nem szabhatók ki együttesen, mint például a szabadságvesztés pénzbüntetéssel vagy közérdekű munkával együtt, vagy a kiutasítás a közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel együtt).

Az olasz nemzeti szakértők szerint a közérdekű munka rendkívül jelentéktelen szerepe részben azzal magyarázható, hogy annak alkalmazása az elítélt személy kérelmétől függ, aki azonban más büntetéseket részesíthet előnyben. A kivétel a közlekedési bűncselekmények esetén kiszabott közérdekű munka, amelyet 13.555 személy esetében alkalmaztak 2015-ben és 8.241 személy esetében 2021-ben (augusztus 15-ig). A közlekedési bűncselekmények esetében az alkalmazás magas hányada annak köszönhető, hogy az elkobzott jármű visszaszolgáltatásának feltétele a pozitív munkavégzés.

3. ÁBRA 2020. január 31-én a pártfogó felügyelői szolgálatok által felügyelt felfüggesztett büntetés és közérdekű munka

Forrás: Marcelo F. AEBI; Yuji Z. HASHIMOTO, *SPACE II - 2020, i.m., 32-33.o.*

Megjegyzések: (i) Ezek az adatok az ítélet megelőző felügyeleti formákat is tartalmazzák; (ii) A számítás egysége a személy (kivéve Dániát, ahol a számítás egysége az ügyek száma), azonban a személyek több mint egy alkategóriába is beszámíthatók, amely megmagyarázza, hogy néhány ország esetében a teljes összeg miatt haladja meg a 100%-ot; (iii) Belgiumban az adatbázis nem teszi lehetővé a teljes egészében és a csak részben próbaidőre felfüggesztett büntetés megkülönböztetését; (iv) Finnországban a pártfogókat további 4,1% -ával szemben (akik a táblázatban nem szerepelnek) vegyes jellegű büntetést vagy intézkedést alkalmaztak, amely feltételes szabadságvesztés-büntetéssel együtt kiszabott közérdekű munkából állt; (v) Ciprus, Németország, Magyarország és Málta vonatkozásában nem áll rendelkezésre adat.

2020-ban a pártfogó felügyelői szolgálatok által felügyelt pártfogoltak többsége felfüggesztett büntetést kapott vagy közérdekű munkát végzett, amelyek együttesen a pártfogoltak 90%-át tették ki Romániában, Franciaországban, Hollandiában, Horvátországban, a legtöbb más országban pedig több, mint 40%-ot, kivéve Svédországot, Bulgáriát, Görögországot, Olaszországot és Litvániát (3. ábra).

Néhány szakértő megítélése szerint (Görögország, Magyarország) a közérdekű munka a legalkalmasabb és legígéretesebb közösségi büntetési forma a bűnismétlés megelőzésére és a

társadalmi beilleszkedés előmozdítására, tekintettel arra, hogy az a büntetés rehabilitációs, büntető és helyreállító céljaihoz is hozzájárul. Lengyelországban a közérdekű munkavégzés keretében több mint 60.000 munkaórányi takarítást, karbantartást, javítást és építési tevékenységet végeznek évente, amely a lengyel szakértő szerint az intézmények és a helyi közösségek javát egyaránt szolgálja.

1.3.4 Elektronikus távfelügyelet

A legtöbb uniós tagállamban az elektronikus távfelügyelet egy viszonylag új büntetőjogi intézkedés, amelyről a jogszabályok önálló intézkedésként vagy egy másik, szabadságelvonással nem járó büntetés vagy intézkedés felügyeleti eszközeként is rendelkeznek.

Az elektronikus távfelügyelet alkalmazási aránya igen alacsony Portugáliában (a bűnösséget megállapító esetek 1,1%-a, *elektronikus távfelügyelet mellett otthonában végrehajtott szabadságvesztés* formájában), Belgiumban (2019-ben 41, 2018-ban 51 elítélés esetében alkalmazták) és Finnországban (2020-ban mindösszesen 180 távfelügyeleti intézkedést kezdtek meg). Ezzel szemben Dániában évente körülbelül 2.500 személy számára engedélyezik, hogy elektronikus távfelügyelet mellett az otthonában töltsse le a szabadságvesztést, és Svédországban 2020-ban 1.622 elektronikus távfelügyelet melletti intenzív felügyelet alkalmazása kezdődött meg.

A finn szakértő szerint a skandináv országokban, ahol az elektronikus távfelügyelet alkalmazásának engedélyezésére hatáskörrel rendelkező hatóság a büntetésvégrehajtás (mint ahogyan Dániában és Svédországban is), ott ezt az intézményt szélesebb körben alkalmazzák.

Belgium tekintetében az elektronikus távfelügyelet csekély mértékű alkalmazásának egyik magyarázata lehet az, hogy viszonylag költséges a technikai felszerelés, továbbá az, hogy ugyanolyan nagy mértékben van szükség felügyeletre. Ugyanígy Olaszországban az elektronikus eszközök segítségével történő, otthonában végrehajtott szabadságvesztést az ügyeknek csak nagyon korlátozott számában alkalmazzák, valószínűleg az eszközök rendelkezésre bocsátása során felmerülő adminisztratív nehézségek, és nagyobb általánosságban véve amiatt, hogy az olasz büntető igazságszolgáltatási rendszer nehezen alkalmazkodik a modern technológiai eszközök használatához. Olaszországban az eszközök hiánya volt az egyik legfőbb akadálya annak, hogy széles körben alkalmazzák a 2020. márciusában bevezetett, elektronikus távfelügyelet mellett otthonában végrehajtott szabadságvesztés speciális formáját, amelynek célja a börtönpopuláció csökkentése volt a COVID-19 világvilágjárvány alatt.

Ugyanakkor az alkalmazás alacsony hányada ellenére az egyéb szabadságelvonással nem járó szankciókhoz képest az elektronikus távfelügyelet elterjedtsége az elmúlt években nőtt a legtöbbet

Belgiumban és Portugáliában. 2016 és 2017 között Belgiumban 7%-ot (ide számítva az átmeneti és feltételes szabadság során alkalmazott elektronikus távfelügyeletet és az előzetes fogvatartás alternatíváját is). Portugáliában a 2017-es jogszabályi változások óta a december 31-én folyamatban lévő elektronikus távfelügyeleti intézkedések száma 123,5%-kal emelkedett a 2017-es 1.088 számról a 2020-as 2.432 számra.

A SPACE II jelentés szerint 2020. január 31-én az elektronikus távfelügyelet alatt álló személyek száma a pártfogoltak kevesebb mint 10%-át tették ki valamennyi olyan uniós tagállamban, amely erre vonatkozóan adatot szolgáltatott.²⁶

1.3.5 Egyéb, szabadságelvonással nem járó szankciók

A pénzbüntetés, a pártfogó felügyelet, a felfüggesztett/feltételes büntetés, a közérdekű munka és az elektronikus távfelügyelet mellett arányukat tekintve az egyéb, szabadságelvonással nem járó szankciók nem jelentősek, és azok valamennyi országban az összes elítélés arányához képest együttesen is kevesebb mint 10%-ot tesznek ki (0,8% Bulgáriában, 3% Portugáliában, 4,6% Csehországban, 5% Finnországban és Máltán, valamint 6,5% Németországban). Ezek az adatok vonatkoznak többek között Máltán a pártfogó felügyelet elrendelésére (3,7%), a különböző kezelésekre kötelezésekre (1,2%); Csehországban a kitiltásra (1,5%) és különböző tevékenységektől való eltiltásokra (0,7%). Németországban a büntetés elhalasztásával egyidejű figyelmeztetések aránya a bűnösséget megállapító összes ítélet számához képest 2015-ben csak 1%-ot tett ki.

Olaszországban a felügyelt szabadság (*libertà controllata*), a részleges szabadságvesztés (*semidetenzione*) és az otthonában végrehajtott szabadságvesztés intézményei szinte jelentéktelennek mondhatók. Az utóbbi kettőt (összesen 50.209 alternatív büntetésből, illetve intézkedésből) 2015-ben 15, illetve 262 alkalommal, 2021. január 1. és augusztus 15. között 3, illetve 268 alkalommal alkalmazták. 2021. augusztus 15-én 1 személy töltötte részleges szabadságvesztését és 97 személy volt felügyelt szabadságon, a közlekedési bűncselekmény elkövetése miatt helyettesítő büntetesként közmunkát végző 8.252 elítélthez képest. 2012-ban a békebírák az otthonában végrehajtott szabadságvesztést az eseteknek mindössze 0,8%-ában szabták ki.

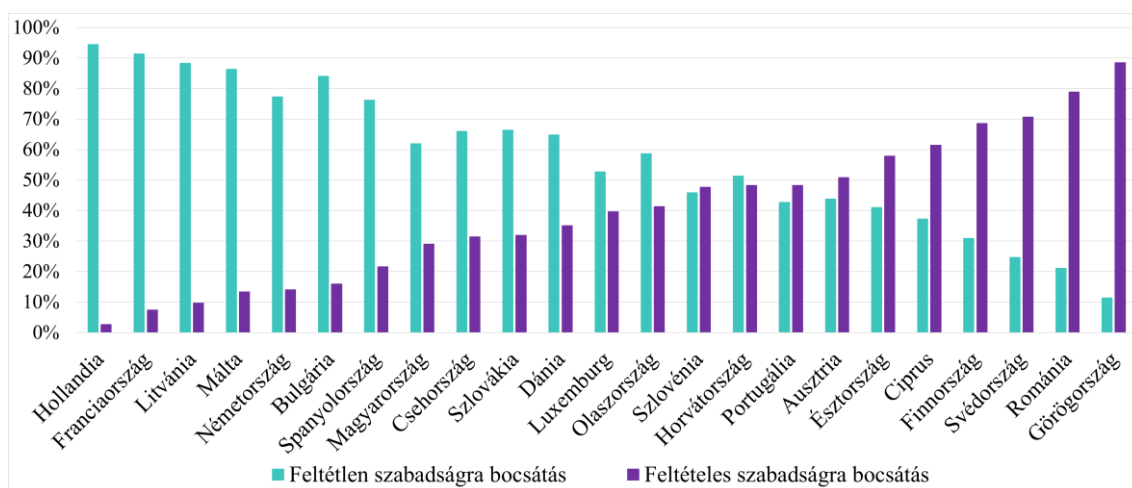
1.3.6 Korai szabadítás

A gyakorlatban az elítéltek feltételes szabadságra bocsátásának alkalmazásában jelentős különbségek vannak az uniós tagállamok között.

²⁶ Marcello F. AEBI; Yuji Z. HASHIMOTO, *SPACE II - 2020, i.m.*, 32-33.o.

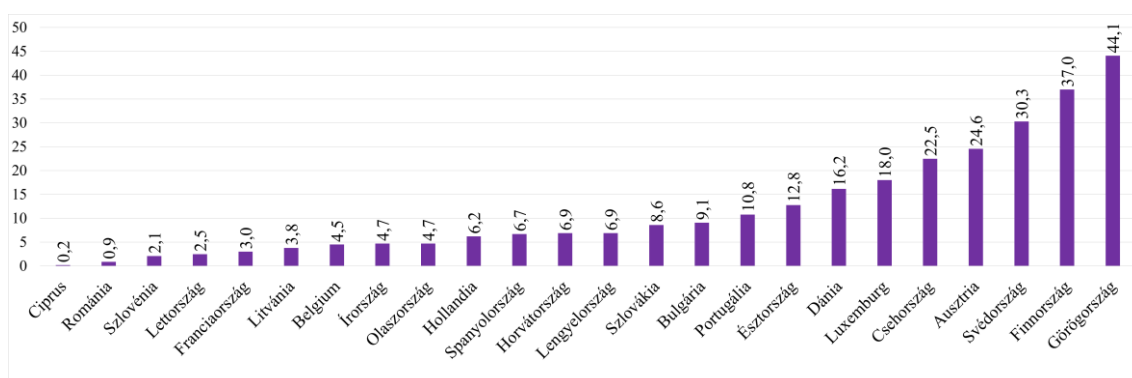
Össességében a 2019-2020-as SPACE I és II jelentések alapján megállapítható, hogy a legtöbb szabadságvesztésre ítélt személyt a szabadságvesztéssel járó büntetés végén engedik szabadon (4. ábra) és a legtöbb országban a feltételes szabadságon lévő elítéltek csak kis hányadát teszik ki a pártfogó felügyelői szolgálatok felügyelete alatt álló személyeknek (kevesebb mint 20%) – kivéve Görögországot, Finnországot, Svédországot, Ausztriát és Csehországot (5. ábra).

4. ÁBRA Elítéltek szabadon bocsátása a bv. intézetekből 2019-ben

Forrás: Marcelo F. AEBI; Mélanie M. TIAGO, *SPACE I - 2020 - Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations*. Strasbourg: Council of Europe, 2021, 105-106.o.

5. ÁBRA A feltételes szabadságon lévők százalékos aránya a pártfogolt személyek számához képest 2020. január 31-én

Forrás: Marcelo F. AEBI; Yuji Z. HASHIMOTO, *SPACE II - 2020, i.m., 32-33.o.*

Görögországban, ahol az irányadó szabály szerint a feltételes szabadságra bocsáthatóság legkorábbi időpontja az ítélet kétötödének letöltése, és amely az egyik legalacsonyabb az Unióban, a feltételes szabadságra bocsátást jelenleg széles körben alkalmazzák a gyakorlatban, a SPACE I jelentés szerint pedig az összes szabadságra bocsátott elítélt személy számához képest a feltételes szabadságra bocsátás körülbelül 88,5%-ot tett ki (4. ábra). Azok közül a pártfogoltak közül, akikkel

szemben a közösségi büntetések különböző formáit alkalmazták (ideértve ugyanakkor a tárgyalást megelőző intézkedéseket és a fiatalkorúakkal szembeni intézkedéseket is), 44% volt feltételes szabadságon (5. ábra), azonban őket a pártfogó felügyelői szolgálat csak kivételes esetben felügyeli – a görög nemzeti jelentés elkészítéséhez megkérdezett görög pártfogó felügyelők elmondása szerint az általuk felügyelt feltételes szabadságon lévő elítéltek száma nulla és kettő között mozog.²⁷

Finnországban szintén gyakran alkalmazzák a feltételes szabadságra bocsátást, azt 2019-ben az összes szabadságra bocsátott elítélt tekintetében az esetek 68,5%-ában alkalmazták (4. ábra). Tekintettel arra, hogy az esetek jelentős számában alkalmazzák a (pártfogó felügyelet által elrendelt) pártfogó felügyelet melletti korai szabadítást, de csak szűk körben a (bíróságok által elrendelt) megfigyeléssel járó szankciókat, a finn szakértő megállapítása szerint a büntetésvégrehajtás több szabadságelvonással nem járó szankciót rendel el, mint a bíróságok.

A portugál börtönökből 2017-ig a legtöbb elítéltet a szabadságvesztés-büntetés teljes tartamának letöltése után engedték szabadon. 2018-tól kezdődően a feltételes szabadságra bocsátás lett az elítélt foglyok szabadságra bocsátásának legfőbb oka, annak ellenére, hogy a szabadon bocsátások több mint 40%-a még mindig a büntetés teljes tartamának letöltése után következett be.

Másfelől más tagállamokban a feltételes szabadságra bocsátást nem alkalmazzák általánosan, mint például Magyarországon, Litvániában, Máltán, Hollandiában és Lengyelországban. Ugyanakkor ennek okai országonként különböznek.

Litvániában a korai szabadítás alkalmazási arányában folyamatos csökkenés figyelhető meg (az összes szabadságra bocsátás 36,5%-áról 2012-től 2019-ig 22%-ra), mivel a bíróságok gyakran a bűncselekmény súlya, vagy általános prevenció, illetve büntető célú megfontolásokból gyakran elutasítják a korai szabadításra irányuló kérelmeket. Lengyelországban 2007-ben a korai szabadításra irányuló kérelmek 40,3%-ának helyt adtak, míg 2020-ban csak 26,3%-nak. A börtönből feltételesen szabadon engedett személyek száma szintén csökkent az összes szabadon bocsátott személy számához viszonyított 2014-es 26%-ról a 2018-as 16%-os szintre.²⁸

Magyarországon a 2016-ban végzett empirikus kutatás kimutatta, hogy a 31 megkérdezett büntetésvégrehajtási bíró között domináns volt az a vélemény, miszerint a bíróságok maguktól, saját mérlegelésük alapján szigorúbb szabályokat kezdtek alkalmazni és a korábbinál ritkábban

²⁷ Az alternatív büntetésekről és intézkedésekről szóló görög jelentés elkészítéséhez a görög kutatók 2021. szeptembere és októbere között összesen kilenc pártfogó felügyelőt kérdeztek meg, hét különböző illetékességi területről, köztük két nagyvárosi és öt regionális szolgálatról.

²⁸ Marcelo F. AEBI; Mélanie M. TIAGO; Christine BURKHARDT, *SPACE I - Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations. Survey 2015*. Strasbourg: Council of Europe, 2016, 101-102.o.; Marcelo F. AEBI, et al. *SPACE I - Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations. Survey 2016*. Strasbourg: Council of Europe, 2017, 101-102.o.; Marcelo F. AEBI; Mélanie M. TIAGO, *SPACE I - 2019 - Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations*, Strasbourg: Council of Europe, 2021, 102-103.o.

engedélyezik a feltételes szabadságot. Azóta a feltételes szabadságra vonatkozó jogszabályi keretek szintén jelentősen szigorodtak és a SPACE I jelentésből származó adatok azt mutatják, hogy a feltételes szabadság aránya (az összes szabadon bocsátott elítélt számához képest) a 2015-ös 41,5%-ról 2019-re 29%-ra csökkent.

Ezzel szemben Hollandiában a feltételes szabadságra bocsátható személyek esetei közül körülbelül 90%-ot pozitívan bírálják el. Az ok, ami miatt a feltételes szabadságra bocsátást nagyon kis hányadban alkalmazzák (az összes szabadon bocsátott elítéltnél körülbelül 2%-a), az, hogy a feltételes szabadítás csak az egy évnél hosszabb, végrehajtandó szabadságvesztés-büntetések esetén alkalmazható, és az összes elítélt 85%-a hat hónapnál rövidebb szabadságvesztés-büntetését tölti.

Máltán ezzel szemben csak nagyon kevesen kérik a feltételes szabadságra bocsátást – 20129-ben csak 79 kérelmet nyújtottak be, és ezek egy részében is visszavonták a kérelmet. A gyakorlati szakemberek szerint ennek oka, hogy fogvatartottak inkább megvárják, hogy *kedvezmény (remission)* útján bocsátsák őket szabadon, ahelyett, hogy feltételes szabadságra bocsátásukat kérnék, mivel a *kedvezmény (remission)* a büntetés kétharmad részének kitöltése után alkalmazható a szabadságvesztés-büntetés egyharmad részének elengedésével, felügyelet elrendelése nélkül.

1.4 Hiányzó statisztikai adatok

Néhány tagállamban általában a büntető igazságszolgáltatásra, és szűkebben a szabadságelvonással nem járó büntetésekre és intézkedésekre vonatkozó adatok hiánya akadályt jelentett a szankciók gyakorlati működésének értékelésében. Belgiumban például egyáltalán nincs, vagy csak kevés hivatalos adat áll rendelkezésre a szabadságelvonással nem járó szankciók gyakorlatban történő alkalmazására vonatkozóan. Bulgáriában a legmegbízhatóbb forrás (a Nemzeti Statisztikai Intézet) csak részleges információkat szolgáltat a büntetésekről. Észtországban nincs nyilvános adat az alternatív szankciók alkalmazásáról, csak a büntetékiszabási gyakorlat egy-egy rövid áttekintése áll rendelkezésre néhány bűncselekmény tekintetében. Németország nem rendelkezik statisztikai adatokkal a korai szabadítás alkalmazására vonatkozóan, bár a statisztikai adatbázis reformja révén több adat fog elérhetővé válni. A szakértők beszámolója szerint Görögországban a pártfogó felügyelet vonatkozásában nem gyűjtene rendszeres időközönként és rendszerezett formában statisztikai adatot, bár a pártfogó felügyelői szolgálatok részletes nyilvántartással rendelkeznek, amely segítette a kutatást.

Cipruson a büntető igazságszolgáltatási rendszerre vonatkozó statisztikai adatok hiánya a bűnözői magatartás megfékezésére irányuló intézkedések és szakpolitikák hatékony alkalmazásának egyik akadályának tekinthető. A ciprusi Igazságügyi Minisztérium Akcióterve a Bűnelkövetés

Megelőzésére és Kezelésére (2019-2024) c. dokumentum is elismeri ezt a problémát és megállapítja, hogy a bűnözésről részletes statisztikákat és adatokat kell gyűjteni, feldolgozni és a közszolgáltatások különböző területein felhasználni egy olyan holisztikus keret megalkotása érdekében, amely a jelenlegi széttöredezett struktúrákat bűnüldözési szakpolitikákká és emberi jogi stratégiákká integrálja. A különböző nemzetközi szervezetek ajánlásaival összhangban a Minisztérium célja, hogy nemek, korok és egyéb mutatók (így etnikai hovatartozás, szexuális orientáció, nemi identitás, fogyatékoság, stb.) szerinti bontásban gyűjtse és tartsa nyilván a különböző kifogásokat és panaszokat.

2 – A szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések alkalmazásának felügyelete

Történeti szempontból a pártfogó felügyeleti rendszereknek eltérő eredete és háttere van az egyes országokban, amelynek eredményeképpen a pártfogó felügyelért felelős szervek igen különböző jellemzőkkel és szervezeti felépítéssel rendelkeznek. Míg néhány országban hosszú hagyománya van az elítélt személyek rehabilitálásának, más országok az elítélt személyek társadalmi beilleszkedését segítő szervezetek létrehozása érdekében csak a 21. században kezdeményeztek reformokat.

Hollandiában például a pártfogó felügyeletnek majdnem 200 éves története van, amely a holland Társaság a Fogvatartottak Erkölcsi Megreformálásáért 1823-as alapításával kezdődött. Portugáliában a bűnelkövetők reintegrációjának elősegítésére hivatott önálló szervezet (a korábbi Intézet a Társadalmi Reintegrációért) 1979-ben alakult, azonban a 1919-ben alapított Büntetésvégrehajtás Általános Igazgatása és Ellenőrzése lett a fogvatartottak rehabilitációjáért felelős a korrekcionista megközelítésnek az 1936-os büntetésvégrehajtási törvény általi elfogadását követően.

Az 1950-es években pártfogó felügyelői szolgálat létezett többek között Cipruson (1952), Máltán (1957) és – fiatalok részére – Görögországban (ahol a felnőttek számára 1991-ben vezették be). Csak a közelmúltban hoztak létre pártfogó felügyelői szervezeteket Észtországban (1998), Csehországban (2001), Romániában (2001-2), Lettországban (2003) és Horvátországban (2009-10).

Az adott országtól függően a pártfogó felügyelői szervezet lehet önálló szerv (Csehország, Görögország, Lettország, Málta), a büntetésvégrehajtással egybeolvadt (Horvátország, Észtország, Portugália, Svédország), vagy annak alárendelten működő szolgálat (Litvánia), és amely általában az igazságügyi minisztérium szervezetéhez tartozik (Bulgária, Lettország, Görögország, Horvátország,

Portugália, Csehország, Finnország, Görögország, Litvánia), kivéve Ciprust, ahol a *Szociális Jóléti Szolgálatok* a Munkaügyi és Társadalombiztosítási Minisztériumnak alárendelten működnek, és Máltát, ahol a pártfogó felügyelői szolgálat a Belügyi és Nemzetvédelmi Minisztériumhoz tartozik. Görögországban a pártfogó felügyelői szolgálat 2019 óta az Igazságügyi Minisztériumhoz tartozik, míg a büntetésvégrehajtás a Polgári Védelmi Minisztériumnak alárendelten működik, amely a görög szakértők álláspontja szerint kommunikációs és koordinációs problémákat okoz, amely nemcsak a szolgálatok feladatellátásában és működésében tükröződik, hanem hátrányosan érinti munkájukat azokkal a személyekkel is, akikkel szemben szabadságvesztéssel járó, illetve alternatív büntetőjogi intézkedéseket alkalmaznak.

Különleges szervezeti felépítésével a holland pártfogó felügyelői szolgálat három magánszervezetből áll: a Holland Pártfogó Felügyelői Szolgálat, az Üdvhadsereg (pártfogó felügyeleti ág) és a Függségkezelő Szolgálat –működését szinte 100%-ban az Igazságügyi- és Biztonságért Felelős Minisztérium költségvetéséből, kis részben pedig magánadományokból fedezik. Bár nevében magánszervezet, a pártfogó felügyelői szolgálat a büntető igazságszolgáltatási rendszer részét képezi és intenzíven együttműködik a rendőrséggel, az ügyészséggel, a bv. intézetekkel, a Gyermekjóléti és -védelmi Tanáccsal, az Áldozatsegítő Szolgálattal és az igazságügyi pszichiátriával.

Az Európai Unión belül a pártfogó felügyelői szolgálatok működési rendszereinek sokfélesége megnehezíti feladataik, tevékenységeik és szervezeti struktúráik leírását egyetlen definícióban. Ugyanakkor az európai államok között az eszmecserék és a bevált gyakorlatok egyre széleskörűbb megosztásának, valamint az Európa Tanácsnak a pártfogó felügyeletre vonatkozó jogszabályok harmonizációja érdekében (például a CM/Rec(2010)1 ajánlás révén) tett erőfeszítéseinek köszönhetően az európai pártfogó felügyelői szolgálatok nagyobb összhangba kerültek egymással, és ezáltal lehetséges a *pártfogó felügyelő szerv* azon definíciójából kiindulni, miszerint az bármely olyan jogszabály által kijelölt szervezet, amelynek feladata a közösségi szankciókkal és intézkedésekkel kapcsolatos tevékenységek és fellépések – így többek között felügyelet vagy az elítéltek társadalmi beilleszkedését célzó, egyúttal a közösség biztonságának megteremtéséhez hozzájáruló útmutatás és támogatás – végzése.²⁹ Ahogyan azt az Európai Pártfogói Szabályzat is említi, a pártfogó felügyelői szervezet munkája kiterjedhet emellett a bírói és egyéb döntéshozó hatóságok részére nyújtott tájékoztatásra és tanácsadásra, így elősegítve, hogy azok megfelelő tájékoztatáson alapuló és igazságos döntéseket hozzanak; arra, hogy a fogvatartás alatt az elkövetők számára útmutatást és támogatást nyújtsanak, így előkészítve szabadságra bocsátásukat és visszailleszkedésüket; arra, hogy a korai szabadításban részesülőket ellenőrizzék és

²⁹ Az Európa Tanács CM/Rec (2010)1 ajánlásának I. melléklete

számukra segítséget nyújtsanak; különböző, a helyreállító igazságszolgáltatás eszköztárát alkalmazó intervencióra (Csehország, Lettország), valamint arra, hogy a bűncselekmények sértettjei számára segítséget nyújtsanak (Belgium, Csehország).

Azok a közösségi büntetések, amelyek nem járnak együtt pártfogó felügyelettel, nem feltétlenül tartoznak a pártfogó felügyelői szolgálatok feladatkörébe (pl. Németországban a pártfogó felügyelet nélküli felfüggesztett büntetés), valamint a pénzbüntetés végrehajtása is általában kívül esik a pártfogó felügyelői szervek hatáskörén (Németország, Lengyelország, Portugália).

Feladatának ellátása során a pártfogó felügyelői szolgálatnak különböző fokú mérlegelési jogköre és döntési autonómiája lehet. Míg a legtöbb uniós országban a bíróság az egyetlen hatáskörrel rendelkező hatóság, amely szabadságelvonással nem járó büntetéseket és intézkedéseket rendelhet el, vonhat vissza, vagy változtathatja meg azok feltételeit, más országokban a pártfogó felügyelői szolgálat nagyobb autonómiával rendelkezik ezekben a kérdésekben. A svéd büntetésvégrehajtási és pártfogó felügyelői szolgálat például megváltoztathat vagy megsemmisíthet egy közösségi büntetésre vonatkozó hatósági rendelkezést, amennyiben indokolt; dönthet úgy, hogy a bíróság által elrendelt pártfogó felügyelet hamarabb megszűnik, feltéve, hogy a felügyelet időtartama nem kevesebb mint egy év; dönthet a korai szabadítás feltételeiről és arról, hogy a feltételes szabadságon lévők elektronikus távfelügyeletét el kell-e rendelni. A dán pártfogó felügyelői szolgálat dönt az elektronikus távfelügyelet mellett otthonában végrehajtott szabadságvesztés megadásáról és feltételeiről, valamint általában a feltételes szabadságról. Lettországban a pártfogó felügyelői szolgálatnak széles mérlegelési jogköre van a közösségi büntetések alkalmazásával kapcsolatban, mind a szankció tartalma, mind pedig a kiszabott kötelezettségek (pl. bizonyos időpontokban otthon tartózkodási kötelezettség) tekintetében.

2.1 Munkateher

Egy pártfogó felügyelő munkateherre országonként, és akár ugyanazon az országon belül régióként igen különböző lehet. Az adatot szolgáltató országok közül Bulgária tekintetében bizonyult a legkisebbnek a munkateher, átlagban 15 elítélt jut egy pártfogó felügyelőre, bár egyes szolgálati egységeken belül a munkateher alkalmazottanként a 70 elítéltet is elérheti. Portugáliában körülbelül 70 ügy jut egy tisztviselőre, azonban egyes helyzetekben előfordul, hogy egy tisztviselő 140 ügyért felel. Franciaországban és Lengyelországban a pártfogó felügyelők átlagban 120 ügygel dolgoznak, míg Romániában 185 ügygel.

Hollandiában azzal a teljes munkaidőben dolgozó pártfogó felügyelővel szemben, akinek nincs más feladata azon kívül, hogy jelentéseket írjon, elvárás, hogy havonta tíz jelentést megírjon; az a teljes munkaidőben dolgozó pártfogó felügyelő, akinek a felügyeleten kívül nincs más feladata, egyszerre 15-20 személlyel kell foglalkoznia; végül pedig annak a teljes munkaidőben dolgozó pártfogó felügyelőnek, akinek a közérdekű munkával kapcsolatos tevékenységen kívül nincs más feladata, egyszerre 100-110 személy ügyét kell ellátnia.

Görögországban a regionális különbségek szembeötlők. Míg egyes pártfogó felügyelőknek nincsen felügyelendő elkövetője vagy egy többé-kevésbé teljesíthető ügyszámmal (20 és 50 között) kell foglalkozniuk, más pártfogó felügyelőknek a munkaterhe megközelítőleg 100, vagy azt meghaladó számú ügy.

2.2 A büntetés kiszabást segítő pártfogó felügyelői vélemények

A bíróságok részére nyújtott tájékoztatás keretében a pártfogó felügyelői szolgálatok az összes 27 uniós tagállamban dolgoznak ki a büntetés kiszabást segítő, pártfogó felügyelői véleményeket,³⁰ és fontos szerepet játszanak (legalábbis elméletben) abban, hogy a bíró (valamint néha az ügyész) részére támogatást nyújtsanak a megfelelő büntetés megtalálásában és annak eldöntésében, milyen mértékben volna indokolt szabadságelvonással nem járó szankció alkalmazása, továbbá, hogy milyen feltételek kiszabása és milyen típusú felügyelet lenne hatékonyabb. Míg néhány országban a pártfogó felügyelő javasolhatja a megfelelőnek tartott intézkedéseket és szankciókat a bíróságnak (pl. Csehország, Magyarország), más országokban a büntetés kiszabást segítő pártfogó felügyelői vélemények nem tartalmazzak javaslatot az alkalmazandó büntetés típusára nézve, meghagyva annak mérlegelését a bíróság számára (pl. Lengyelország).

A büntetés kiszabást segítő pártfogó felügyelői vélemények elkészítéséhez a pártfogó felügyelők az ügyre és a terheltre vonatkozó releváns szempontokat veszik figyelembe, mint például környezettanulmány (Csehország), a terhelt személyisége és lakhatási körülményei (Belgium, Észtország, Lengyelország), tudatmódosító szerek használata, az ahhoz szükséges felügyelet és támogatás, hogy a terhelt a bűnözői életmóddal felhagyjon (Finnország), a büntetett-, társadalmi- és családi előélet (Málta), valamint a terhelt/sértettek esetleges sérülékenysége (Málta, Hollandia).

Néhány tagállamban gyakorlati bizonyíték igazolja, hogy ezek a pártfogó felügyelői vélemények hatékonyak a szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazásának

³⁰ A nemzeti jelentések mellett lásd még: Marcelo F. AEBI; Yuji Z. HASHIMOTO, *SPACE II - 2020, i. m.*, 125-126.o.

előmozdításában (Belgium, Románia). Finnországban a 2020-ban kiadott büntetéskiszabást segítő pártfogó felügyelői vélemények 58%-a javasolt felügyeleti jellegű büntetést. Bár a bíróságot nem köti a pártfogó felügyelők véleménye, gyakorlatban általában követik a véleményben tett javaslatokat a szankció kiválasztásakor (Finnország). Hollandiában a büntetéskiszabást segítő pártfogó felügyelői vélemény a pártfogó felügyelet rendszerén belül egy igen jellegzetes és központi elem, és általánosan jellemző az a vélemény, hogy a fogvatartottak száma azért alacsony, mert nagy számban készülnek büntetéskiszabást segítő pártfogó felügyelői vélemények és gyakran alkalmaznak közösségi büntetéseket, illetve intézkedéseket. Lettorszában a büntetéskiszabást segítő pártfogó felügyelői vélemény a végrehajtás szakaszában magának a pártfogó felügyelői szolgálatnak is hasznos eszközül szolgál.

A büntetéskiszabást megelőző pártfogói vélemények bekérése a bíróságok számára nem kötelező, néhány eset kivétel, mint például fiatalok esetén (Észtország, Lettország, Lengyelország), szexuális bűncselekmények esetén (Lettország) vagy közérdekű munka elrendeléséhez (Málta). Néhány országban a büntetéskiszabást megelőző pártfogói véleményeket leginkább akkor kéri a bíróság, ha a terheltet olyan bűncselekmény elkövetésével vádolják, amely valószínűleg közösségi szankció kiszabását fogja eredményezni (Dánia, Finnország, Svédország). Más országokban nem aknázzák ki teljes mértékben a büntetéskiszabást megelőző pártfogói véleményeknek az alternatív büntetések alkalmazásának előmozdítása szempontjából rejlő lehetőségeket, és a gyakorlatban azt ritkán kéri a bíróságok vagy az ügyészség (Belgium, Bulgária, Görögország, Magyarország). Görögországban például egy a 2009-2013 évekre vonatkozó kutatás arra a következtetésre jutott, hogy az országban működő (összesen 14) pártfogó felügyelői szolgálat közül 11-ben együttvéve mindössze 5 olyan esetet tartanak nyilván, amelyben büntetéskiszabást megelőző pártfogói véleményt kértek. 2021-ben a jelen kutatás céljából megkérdezett néhány görög pártfogó felügyelő azt említette, hogy még soha nem kérték fel őket arra, hogy a büntetéskiszabást megelőzően pártfogói véleményt készítsenek.

Magyarországon egyes pártfogó felügyelők véleménye szerint amiatt, hogy a pártfogó felügyelői szolgálatokat nem kéri fel tanácsadásra, a kiszabott közérdekűmunka- és pénzbüntetések gyakran nem egyeztethetők össze az elítélt személyi körülményeivel és helyzetével, amely így jelentős mértékben hozzájárul ahhoz, hogy ezeknek a büntetéseknek nagy számban nem tesznek eleget.

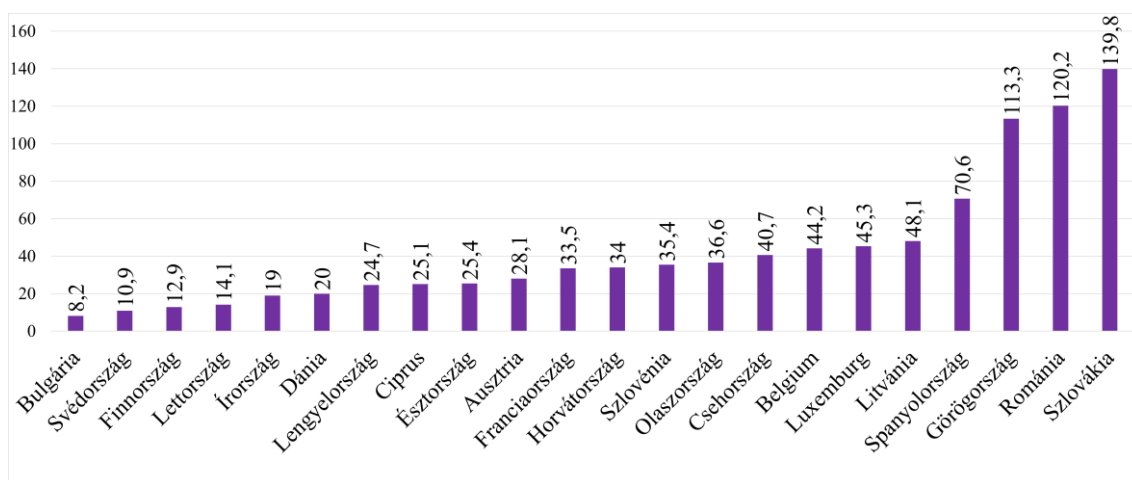
A megkérdezett egyes portugál pártfogó felügyelők álláspontja szerint az lenne a legjobb, ha büntetés kiszabását megelőző pártfogó felügyelői véleményeket a terhelt bűnösségének megállapítását követően kérnék. Ugyanakkor az eljárásban ez egy olyan *cezúra* meglétét feltételeznék, amelyre tekintettel a tárgyalást meg kellene szakítani, majd azt a büntetéskiszabási szakaszban

kellene folytatni. Erre néhány joghatóság lehetőséget ad, mint például Málta és Lengyelország, ahol a bíróság felfüggesztheti az eljárást annak érdekében, hogy a pártfogó felügyelői szolgálattól a büntetés kiszabást megelőzően pártfogó véleményt kérjen miután a terhelt bűnösségét megállapította.

2.3 Személyzet

A SPACE II jelentés szerint 2020. január 31-én az Unióban a pártfogó felügyelet alatt álló személyeknek a személyzethez viszonyított aránya a Bulgáriára jellemző 8,2-től a Szlovákiára jellemző 139,8-ig terjedt. Ezek az adatok azonban nem a pártfogó felügyelők esetszámaira vonatkoznak, mivel azok a személyzet teljes létszámát veszik alapul, és nem csak azokat, akik munkájuk során a pártfogottakkal közvetlen kapcsolatba kerülnek. Görögországban és Olaszországban például a személyzet 47,4%-a, illetve 61,9%-a került közvetlen kapcsolatba az ügyfelekkel.³¹

6. ÁBRA 2020. január 31-én a pártfogottaknak a személyzet létszámára (1 személyzeti tagra) vetített aránya

Forrás: Marcelo F. AEBI; Yuji Z. HASHIMOTO, *SPACE II - 2020, i.m.*, 116-117.o.

A legtöbb országban a pártfogó felügyelői szolgálatok személyzetére vonatkozóan, néhány kivételtől eltekintve, nem állnak rendelkezésre adatok nemek, etnikai származás, nemzetiség, illetve sérülékeny vagy kisebbségi csoporthoz tartozás szerinti bontásban. Belgiumban, Máltán és Portugáliában a pártfogó felügyelők többsége nő. Máltán nincsenek külföldi pártfogó felügyelők,

³¹ Marcelo F. AEBI; Yuji Z. HASHIMOTO, *SPACE II - 2020, i.m.*, 116-117.o.

figyelemmel arra, hogy a folyékony máltai nyelvtudás előfeltétele a szolgálatnak. Dániában, Görögországban és Olaszországban a pártfogó felügyelők többsége szociális munkás.

Belgiumban a pártfogó felügyelők között nem jellemző a sokféleség, és legtöbbjüket úgy jellemezték, hogy fehérek és nők. Másfelől a belga szakértők által megkérdezett pártfogó felügyelő többsége úgy vélte, a nagyobb sokféleség kívánatos lenne, de nem amiatt, mert kihatással lenne a büntetőügyekben az egyéni értékelésekre, hanem mert növelhetné az igazságszolgáltatás legitimitását és elősegíthetné a sérülékeny csoportok általános integrációját. Ugyanakkor a válaszadók többsége azt is elmondta, hogy a megfelelő szakirányú képzés fontosabb, mint az etnikai származás, nemzetiség, a nem vagy egyéb személyes jellemző.

2.4 Megközelítési mód

A jelen tanulmány által vizsgált valamennyi országban a pártfogoltak a rehabilitáció érdekében egyéni megközelítésben részesülnek, amely a szükségletekre és a bűnelkövetés alapvető okaira, valamint a reintegráció elősegítésére irányulnak, azonban ez az egyéni megközelítés nagyobb vagy kisebb mértékben valósítható csak meg. A holland jelentés például a pártfogói munkáról azt írja, hogy az „nagyértékben egyéniesített”, valamint ugyanígy sok más ország vonatkozásában a pártfogó felügyelői szolgálatokat úgy jellemezték, mint amelyek egyértelműen a rehabilitációt célozzák (pl. Csehország, Észtország, Portugália, Svédország). Ezzel szemben a pártfogó felügyelői munkát Litvániában úgy írták le, mint amely inkább a felügyeletre és ellenőrzésre, mintsem a rehabilitációra irányul, továbbá Lengyelországban a pártfogó felügyelőknek a „szabadság korlátozása” büntetéshez kapcsolódó tevékenységét tipikusan ellenőrzési természetűként jellemezték.

A pártfogó felügyeleten belül a felügyelet típusú tevékenység ellenőrzést és nyomon követést, valamint személyes támogatást foglal magába, és a pártfogó felügyelői szolgálat célja, hogy a gondoskodás és az ellenőrzés között egyensúlyt érjen el. Hollandiában a felügyelet intenzitása és időtartama a visszaesés kockázatától függ, azaz, ha a visszaesés kockázata a felügyelet alatt csökken, a felügyeltre és ellenőrzésre való összpontosítás mértéke csökkenthető, azonban az iránymutatás és a segítségnyújtás változatlanul fennmarad. A görög szakértők által megkérdezett pártfogó felügyelők elmondták, hogy a gondoskodás és az ellenőrzés aránya több tényezőtől múlik, így például az elkövető személyi és társadalmi körülményein, büntetett előéletén, a visszaesés kockázatán, stb.

Portugáliában, Romániában és Svédországban például a pártfogó felügyelői szolgálatok a kockázat, szükséglet és reszponzivitás elveit (az ún. RNR-modellt) követik, amely szerint az elkövető esetében a kezelés szintjét az egyén kockázati szintjéhez és kriminogén szükségleteihez

kell igazítani. A magaskockázatú személyek esetében valószínűleg intenzív beavatkozásra van szükség a változás előidézéséhez (kockázat elve); a legjobb eredmény eléréséhez a beavatkozásoknak az elkövető egyéni szükségleteire is irányulnia kell (szükséglet elve); és végül viselkedéses és kognitív viselkedéses terápiás beavatkozásokat is alkalmaznak az elkövetők kezelése során (reszponzivitás elve), mivel ezek a beavatkozások tekinthetők a leghatékonyabbnak a visszaesés csökkentése szempontjából.

Sok országban a büntetés végrehajtásának egyéni tervét a pártfogó felügyelet dolgozza ki a büntetés végrehajtásának kezdetekor, az érintettel együttműködésben. A személy kockázati szintje és kriminogén szükségletei, a bűncselekmény elkövetésének körülményei alapján, és némely esetben a sértett érdekeit is figyelembe véve az egyéni terv megállapítja a pártfogó felügyelet feladatait, azokat a lépéseket, amelyeket a személynek a szükségletei leküzdéséhez meg kell tennie (pl. kezelési programokon való részvétel), azokat a szempontokat, amelyek terén erőfeszítéseket kell tennie, hogy csökkentsen a visszaesés kockázatát, valamint a pártfogó felügyelet támogatói és ellenőrző tevékenységeit (pl. Bulgária, Csehország, Litvánia, Málta, Portugália, Svédország).

Ha azt a vonatkozó bírósági döntés vagy az egyéni pártfogási terv meghatározza, a pártfogolt kötelezhető bizonyos tevékenységek végzésére vagy olyan rehabilitációs programokon való részvételre, amelyek kifejezetten egy adott szükséglet kezelésére irányulnak, és amelyek akár csoportosan, akár egyénileg is elvégezhetőek (pl. Bulgária, Észtország, Portugália, Svédország). Lettországból például léteznek (a magatartás okait és következményeit elemző, a kockázati tényezők hatását csökkentő) viselkedésterápiás programok, (a társadalmi kirekesztés és a visszaesés kockázatának csökkentésére irányuló) társadalmi rehabilitációt elősegítő programok és egyéb programok, pl. szexuális bűnelkövetők számára. Portugáliában jelenleg a közösségi büntetésüket töltő személyek számára a járművezetéssel összefüggő bűncselekményekre és a kapcsolati erőszakra irányuló programok érhetőek el, valamint két kísérleti program áll kidolgozás alatt: az egyik gyűjtogatás miatt, a másik gyermekek sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmények miatt elítélt személyek számára. Svédországban a nagykockázatú pártfogoltak részére általában a kognitív viselkedésterápiás módszeren alapuló kezelési programokat, valamint a társadalomba való visszailleszkedést segítő foglalkozásokat nyújtanak.

Belgiumban a speciális bűnelkövetési okok kezelésére és a reintegráció elősegítésére kifejlesztett különböző programok mellett az országban további sikeres példaként említhetők az átmeneti házak, amelyekben a fogvatartottakat a társadalomba való visszailleszkedésre készítik fel.

Annak meghatározásához, hogy egy adott személynek milyen beavatkozásokra van szüksége, ahhoz néhány országban a pártfogó felügyelet különleges eszközök és kockázatértékelési módszerek révén végzi el az elítélt személyre szabott értékelését. Hollandiában a pártfogó

felügyelettel közvetlen kapcsolatba kerülő személyek többségét az ún. RISC- elemzésnek vetik alá, kockázatuk foka és szükségleteik, valamint annak meghatározására, hogy mit kell tenni a visszaesés kockázatának csökkentése és reintegrációjuk előmozdítása érdekében. Portugáliában az értékelés, a tervezés és alkalmazás eljárásai az RNR-modellre épülő belső szakmai útmutatókon alapulnak, amelyek biztosítják a szakmai beavatkozás indokoltságát és egységességét. Romániában, ahol korábban nem állt rendelkezésre kockázatértékelési eszköz, 2014-ben nyolcéves partnerségi együttműködés jött létre a Kanadai Pártfogó Felügyelői Szolgálattal az elkövetők kockázatának értékelésére szolgáló és a Kanadában használtakhoz (ún. SERN - - Scale for the Evaluation of Risk Needs – Kockázatok és szükségletek értékelésére szolgáló skála) hasonló, azonban kifejezetten a román népességre tervezett eszköz kifejlesztésére.³²

2.5 Részvétel a közösségben

Céljai elérése érdekében a pártfogó felügyelői szolgálat együttműködhet más köz- vagy magánszervezetekkel, civil szervezetekkel és egyéb olyan közösségi szervezetekkel, amelyek segíthetnek a társadalmi integráció és a bűnmegelőzés céljainak elérésében. A közösségnek a szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazásában játszott szerepe igen fontosnak mondható a legtöbb uniós tagállamban, Litvánia kivételével, ahol – ritka kivételtől eltekintve – a szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazásába nem vonnak be civil szervezeteket, sem önkénteseket.

Néhány esetben a pártfogó felügyelői szolgálat szerződést, egyezményt vagy megállapodást köt közjogi szervezetekkel, intézetekkel vagy más olyan jogi entitásokkal, amelyek tevékenysége a pártfogó felügyelői szolgálat céljaihoz kapcsolódik (Észtország, Olaszország, Portugália); máshol a közösséggel való kapcsolat az egyes pártfogó felügyelő vagy szolgálat kezdeményezésétől függ és nincs erre vonatkozó, központilag megtervezett és irányított stratégia, amelyről a pártfogó felügyelők munkájuk akadályaként számoltak be (Görögország).

A civil társadalommal való együttműködés irányulhat a közérdekű munkavégzés helyszíneinek biztosítására (Horvátország, Csehország, Finnország, Olaszország, Málta, Hollandia, Lengyelország, Portugália, Románia, Svédország), az elkövetőknek szóló, célzott programok vagy kezelések lebonyolítására (pl. kábítószer- vagy alkoholelvonó kezelés Csehországban, Görögországban, Máltán és Portugáliában; pszichológiai segítségnyújtás Romániában), oktatás és

³² A kockázatok és szükségletek értékelésére szolgáló skála (Scale for the Evaluation of Risk Needs – SERN) Román Pártfogó Felügyelői Szolgálaton belüli kidolgozásáról és eredményeiről lásd: Larry MOTIUK, *Research report: The development and delivery of a scale for the evaluation of risk-needs (SERN) in Romanian Probation Services*, Canada: Correctional Service of Canada, 2017. Elérhető: <http://probatiune.just.ro/wp-content/uploads/2021/09/The-Development-and-Delivery-of-a-Scale-for-the-Evaluation-of-Risk-Needs-SERN-in-Romania.pdf>.

képesítés nyújtására (Bulgária), a büntetésvégrehajtási személyzet és a pártfogó felügyelők támogatására (Horvátország), áldozatsegítő tevékenységre (Csehország), a fogvatartottak szabadulásra való felkészítésére (Hollandia).

Némely országban a pártfogó felügyelők önkéntesek közreműködését is igénybe veszik (pl. Észtország). E tekintetben megemlítendő, hogy a portugál pártfogó felügyelői szolgálat részt vesz a „CoPPer – Együttműködés a pártfogó felügyelői szolgálatok által felügyelt elkövetők rehabilitációjában való önkéntesi részvétel és az azzal kapcsolatos közösségi tudatosítás előmozdításáért” elnevezésű projekt európai partnerségében; a program arra irányul, hogy elősegítse (a büntetés-végrehajtásban már egyébként jól kialakult) önkéntes részvételt a szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések alkalmazásában. Hollandiában törekvés van arra, hogy 2023-ra minden egyes pártfogó felügyeleti régióban önkéntes hálózatot alakítsanak ki a pártfogoltak részére szóló tanácsadás és támogatásuk végett.

2.6 Technológia

Az elektronikus távfelügyelet a fő, és néha az egyetlen technológiai eszköz, amelyet a legtöbb uniós tagállamban a szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések alkalmazására és felügyeletére használnak. Málta az egyetlen ország, ahol a telefonon és a számítógépen kívül a pártfogó felügyelői szolgálat nem használ technológiai eszközt.

Az elektronikus távfelügyelettel alatt álló személyek figyelése általában a pártfogó felügyelői szolgálat feladata Görögországot kivéve, ahol az elektronikus távfelügyelet alkalmazásának gyakorlati átültetése kísérleti fázisban van, az ország egyes területeire korlátozódik, és a nyomon követési feladatokat egy magán biztonsági cég látja el.

Horvátországban a pártfogó felügyelői szolgálat 2016-ban kísérleti projektet hajtott végre a Spanyol Királysággal és a Német Alapítvány a Nemzetközi Jogi Együttműködésért (IRZ) elnevezésű szervezettel többek között az elektronikus távfelügyelet bevezetésére. A kísérleti projekt sikeresnek mondható és az elektronikus távfelügyelet megkezdését 2022-re tették három célcsoport tekintetében: előzetes fogvatartásban lévők, a legfeljebb egy év tartamú, rövidtávú szabadságvesztés-büntetésre ítélt személyek és feltételes szabadságra bocsátottak.

A technológiai eszközök korlátozott alkalmazásán túl néhány országban a pártfogó felügyelői szolgálatnak a megfelelő eszközök hiányával is szembesülnie kell. Görögország tekintetében például néhány pártfogó felügyelő megemlítette, hogy a rendelkezésre álló elektronikus felszerelés elégtelen és elavult, és hozzátették azt is, hogy még mobiltelefont sem kapnak és néha a saját személyes eszközeiket használniuk, hogy kötelezettségeiket ellássák, saját maguk állva a költségeket.

A COVID-19 világjárvány első hulláma alatt Franciaországban a pártfogó felügyelőknek a saját eszközeiket kellett munkavégzésre használniuk, mivel nem áll rendelkezésre elegendő számítógép és egyéb eszköz.

A jelen tanulmány által vizsgált országok közül Hollandia az egyetlen ország, ahol a szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések alkalmazására az elektronikus távfelügyeleten kívül más technológiai eszközöket is kifejlesztettek. A holland pártfogó felügyelői szolgálat arra törekszik, hogy okos megoldások segítségével szervezze meg tevékenységét és hogy a digitalizáció fokozott előmozdítása révén a pártfogoltak számára lehetővé tegye, hogy gyorsan és könnyen hozzáférjenek az információkhoz (például a közérdekű munkaórák számához és a tanácsadó jelentésekhez). Erre a célra már négy pártfogói applikációt is alkalmaznak: *My Life*, *My Risks*, *My Contacts* és *Step by Step*. Egy pártfogoltaknak szóló portál is működik, amelyen keresztül valamennyi elkövető hozzáfér a személyes aktájához. A pártfogó felügyeli szolgálat valamennyi hivatalában az elkövető személyazonossága ujjlenyomat szkennelő eszközökkel ellenőrizhető. A jövőbeli fejlesztések a virtuális valóságra és a mesterséges intelligenciára is irányulnak majd.

A jövőre nézve elmondható, hogy megvan a lehetősége annak, hogy a technológia pártfogó felügyelői szolgálatok általi alkalmazása fontos szerepet töltsön be a szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések alkalmazásában, továbbá az bizonyosan sokkal hétköznapiabbá fog válni a COVID-19 világjárvány után. A világjárvány alatt az online eszközök napi szintű használatának pozitív eredményei lehetőségeket nyitottak, hogy felhasználásukat fontolóra lehessen venni új projektek, tevékenységek és rehabilitációs programok kialakításához (lásd a IV. fejezetet).

3 – A szabadságelvonással nem járó szankciók hatékonysága a büntetés céljainak elérése és a szabadságvesztés alkalmazásának csökkentése szempontjából

A szabadságelvonással nem járó szankciók széles mértékben fejlődtek az elmúlt évek során, különös tekintettel a szabadságvesztés alkalmazásának csökkentése és a büntetés céljainak, így például a társadalmi reintegráció és a visszaesés csökkentése érdekében. A jelen kutatás keretében megkérdezett nemzeti szakértők és igazságszolgáltatási szakemberek általánosságban véve bizalmat és optimizmust tanúsítottak azzal kapcsolatban, hogy a büntetés céljának elérése érdekében a szabadságelvonással nem járó szankciók megfelelő alternatívaként szolgálhatnak a szabadságvesztés-büntetés helyett. Ezen kívül a legtöbb országban rendelkezésre álló alternatív szankciók kínálata megfelelően szélesnek tűnik ahhoz, hogy kisebb-nagyobb mértékben lehetővé tegye a társadalmi reintegrációhoz szükséges egyéniesített megközelítést.

Ugyanakkor a rendelkezésre álló kutatás és az uniós tagállamokra vonatkozó adatok nem eléggé egyértelműek ahhoz, hogy meg lehessen ítélni a szabadságelvonnással nem járó szankciók gyakorlati hatékonyságát az említett célok elérése szempontjából. A legtöbb országnak nem, vagy csak nagyon korlátozott mértékben áll rendelkezésére statisztika a bűnismétlésről, akár a szabadságvesztés, akár a szabadságelvonnással nem járó szankciók alkalmazása szempontjából. Emellett annak értékelése és megmérése, hogy a szabadságelvonnással nem járó szankciók alkalmazásának eredményeképpen mennyire hatékony az egyén társadalmi visszailleszkedése, többféle nehézséggel is jár, amiatt, hogy hiányoznak az efféle elemzéshez meghatározott indikátorok, hiányoznak a feladat elvégzéshez szükséges erőforrások, valamint hiányoznak a témával kapcsolatos empirikus kutatások.

Ezekre a megállapításokra és a tárgyra vonatkozó információk szűkösségére figyelemmel, a jelen kutatás céljai szempontjából a szabadságelvonnással nem járó szankciók hatékonyságának értékelésére csak a bűnismétlés arányára vonatkozó mutatók, a visszavonásra vonatkozó mutatók, valamint a szabadságvesztés alkalmazására gyakorolt hatás szempontjából kerül sor, nem elfelejtve azonban azt, hogy a szankciók hatékonyságát a bűnismétlés csökkentén túl a társadalmi és személyes rehabilitáció más indikátorait is figyelembe véve kellene értékelni.

3.1 Visszaesési mutatók

Azon kilenc ország közül, amelyek a visszaesésre vonatkozóan adatokat szolgáltatottak, nyolc jelezte, hogy a bűnismétlés aránya alacsonyabb volt azon személyek körében, akikkel szemben szabadságelvonnással nem járó szankciót alkalmaztak, mint azok körében, akikkel szemben szabadságvesztés-büntetést szabtak ki (Belgium, Dánia, Finnország, Franciaország, Németország, Olaszország, Hollandia és Lengyelország), míg Csehországban a bűnismétlés aránya a szabadságvesztést követően némileg alacsonyabb volt. A szolgáltatott adatok azonban nem elégségesek ahhoz, hogy egyértelmű következtetéseket lehessen levonni, mivel azok nem minden esetben határozzák meg a bűnismétlés arányát, az irányadó dátumokat, az elemzés időtartamát és az elemzett ügyek számát.

Belgiumban egy kutatás kimutatta, hogy a börtönből való szabadulást követően a bűnismétlés aránya 70,1%, és hogy az elektronikus távfelügyelet alatt álló személyek kisebb valószínűséggel követtek el ismételt bűncselekményt az intézkedést követő öt éven belül, mint azok, akikkel szemben szabadságvesztés-büntetést alkalmaztak. Dánia esetében a 2016-os adatok azt mutatták, hogy a bűnismétlés aránya a fogvatartottak esetén 30%, míg a csak pártfogó felügyelet alatt állók esetében kevesebb mint 20%.

Bár pontos adatokra hivatkozás nélkül, más ország is beszámolt a bűnismétlés arányáról. Finnország esetében a 2019-es statisztikai elemzések alacsonyabb visszaesési arányt mutattak azon elkövetők esetében, akikkel szemben szabadságelvonással nem járó szankciót alkalmaztak, mint a börtönviseltek esetében. Franciaországban a bűnismétlés aránya a közösségi büntetéseket követően alacsonyabbnak bizonyult, mint a rövid tartamú szabadságvesztés-büntetés után. Németország vonatkozásában a nemezi jelentés megállapította, hogy a rövidtávú szabadságvesztés pénzbüntetéssel való helyettesítése a bűnismétlés arányának kismértékű csökkenését eredményezte.

Olaszországban egy 2012-ben végzett felmérés kimutatta, hogy azok az egyének, akik hosszabb időt töltöttek nyitott börtönben, 9%-kal alacsonyabb visszaesési arányokat produkáltak, mint azok, akik hosszabb időt töltöttek zárt rezsimű börtönben. A közelmúltban pedig, egy 2018-ban végzett tanulmány 3.100 személy közül, akikkel szemben Emilia-Romagna régióban alternatív intézkedéseket alkalmaztak, 4,25%-os volt a bűnismétlés aránya, míg azok között, akik büntetésüket börtönben töltötték, a bűnismétlés aránya elérte a 70%-ot.

Hollandiában egy tanulmány, amely csupán azokat hasonlította össze, akikkel szemben közösségi büntetést alkalmaztak, azokkal, akiket rövid tartamú (kilenc hónapnál rövidebb) szabadságvesztésre ítélték, megállapította, hogy a közérdekű munka kiszabása után az öt éven belüli bűnismétlés 46,8%-kal nagyobb arányban csökkent, mint a rövid tartamú szabadságvesztést követő bűnismétlés.³³ Ezen kívül a *Bűnismétlés Figyelő*, amely az Igazságügyi és Biztonságpolitikai Minisztérium Kutatási és Dokumentációs Központjának jelentése, megállapította, hogy a bűnismétlési mutatók azon elkövetők esetében, akiket pártfogó felügyelet alá helyeztek, alacsonyabb, mint azok esetében, akiket szabadságvesztésre ítélték.³⁴

Lengyelországban különböző tanulmányok kimutatták, hogy a visszaesés aránya kisebb a pénzbüntetés (28%, a büntetés végrehajtását követő öt éven belül – 2008-as adat), a szabadság korlátozása (25.15%, a végrehajtást követő öt éves időszakban – 2010-es adat) és a felfüggesztett büntetés (22% és 33% között – 2008-as adat) végrehajtása után, mint a szabadságvesztést követően (58.2%, a szabadulást követő 3 éven belül – 2004-es adat, 2008-as kiegészítéssel).

Csehországban ezzel szemben a Kriminológiai és Szociális Prevenációs Intézet által végzett, bűnismétlésre vonatkozó kutatás megállapította, hogy azok, akikre vonatkozóan a bűnügyi nyilvántartásba ismét bejegyzés kerül, legnagyobb részben azon személyek közül kerülnek ki, akikkel szemben pártfogó felügyelet mellett feltételesen szabtak ki büntetést (49,4%) és azok közül,

³³ Hilde T. WERMINK, et al., «Comparing the effects of community service and short-term imprisonment on recidivism: a matched samples approach», *Journal of Experimental Criminology*, 6/3, 325-349.o.

³⁴ *Recidivism among offenders in the Netherlands: Report on the period 2006-2018*. Elérhető: https://repository.wodc.nl/bitstream/handle/20.500.12832/228/Cahier_2019-10_Volledige_tekst_tcm28-396007.pdf?sequence=2&isAllowed=y

akiket közérdekű munka büntetésre ítélték (48,8%), szemben a szabadságvesztésre (45%) és az otthonában végrehajtott szabadságvesztésre ítélték (46%) alacsonyabb mutatóival. Ugyanakkor a cseh pártfogó felügyelői szolgálat szerint ezek a különbségek statisztikailag nem jelentősek és a kiszabott szankciók típusának nincs jelentős hatása a bűnisméltésre.

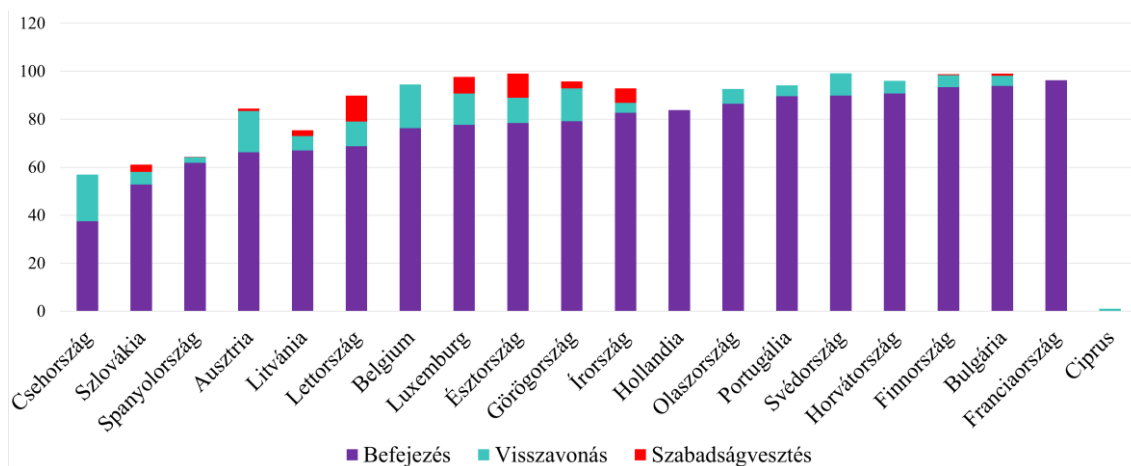
A bűnisméltés arányainak szabadságvesztés és a szabadságelvonással nem járó intézkedések, sőt akár a szabadságelvonással nem járó szankciók különböző típusai közötti összehasonlítása kihívásokkal teli és azt mindig nagy óvatossággal kell kezelni és értelmezni. Többek között a mérési egységek, a visszaesés definíciója, a kutatási minták és az utókövetési időszakok különbözősége nagyban megnehezíti, hogy megbízható összehasonlítást lehessen elvégezni a szabadságvesztés-büntetés és az alternatív szankciók között. Ezen túlmenően, ahogyan azt több szakértői is említette, azok a személyek, akik szabadságelvonással nem járó szankciókban részesülhetnek, nagyobb valószínűséggel kevésbé súlyos bűncselekményt követtek el, mint azok, akik szabadságvesztésüket töltik, és valószínűleg más társadalmi és bűnözői profillal rendelkeznek (pl. jellemzően nem visszaesők), amely azt jelenti, hogy a bűnisméltés kockázata már eleve kisebb, függetlenül a kiszabott büntetés elméletben vett hatékonyságától.

3.2 Visszavonási arányok

A SPACE II jelentésből származó, a 2019 év során a pártfogó felügyelői szolgálatok felügyelete alól kikerülő pártfogoltak létszámának alakulására vonatkozó statisztikák azt mutatják, hogy a legtöbb esetben a szabadságelvonással nem járó büntetések sikerrel teljesültek.

A 7. ábrán a „visszavonás” olyan büntetésekre és intézkedésekre vonatkozik, amelyeket a magatartási szabályok megszegése miatt vontak vissza, míg a „szabadságvesztés” azon próbaidőn lévő személyek számát mutatja, akikkel szemben újabb bűncselekmény elkövetése miatt hajtanak végre szabadságvesztést; amennyiben a szabadságvesztés annak a büntetésnek vagy intézkedésnek a visszavonásának a következménye, amely miatt az adott személy pártfogó felügyelet alatt áll, akkor az „visszavonásként” kerül feltüntetésre. A visszavonás alacsony hányadát, szemben a büntetés kitöltésének magas hányadával, a legtöbb országban általában a szabadságelvonással nem járó szankciók pozitív eredményeként értelmezik.

7. ÁBRA: A pártfogó felügyeletből kikerülő pártfogoltak számának változása 2019-ben (a befejezés, visszavonás és szabadságvesztés százalékos aránya)

Source: Marcelo F. AEBI; Yuji Z. HASHIMOTO, SPACE II - 2020, *i.m.*, 71.o.

3.3 A szabadságvesztés alkalmazására gyakorolt hatás

A korábban említettek szerint a szabadságelvonással nem járó büntetéseket és intézkedéseket sokkal szélesebb körben kezdték alkalmazni, mint a szabadságvesztéssel járókat, és az általános vélekedés szerint a szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések alkalmazása a szabadságvesztés alkalmazásának visszaszorulását eredményezte, de legalábbis megakadályozta a börtönpopuláció növekedését. Például a német tapasztalat azt mutatja, hogy a pénzbüntetés és a felfüggesztett büntetés egy enyhe büntetési gyakorlat kialakulásához járult hozzá, amelyben csak csekély számban szabnak ki végrehajtandó büntetéseket.

Hollandiában megfigyelhető, hogy a fogvatartottak száma a pártfogó felügyelet által alkalmazott közösségi büntetések és intézkedések gyakorisága miatt alacsony. 2008-ban a holland kormány „a feltételes büntetések alkalmazásának optimalizálása” érdekében programot kezdeményezett az ezek végrehajtásában közreműködő szervek közötti kommunikáció fejlesztése és munkájuk összehangolása; a bünteteskiszabást megelőző pártfogó felügyelői vélemények fejlesztése; a bünteteskiszabást követően a végrehajtás azonnali megkezdése; és szabályszegések esetén az ügyészség pártfogó szervezetek általi gyorsabb tájékoztatása révén. Részben ennek a programnak köszönhetően több közérdekű munka-szankciót és felfüggesztett büntetést kezdtek alkalmazni, valamint csökkent a szabadságvesztés-büntetések száma.

Ugyanakkor még akkor is, ha a szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazásának tényleges hatása van a szabadságvesztés-büntetésre, nem zárható ki teljesen az igazságszolgáltatás kontrolljának kiterjesztése, és néhány országban a statisztikák azt mutatják, hogy a pártfogoltak számának növekedését nem kíséri a börtönpopuláció számának csökkenése (pl. Belgium,

Olaszország, Portugália). Elsősorban azt kell megállapítani, hogy a szabadságelvonnással nem járó büntetések és intézkedések nem minden esetben a szabadságvesztés-büntetést helyettesítik, hanem egyéb szabadságvesztéssel nem járó szankciókat, és sok esetben a szabadságelvonnással nem járó büntetéseket és intézkedéseket olyan személyekkel szemben alkalmazzák, akik amúgy sem kerülnének börtönbe (pl. feltételesen felfüggesztett büntetések Görögországban, az elektronikus távmegfigyelés Belgiumban, amelyet főleg az alacsony kockázatú elkövetőkkel szemben alkalmaznak, vagy a szabadság korlátozása intézménye Litvániában, amelyet elsősorban a felfüggesztett büntetés alternatívájaként alkalmaznak). Másodsorban lehetséges, hogy a szabadságelvonnással nem járó szankciók gyakoribb alkalmazása inkább a formális társadalmi kontroll kiterjesztéséhez kötődik, mintsem a szabadságvesztés-büntetés helyettesítéséhez. Litvániában például a kapcsolati erőszak elleni védelemről szóló 2011-es törvénynek és a bódult állapotban történő járművezetés kriminalizálásának óriási hatása volt a pártfogó felügyelet alatt álló személyek számának növekedésére. Végül az alternatív szankciók szélesebb körű alkalmazásának egy negatív mellékhatását is megemlítette néhány szakértő, nevezetesen azt, hogy a bírák nagyobb eséllyel szabnak ki szigorúbb büntetést azon az alapon, hogy valószínűleg korai szabadításnak lesz helye (Franciaország) vagy megemelik a szabadságvesztések tartamát annak biztosítására törekedve, hogy bizonyos bűncselekmények elkövetőinek büntetése ne legyen felfüggeszthető vagy átváltoztatható (Görögország).

Ellentétben az igazságszolgáltatás kontrolljának kiterjesztésére irányuló trenddel, megemlíthető a 2010 és 2015 között szerzett olasz tapasztalat, amikor is néhány, a fogvatartottak szabadon engedésére irányuló intézkedést fogadtak el azt követően, hogy a kormány 2010-ben nemzeti veszélyhelyzetet hirdetett a börtönök túlszűfolttsága miatt, illetve az Emberi Jogok Európa Bíróságának 2013-as *Torreggiani* próbapaperben hozott ítéletét követően. Ebben az időszakban az alternatív intézkedések számának növekedését ténylegesen a fogvatartottak számának csökkenése követte. 2015-től azonban elkezdett megmutatkozni az igazságszolgáltatási kontroll kiterjesztésének trendje, és a 2010 és 2015 közötti időszak az olasz szakértők szerint csak egy közbeékelts időszaknak tekinthető a büntető igazságszolgáltatási kontroll kiterjesztésének általános folyamatán belül.

Finnországban az igazságszolgáltatási kontroll kiterjesztésének megelőzése érdekében a jogszabály úgy rendelkezik, hogy a közérdekű munka és a felügyelettel járó szankciók kiszabása csak azt követően vehető fontolóra, ha a bíróság arra a következtetésre jutott, hogy végrehajtandó szabadságvesztés-büntetés kiszabása indokolt.

3.4 Akadályok a szabadságvesztés alternatíváinak szélesebb körű használatával szemben

Minden egyes országnak egyedi problémákkal és akadályokkal kell szembenézni a szabadságvesztés alternatíváinak kiszabása és alkalmazása kapcsán.

Így például Németországban a pénzbüntetés megfizetését elmulasztó személyek emelkedő száma mostanra nagy kihívás elé állította a büntető igazságszolgáltatási rendszert. Görögországban amiatt, hogy az igazságszolgáltatás tagjai nem részesülnek a büntetéskiszabásra vonatkozó elégséges útmutatásban, sem képzésben, a büntetéskiszabási gyakorlat nagy különbségeket mutat az egyes pártfogó felügyelői illetékességi területek között. Ennek eredményeképpen egyes pártfogó felügyelőknek nincsenek pártfogoltjai, míg másoknak elviselhetetlen a munkaterhe és egy pártfogóra több mint száz ügy jut. Az, hogy Máltán a törvény nem teszi lehetővé a pénzbüntetés más büntetéssel való helyettesítését, azt a szabadságelvonással nem járó szankciók szélesebb körben való alkalmazásának legfőbb akadályaként említették. Svédországban a büntetésvégrehajtási és pártfogó felügyelői szolgálat szerint, amennyiben az elektronikus távfelügyelet melletti intenzív felügyelet alkalmazhatósági előfeltételeként a jelenleg alkalmazandó, legfeljebb 6 hónapos szabadságvesztés felső korlátját felemelnék, többek számára tenné lehetővé, hogy büntetésüket a börtönön kívül töltsék.

Ezenkívül az uniós tagállamok körében néhány közös akadály is megmutatkozott. Általában a lakosság, valamint a bírák, ügyészek és politikusok ismerethiányára sok szakértő, mint a szabadságvesztés alternatíváinak szélesebb körű alkalmazása akadályára hivatkozott. A szabadságelvonással nem járó büntetéseket gyakran „gyenge” büntetésnek tartják (Málta) és alkalmazásukat egyfajta büntetlenségként fogják fel (Belgium). Emellett a szabadságelvonással nem járó szankciók előnyeivel és a szabadságvesztés hátrányaival kapcsolatos ismeretterjesztés szükségessége leginkább azokban az országokban érezhető, amelyekben a közösségi büntetések nem rendelkeznek hosszú hagyománnyal a büntető igazságszolgáltatás rendszerében (pl. Görögország, Litvánia, Lengyelország). A visszaesésre és a szabadságelvonással nem járó szankciók hatékonyságára vonatkozó kutatások és adatok hiánya szintén hozzájárul a társadalmi támogatottság hiányához és ahhoz, hogy hiányzik az alternatív büntetések jelentőségének elismertsége.

A szabadságelvonással nem járó szankciók szélesebb körben való terjedésének akadályaként említették még, hogy a pártfogó felügyelői szolgálatoknak a szűkös források és a nem elégséges számú személyzet miatt korlátozott a kapacitása a felügyelet ellátására. A pártfogó felügyelők és a pártfogoltak aránya (amely Romániában pártfogó felügyelőként a 185 intézkedést/büntetést is eléri) nem alkalmas a személyre szabott támogatás nyújtásához és nem teszi lehetővé a pártfogó

felügyeletük számára, hogy ennél több személyt támogassanak. Emellett a szabadságelvonással nem járó szankciók letöltéséhez kapcsolódó hosszú várólisták eltántoríthatják a bírákat attól, hogy alternatív szankciókat szabjanak ki (Belgium).

A pártfogó felügyelői szolgálatok és a társadalom különböző szegmensei közötti együttműködést igen sokféle módon lehetne fejleszteni az alternatív szankciók alkalmazásának előmozdítása érdekében. A közérdekű munka elvégzésére alkalmas munkahelyek hiányát úgy lehetne orvosolni, hogy a büntetésüket töltő személyek foglalkoztatásába több szervezetet vonnak be (Belgium, Lengyelország). A büntetésvégrehajtás és a pártfogó felügyelői szolgálat közötti együttműködés a fogvatartottak sikeresebb társadalmi reintegrációjához járulhat hozzá (Svédország). A civil társadalmi szereplőkkel és a közszolgáltatások egyes szektoraival való kapcsolat megerősítése hozzájárulhat a pártfogoltak olyan különböző szükségleteinek kezeléséhez (mint például lakhatás vagy foglalkoztatás), amelyek kívül esnek a pártfogói felügyelet hatókörén (Portugália, Svédország).

A magyar szakértők véleménye szerint a közérdekű munka kiszabását akadályozza, hogy csak nagyon szűk a foglalkoztatást kínáló szervezetek köre, és az együttműködő önkormányzatok nem rendelkeznek azokkal a forrásokkal, amelyek a személyre szabott támogatás nyújtásához szükségesek. A közérdekű munka alkalmazásával járó további nehézség, amelyet a magyar szakértők említettek, az az, hogy a bíróságok nagyon kis arányban kérnek véleményt, jelentést, vagy kockázatértékelést a pártfogó felügyelői szolgálattól, amely az intézkedések hatástalanságát eredményezheti, például közérdekű munkát rendel el a bíróság olyan személyek tekintetében, akik nem alkalmasak az adott munkakörre.

A nemzeti statisztikákat is figyelembe véve egyértelmű, hogy valamennyi országnak különböző akadályokat leküzdenie a szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazásának oly módon történő előmozdítása érdekében, hogy csökkenjen a szabadságvesztés-büntetés alkalmazása. Például Litvánia, Portugália és Hollandia esetében a rendelkezésre álló adatok meglepően más helyzetet mutatnak, amelyek más-más megoldást kívánnak meg. Litvániában a pártfogoltak arányának 176,3%-kal való növekedését (a 2009-es 205,6-ról³⁵ a 2020-as 568,1-re) nem követte ugyanolyan mértékű csökkenés a börtönpopuláció számában, amely mindössze 11,3%-kal csökkent (a 2009-es 247,6-ról³⁶ a 2020-as 219,7-re). Ennek oka valószínűleg az, hogy a szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazásának gyakoribbá válását inkább a büntető intézményrendszer kontrolljának kiterjesztése idézte elő, mintsem a szabadságvesztés

³⁵ Marcelo F. AEBI; Natalia DELGRANDE; Yann MARGUET, *SPACE II - Council of Europe Annual Penal Statistics - Non-Custodial Sanctions and Measures Served in 2009*. Strasbourg: Council of Europe, 2011, 13.o.

³⁶ Marcelo F. AEBI; Natalia DELGRANDE, *SPACE I - Council of Europe Annual Penal Statistics - 2009 Survey on Prison Populations*. Strasbourg: Council of Europe, 2011, 26. o.

helyettesítése. Figyelemmel arra, hogy 2019-ben Litvániában a szabadságvesztés-büntetés átlagos hossza (9,2) alacsonyabb, mint az európai átlag (11,0), és nagyon közel áll az európai középértékhez (8,5),³⁷ a nagyarányú börtönpopuláció csökkenésének legfőbb akadálya nem a szabadságvesztés-büntetés hossza, hanem lehet, hogy a bíróságok által kiszabott végrehajtandó szabadságvesztés-büntetések magas aránya – amelyek 2019-ben az összes bűnösséget megállapító ítéleten belül 33%-ot tettek ki, és amely a legmagasabb volt az erre vonatkozóan adatokat közlő országok körében –, és/vagy a feltételes szabadságra bocsátások alacsony száma (2019-ben a fogvatartott elítéltek körülbelül 88%-át a szabadságelvonással járó büntetés végén bocsátották szabadon –lásd a 4. ábrát).

Portugáliában, ettől eltérően, 2019-ben a bűnösséget megállapító ítéleteknek csak 8,8%-ában szabtak ki végrehajtandó szabadságvesztés-büntetést, amely részben megmagyarázhatja, hogy az Unión belül miért Portugáliában a legalacsonyabb a bv. intézetbe új fogvatartottként érkezők aránya (49,4).³⁸ Ugyanakkor összevetve más uniós tagállamokkal a börtönpopuláció lakosságárányosan relatíve magas (124,3), csakúgy, mint a börtönök telítettsége (98,9), amelyet magyarázhat a szabadságvesztés-büntetés magas átlagos időtartama (30,2), amely az Unióban a legmagasabb és Európában a második legmagasabb.³⁹ Ezáltal Portugáliában a legfőbb akadály bizonyosan nem az, hogy a bíróságok nem alkalmaznak szabadságelvonással nem járó büntetéseket, hanem inkább a kiszabott szabadságvesztés-büntetések hossza és a korai szabadítás mérsékelt aránya (4. ábra).

Végezetül Hollandiában a pártfogoltak magas lakosságáránya (204,9), együttesen a fogvatartottaknak az Unión belüli második legalacsonyabb lakosságárányával (58,5), azt mutatja, hogy a szabadságelvonással nem járó büntetéseket valóban a szabadságvesztés alternatívájaként alkalmazzák, figyelembe véve különösen azt, hogy a börtönpopuláció aránya a 2009-es 98,9 körüli mutatóról⁴⁰ 2020-ra 58,5-re csökkent. Ezenkívül a szabadságvesztés alacsony átlagos hossza (2019-ben 3,9)⁴¹ szintén megmagyarázza, miért nagyon alacsony a börtönpopuláció lakosságáránya annak ellenére, hogy a végrehajtandó és a részben felfüggesztett szabadságvesztés 2019-ben az összes büntetés 25,2%-át tette ki – amely majdnem háromszor magasabb, mint a portugál arány – és ritkán alkalmaznak korai szabadítást.

Az uniós tagállamok büntető igazságszolgáltatási rendszerén belül rendelkezésre álló, szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések széles körére tekintettel lehetséges kijelenteni, hogy a büntetési tételként vagy főbüntetesként meghatározott büntetéseket általában véve szélesebb körben alkalmazzák, mint másokat (pl. pénzbüntetés a jelen tanulmány által vizsgált

³⁷ Marcelo F. AEBI; Mélanie M. TIAGO, Prisons and Prisoners in Europe 2020: Key Findings of the SPACE I report. Strasbourg: Council of Europe, 2021, 13.o.

³⁸ Marcelo F. AEBI; Mélanie M. TIAGO, *Prisons and Prisoners in Europe 2020*, i.m. 12.o.

³⁹ Marcelo F. AEBI; Mélanie M. TIAGO, *Prisons and Prisoners in Europe 2020*, i.m., 2-13.o.

⁴⁰ Marcelo F. AEBI; Mélanie M. TIAGO, SPACE I - 2019, i.m., 40.o.

⁴¹ Marcelo F. AEBI; Mélanie M. TIAGO, *Prisons and Prisoners in Europe 2020*, i.m., 13.o.

ország legtöbbszörében; közérdekű munka Belgiumban, Hollandiában, Litvániában; pártfogó felügyelet Bulgáriában; szabadság korlátozása Litvániában). Ugyanakkor attól, hogy a szabadságelvonással nem járó szankciókat büntetési tételként határozza meg a jogszabály, még nem jelenti szükségképpen azt, hogy azokat úgy fogják alkalmazni, hogy a szabadságvesztések számát csökkentse, ahogyan arra példa lehet Litvánia.

III. fejezet

A SZABADSÁGELVONÁSSAL NEM JÁRÓ BÜNTETÉSEK ÉS INTÉZKEDÉSEK ALKALMAZÁSA A SÉRÜLÉKENY HELYZETBEN LÉVŐ VAGY KISEBBSÉGI CSOPORTOKHOZ TARTOZÓ SZEMÉLYEKSEL SZEMBEN

1 - A sérülékeny helyzetben lévő és kisebbségi csoportokhoz tartozó személyekkel szemben alkalmazható alternatív büntetések és intézkedések

Ez a fejezet azt vizsgálja, léteznek-e olyan szabadságelvonással nem járó szankciók, illetve azoknak kiigazított módoszatai, amelyek kifejezetten a különösen sérülékeny személyekre (fiatal felnőttek, idősek, nők, külföldi állampolgárok, fogyatékosokkal élők, így többek között mentális egészségügyi problémában szenvedők, romák, LMBTQI+ vagy más személyek) alkalmazhatók, illetve ezen csoportok tagjai tekintetében más feltételei vannak-e a szabadságelvonással nem járó szankciók elrendelésének, továbbá, hogy előnyben részesítik-e a szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazását a sérülékeny vagy kisebbségi csoportok esetében. Emellett a fejezet arra is keresi a választ, hogy milyen esetleges jogi akadályai vannak annak, hogy sérülékeny vagy kisebbségi személyekkel szemben szabadságelvonással nem járó szankciók legyenek alkalmazhatók.

Az Európai Unió Alapjogi Chartájának 20. és 21. cikkében foglalt egyenlőség elvének, illetve a megkülönböztetés tilalmának megfelelően a törvény előtt mindenki egyenlő és tilos minden megkülönböztetés, így különösen a nem, faj, szín, etnikai vagy társadalmi származás, genetikai tulajdonság, nyelv, vallás vagy meggyőződés, politikai vagy más vélemény, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés, fogyatékoság, kor vagy szexuális irányultság alapján történő megkülönböztetés. Ennek megfelelően valamennyi uniós tagállamban jogi kötelezettség áll fenn arra nézve, hogy a törvényt mindenkire egyenlően és méltányosan alkalmazzák.

Ebben az értelemben, általában véve, az Unió országainak büntetőjogi és büntetőeljárásjogi jogszabályai nem tesznek különbséget a személyek között az egyéni tulajdonságok, illetve jellemzők alapján és nincsenek jogi akadályai annak, hogy a sérülékeny helyzetben lévő, vagy kisebbségi csoportokhoz tartozó személyekkel szemben alternatív intézkedéseket alkalmazzanak.

A gyakorlatban ugyanakkor csak igen korlátozott mértékben állnak rendelkezésre adatok az egyes csoportokra vonatkozóan, amely megnehezíti annak értékelését, hogy a szabadságelvonással nem járó büntetéseket és intézkedéseket egyenlően és méltányos módon alkalmazzák-e valamennyi személyre, helyzetüktől függetlenül. Másfelől néhány országban a fajra, illetve etnikumra vonatkozó adatok gyűjtése tilos (Portugália, Magyarország). Emellett több pártfogó felügyelői szolgálat is egyetért abban, hogy az elkövetett bűncselekmény kapcsán inkább az egyéni szükségletek és körülmények figyelembevételére kell törekedniük, mintsem a sérülékenység egyes kategóriáira. Emiatt a sérülékeny csoportokra és/vagy kisebbségekre vonatkozó adatokat nem minden esetben tekintik fontosnak, illetve hasznosnak. Az Unió legtöbb országában továbbá nem léteznek olyan speciális, szabadságelvonással nem járó szankciók, sem a meglévő szabadságelvonással nem járó szankcióknak vagy azok kiigazított módozatai részeként olyan speciális programok, amelyek kifejezetten az egyes kisebbségi csoportokhoz tartozó személyekre, például romákra, őslakos népekre, LMBTQI+ vagy más személyekre lennének alkalmazhatók.

Összességében a csekély mértékben rendelkezésre álló adatok ellenére megállapítható, hogy a legtöbb uniós ország jogrendje választ figyelembe veszi a sérülékenység bizonyos eseteit, így különösen a fiatal felnőttek, az idősek, a terhes nők, a szülők vagy gondviselők, valamint az egészségügyi problémával küzdő személyek helyzetét. Figyelembe véve, hogy ezek a személyek a szabadságvesztés negatív hatásait súlyosabban élhetik meg, valamint arra, hogy számukra egy börtönkörnyezetben nehezebb a szükséges gondoskodást megadni, sok ország rendelkezik jogszabályi szinten a büntetések alkalmazásának és végrehajtásának speciális kiigazításairól a szabadságvesztés alkalmazásának elkerülése, a büntetés enyhítése, a szabadságvesztés tartamának csökkentése vagy a közösségi büntetések és intézkedések alkalmazásának szükség szerinti módosítása érdekében.

1.1 Fiatal felnőttek

Sok országban a gyermekeknek és a fiatalkorúaknak nyújtott különleges elbánáson kívül⁴² a fiatal felnőttek sérülékeny helyzetét is elismeri a büntető igazságszolgáltatási rendszer, és

⁴²Figyelemmel arra, hogy ez az összehasonlító tanulmány felnőttekre alkalmazandó szabadságelvonással nem járó büntetésekre és intézkedésre összpontosít, nem tartalmaz a gyermekekre és fiatalkorúakra vonatkozó adatokat. Ugyanakkor Horvátország, Ciprus, Csehország, Észtország, Magyarország, Lengyelország és Svédország nemzeti

szükségeikhez igazodóan rájuk nézve eltérő speciális rendelkezések és szankciók irányadók. Ugyanakkor e tekintetben az, hogy milyen életkorú személyt tekintenek fiatal felnőttnak, országonként változó (pl. Németországban 18 és 20 év között, Portugáliában 16 és 21 év között, Lengyelországban 17 és 18 év között).

Erre tekintettel, az *ultima ratio* elve, amely szerint a szabadságelvonnással járó szankció csak akkor alkalmazandó, ha nem létezik más olyan büntetés, illetve szankció, amellyel a büntetés célja elérhető, különösen irányadó a fiatal felnőttek esetében.

Emellett néhány országban az életkor enyhítő körülmény lehet a büntetés kiszabása során.

Portugáliában a törvény kifejezetten úgy rendelkezik, hogy a fiatal felnőttek (16 és 21 év közöttiek) esetében a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásnak hangsúlyosan a társadalmi reintegrációra, valamint arra kell irányulnia, hogy az oktatás, szakmai tanácsadás és képzés, egyes személyes és társas készségek elsajátítása, valamint a függőség megelőzése és kezelése területeihez kapcsolódó speciális tevékenységek és programok révén erősítse az elítélt felelősségtudatának kialakítását.

Egyes joghatóságokban (pl. Németország, Magyarország, Lengyelország, Portugália, Svédország) a törvény lehetővé teszi, hogy a fiatalkorúakra vonatkozó intézkedéseket fiatal felnőttekre is alkalmazzák. Németországban például a 18 és 20 év közötti fiatal felnőttek esetében lehetséges, hogy rájuk a Fiatalkorúak Büntetőtörvénykönyve alapján szabjanak ki szankciót, és ezzel a lehetőséggel gyakran élnek is, amennyiben a bűncselekmény tipikusan fiatalkorúak által elkövetett bűncselekmény vagy ha a személyiségük fejlettsége inkább egy 18 év alatti fiatalkorúénak felel meg. Lengyelországban (ahol a büntethetőségi korhatár 17 év), amennyiben valakit olyan bűncselekmény miatt ítélnék el, amelyet 17 éves kora után, de 18 éves kora előtt követett el, a bíróság büntetés helyett a fiatalkorúak esetén alkalmazható oktatási, terápiás vagy javító intézkedéseket is alkalmazhat, amennyiben azt az ügy körülményei és a személy helyzete lehetővé teszi. Svédországban a 21 éves kor alattiak ifjúsági gondozásba, ifjúsági közösségi szolgálatra vagy fiatalkorúak pártfogó felügyeletére utalhatók.

Más országokban a szabadságelvonnással nem járó büntetések és intézkedések alkalmazásának részeként bizonyos speciális célú rehabilitációs programok is teljesíthetők (Bulgária, Portugália). Portugáliában a pártfogó felügyelői szolgálat a fiatal felnőttek igényeire válaszul egy társadalmi reintegrációt segítő programot fejlesztett ki („ser.pro”), amely bizonyos bűncselekményekhez (lopás, bántalmazás, hivatalos személy elleni ellenállás vagy annak kényszerítése, engedetlenség) kapcsolódó attitűdök és meggyőződések megváltozására, valamint a problémamegoldási készségek

jelentéseiben találhatóak egyes információk a vizsgált országok fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatására vonatkozóan.

fejlesztésére irányul. A programba elterelési intézkedésként (az eljárás feltételes felfüggesztésével) 16 és 25 év közötti személyeket vonnak be, azonban alkalmazhatósága kiterjeszthető a végrehajtási szakra is. Írországból a Pártfogó Felügyelői Szolgálatnál a pártfogó felügyelet alatt álló fiatal személyekkel kapcsolatos holisztikus megközelítést alkalmazó munkacsoport működik.

Különös jelentősége van az elítélt fiatal felnőttek pártfogó felügyeletének. Felfüggesztett büntetések (Portugália, Lengyelország) vagy egyéb szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések (pl. Magyarországon a feltételes szabadság) esetén a pártfogó felügyelet kötelező lehet a fiatal felnőttek esetén. Lengyelországban a felfüggesztett büntetés tartama alatt a fiatal felnőttek pártfogó felügyelete kettőtől öt évig terjed, amely hosszabb, mint a rendes, egytől három évig terjedő időtartam.

1.2 Idősek

Néhány ország az idősekre nézve alternatív intézkedésekről és a korai szabadítás speciális formáiról rendelkezik, figyelemmel sérülékeny helyzetükre és annak érdekében, hogy börtönbe vonulásuk elkerülhető legyen, vagy a börtönben töltött idő tartama csökkenjen.

Portugáliában a Büntetésvégrehajtási törvény kimondja, hogy a végrehajtásnak figyelemmel kell lenni a 65 vagy annál idősebb személyek speciális szükségleteire, valamint egészségi állapotukra és önállóságuk fokára, nevezetesen biztosítani kell számukra a mindennapi életvitel során szükséges segítséget, továbbá számukra kifejezetten alkalmas szállásról, biztonságról, tevékenységekről és programokról kell gondoskodni.

A 70 éven felüli, szabadságvesztésüket töltő elítéltek esetén a szabadságelvonással járó szankció végrehajtása – elektronikus távfelügyelet alkalmazásával vagy akár annak mellőzésével – otthon vagy egészségügyi intézményben történő végrehajtásra módosítható a végrehajtandó szabadságvesztés tartamára tekintet nélkül (Ciprus, Görögország, Olaszország, Portugália). Ez az intézkedés (előrehozott szabadítás révén) a szabadságvesztés tartamából hátralévő időre vagy (a bv. intézetben kívüli végrehajtás elrendelésével) a büntetés kiszabásakor is alkalmazható.

Bizonyos esetekben az otthonában végrehajtott szabadságvesztés elrendelhetőségéhez az előrehaladott életkoron kívül más további feltételeknek is teljesülniük kell. Cipruson az nem alkalmazható szexuális bűncselekmények vagy kábítószercsempészet esetén; Olaszországban nem alkalmazható olyan személy esetében, akiről megállapították, hogy bűnözői életmódot folytat, illetve hivatásos bűnöző vagy visszaesőként ítélték el; Portugáliában az elrendeléséhez szükséges, hogy az elkövető fizikai vagy mentális egészségi állapota vagy az önállóságának csekély foka

összeegyeztethetetlen legyen a börtönkörülményekkel vagy akadályozza őt a büntetés rendeltetésének megértésében.

Görögországban az otthonában végrehajtott szabadságvesztés mellett pártfogó felügyelet és/vagy terápiás programokon való részvételt rendelnek el. Dániában és Portugáliában az előrehaladott korú fogvatartottak egészségügyi vagy szociális intézményben is elhelyezhetők.

Franciaországban a 70 évnél idősebb fogvatartottak a szabadságvesztés letöltött időtartamától függetlenül feltételesen szabadságra bocsáthatók, feltéve, ha az adott személy a társadalomba visszailleszkedett, így különösen, ha megfelelő gondoskodásban részesül és szállással rendelkezik a bv. intézeten kívül, kivéve, ha az ismételt bűnelkövetés kockázata magas vagy ha a feltételes szabadságra bocsátás valószínűleg a közrend súlyos megzavarásával járna. Romániában a 60 éves vagy annál idősebb fogvatartottak a 10 évig terjedő szabadságvesztés-büntetések esetén a büntetés (kétharmada helyett) felének, a 10 évet meghaladó szabadságvesztés-büntetések esetén a büntetés (háromnegyede helyett) kétharmadának kitöltése után bocsáthatók feltételesen szabadságra.

1.3 Szülők vagy terhes nők

A gyermek mindenek felett álló érdekének figyelembevétele és a terhes nők egészsége védelme érdekében a szülőkkel, gondviselőkkel és a terhes nőkkel szembeni kedvezőbb elbánás érdekében bizonyos speciális intézkedések irányadók.

Cipruson az anyákkal szemben nem alkalmazható szabadságvesztés, illetve is őrizet csak olyan speciális esetben, ha a bűncselekményt erőszakkal követték el és az elkövető a társadalomra nézve közvetlen és folyamatos veszélyt jelent. Ugyanakkor a törvény nem nyújt kedvező elbánást általában véve az apáknak, illetve gondviselőknek, csak az anyáknak.

Franciaországban, amennyiben 10 évnél fiatalabb gyermek szüleit részesítik korai szabadításban, nem szükséges próbaidő elrendelése. Más feltételek teljesülése azonban szükséges: a kiszabott büntetés vagy annak hátralévő tartama legfeljebb 4 év lehet és az elítélt személy nem jelenthet a gyermekekre veszélyt. A feltételes szabadságra bocsátás tehát kizárt azon elkövetők esetében, akiket gyermekkorúak sérelmére elkövetett bűncselekmények miatt ítélték el. Végezetül, az elítéltnak szülői felügyeleti jogot kell gyakorolnia a gyermek fölött, és további feltétel, hogy a szabadságvesztést megelőzően együtt lakjon a gyermekkel.

Más országokban a gyermeküket váró nőkre (Görögország) vagy a 10 évnél fiatalabb gyermekeket nevelő anyákra (Olaszország) kiszabott szabadságelvonással járó büntetés elektronikus távfelügyelet mellett vagy akár anélkül, otthonában végrehajtott szabadságvesztésre

változtatható. Míg ez az intézkedést Görögországban a szabadságvesztés időtartamából hátralévő rész hosszától függetlenül is alkalmazható, Olaszországban csak akkor rendelhető el, ha a büntetés egyharmadát az elítélt letöltötte (vagy életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén tizenöt évet letöltött), valamint nem áll fenn további bűncselekmény elkövetésének konkrét veszélye és a gyermekekkel való együttélés visszaállítható.

Írországban a Pártfogó Felügyelői Szolgálatnál a női elkövetőkkel kapcsolatos holisztikus megközelítést alkalmazó munkacsoport működik.

Végezetül, Észtországban a büntetés végrehajtásának elhalasztása is elrendelhető terhes nők és a három évnél fiatalabb gyermeket nevelő anyák esetében. Olaszországban a büntetés végrehajtásának elhalasztása lehetséges a három évnél fiatalabb gyermekeket nevelő anyák esetében, azonban kötelező a terhes nők és az egy évesnél fiatalabb gyermekeket nevelő nők esetében.

1.4 Egészségügyi problémával küzdő személyek

A legtöbb európai országban, figyelembe véve, hogy a szabadságvesztés a fogvatartottak egészségi állapotát súlyosbíthatja, valamint, hogy a büntetésvégrehajtási létesítményekben általában nem biztosított a legmegfelelőbb egészségügyi ellátás, kifejezetten az (akár fizikai, akár mentális, vagy függőséggel összefüggő) egészségügyi problémával küzdő személyekre kiszabott büntetések alkalmazására és végrehajtására nézve különös rendelkezések irányadók annak érdekében, hogy biztosítható legyen a megfelelő ellátás és gyógykezelés, vagy a elkerülhető legyen az érintett személyek bebörtönzése.

Kifejezetten sérülékeny helyzetben lévő személyekre alkalmazható, szabadságelvonással nem járó szankcióra az egyetlen példa Olaszországban található, amely a csekély mennyiségű kábítószerbirtoklásért és -terjesztésért elítélt kábítószerfüggő személyekre kiszabható közérdekű munka. Ezenkívül az egészségügyi problémákkal küzdő személyekkel szemben sokféle alternatív intézkedés alkalmazható és a velük szemben kiszabott szankciók végrehajtásának többféle, megfelelő kiigazítása is lehetséges.

A szabadságelvonással járó büntetések végrehajtásának felfüggesztéséről vagy elhalasztásáról számos joghatóság rendelkezik: Észtországban, ha az elítélt súlyos betegségben szenved és orvosi ellátása a bv. intézetben nem lehetséges; Franciaországban az életveszélyes betegségben szenvedő elítéltek vonatkozásában, azon személyek vonatkozásában, akiknek egészségi állapota tartósan összeegyeztethetetlen a hosszútávú fogva tartással, és a pszichiátriai problémával küzdő személyek vonatkozásában (kivéve azokat, akiknek kényszergyógykezelését rendelte el a bíróság), a büntetés természetétől, illetve a büntetés hátralévő részének tartamától függetlenül; Olaszországban,

otthonában végrehajtott szabadságvesztés elrendelése mellett olyan személyekre nézve, akik AIDS-ben vagy olyan különösen súlyos betegségben szenvednek, amely miatt egészségi állapotuk nem összeegyeztethető a börtönkörülményekkel; valamint Portugáliában, amennyiben egy elítéltet a bűncselekmény elkövetését követően mentális betegséggel diagnosztizálnak, de mentális állapota miatt büntetőjogi szempontból nem minősül veszélyesnek. Portugáliában az érintett személynek a pártfogó felügyelői szolgálat felügyelete alatt kell maradnia, és a felfüggesztéssel egyidejűleg egyrészt olyan eltiltásokat kell vele szemben alkalmazni, amelyekkel kiküszöbölhető a további bűncselekmények elkövetésének veszélye, valamint kötelezni kell rá, hogy megfelelő utókezelésnek vesse magát alá.

Olaszországban ismeretes a felügyelet alá helyezés (*affidamento in prova al servizio sociale*) is mint alternatív intézkedés, amely az AIDS-ben vagy súlyos immunhiányban szenvedő, továbbá a kábítószer- vagy alkoholfüggő személyek esetén alkalmazható.

A szabadságelvonással járó büntetés végrehajtása helyett otthonában végrehajtott szabadságvesztés rendelhető el beteg vagy fogyatékossgal élő személyek esetében (Görögország); az AIDS-ben vagy súlyos immunhiányban szenvedők esetében, feltéve, hogy a megfelelő ellátási egységben kezelési és ellátási programban vesznek részt, vagy ilyenben hajlandóak részt venni (Olaszország); valamint az ágyhoz kötött vagy súlyosan beteg személyek esetében (Ciprus). Görögországban különös feltételek irányadók, mint például a pártfogó felügyelet, elektronikus távfelügyelet vagy terápiás célú programok. Portugáliában a súlyos és visszafordíthatatlan betegségben szenvedő vagy súlyos és tartós fogyatékossgal élő fogvatartottak kérhetik a bíróságtól, hogy büntetésük hátralévő részét otthon vagy egészségügyi- illetve szociális intézményben tölthessék, elektronikus távfelügyelet alkalmazásával vagy anélkül.

A szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazásának részeként a pártfogó felügyelői szolgálat (Bulgáriában) a fogyatékossgal vagy mentális egészségügyi problémával küzdő személyek, valamint (Görögországban) a kábítószerfüggő személyek részére speciálisan kifejlesztett programokat alkalmaz.

Ami a mentális egészségi problémákkal küzdő személyeket illeti, ezt a csoportot a portugál pártfogó felügyelői szolgálat különösen sérülékenyként, valamint a közösségi büntetések és intézkedések alkalmazása során a legnagyobb kihívást jelentő csoportok egyikeként emelte ki. Ezért a „PRI Alt Eur” projekt keretében egy kísérleti projekt kifejezetten arra irányult, hogy a mentális betegségekkel egészségügyi ellátására szoruló pártfogoltak számára elősegítse a helyi szintű mentális egészségügyi ellátásokhoz való tényleges hozzáférést a pártfogó felügyelői szolgálat és a mentális

egészségügyi szolgálatok közötti közös és összehangolt közreműködés révén. A kísérleti projekt végrehajtására 2022. áprilisa és novembere között kerül sor.⁴³

Hollandiában azok az enyhe fokú szellemi fogyatékossggal élő személyeknek, akikkel szemben szabadságelvonással nem járó szankciót hajtanak végre, jelenleg a pártfogó felügyelői szolgálat és a büntető igazságszolgáltatási rendszer egésze figyelmének középpontjában állnak. Ebbe a kategóriába azok a személyek tartoznak, akiknek intelligenciahányadosuk (IQ) 50 és 85 közé esik, az élet különböző területein társas viselkedésük korlátozottan adaptív, és fogyatékossguk 18 éves koruk előtt lépett fel. Iránymutatásokat dolgoztak ki arra nézve, hogy hogyan lehet legjobban a már meglévő eszközöket és készségeket e csoport sajátos jellemzőihez igazítani.

Végezetül a korai szabadítás sajátos formáiról rendelkezik a jogszabály betegség vagy családgondozás esetén (Dániában), valamint kábítószerfüggő személyek esetén (Ciprus). Cipruson azok, akiket nyitott börtönben tartanak fogva és kábítószer elvonó programban vesznek részt, elektronikus távfelügyelet mellett a rehabilitációs program teljesítéséhez szükséges időtartamig szabadon engedhetők bizonyos, egy értékelő és gondozási bizottság által meghatározott feltételek teljesülése esetén.

2 – Az alternatív büntetések és intézkedések működése a gyakorlatban a sérülékeny helyzetben lévő vagy kisebbségi csoportokhoz tartozó személyek esetében

Ez a szakasz a sérülékeny és/vagy kisebbségi csoportok tekintetében alkalmazott, szabadságelvonással nem járó szankcióra, illetve vagy azok megfelelően kiigazított módozatainak megfelelő statisztikai adatokat foglalja össze. Emellett arra keresi a választ, felmerülhet-e a sérülékeny és kisebbségi csoportokhoz tartozó személyek ügyeinek elbírálása során olyan esetleges vagy tényleges megkülönböztetés, amely kihat a szabadságelvonással nem járó szankciókhoz való hozzáférésükre.

2.1 A szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések alkalmazására vonatkozó adatok

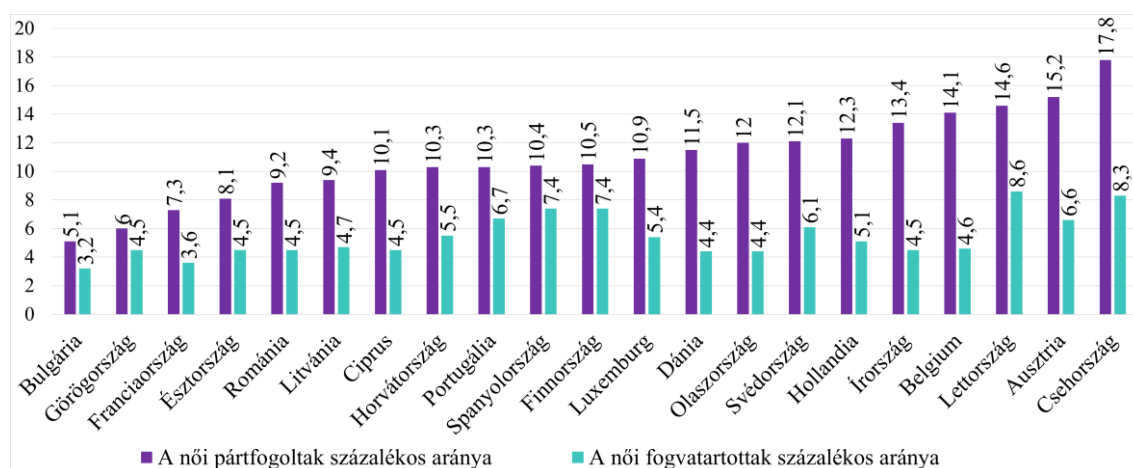
Ami a különösen sérülékeny helyzetben lévő személyeket illeti, az Európa Tanács SPACE I és II jelentései a kiskorúak/felnőttek, nők/férfiak és külföldiek/állampolgárok szerinti bontásban tartalmazznak erre vonatkozóan adatokat. 2020. január 31-én a pártfogó felügyelői szolgálatok felügyelete alatt állók közül a kiskorúak száma csak csekély hányadot, kevesebb mint 6%-ot tett ki

⁴³ A kísérleti projektről lásd bővebben: <<https://prialteur.pt/index.php/home/activities/pilot-project>>.

a legtöbb uniós országban, amely erre vonatkozóan adatot szolgáltatott, kivéve Ciprust (15,1%), Hollandiát (17,3%) és Ausztriát (17,4%).⁴⁴

Szintén a SPACE jelentés szerint 2020. január 31-én a pártfogoltak közül a nők száma arányosan magasabb volt, mint a börtönben lévő nők száma (8. ábra), míg a külföldi állampolgárok száma arányosan nagyobb volt a fogvatartottak, mint a pártfogoltak között (9. ábra) – ez a mintázat már a korábbi évek vonatkozásában is megtalálható volt. Erre a különbségre a SPACE II jelentés lehetséges magyarázatként említi egyfelől azt a tényt, hogy pártfogó felügyelet elrendelésére kevésbé súlyos bűncselekmények esetén kerül sor, és a nők – általában – alulreprezentáltak a súlyos bűncselekmények (nevezetesen az erőszakos bűncselekmények) miatt elítélt személyek körében, valamint azt a tényt, hogy továbbra is a nők számítanak a gyermekek elsődleges gondozóinak, amire tekintettel megkülönböztetett elbánásban részesülnek.⁴⁵ Másfelől, az alábbiakban is ismertettek szerint, előfordulhat, hogy a külföldi állampolgárok nagyobb akadályokkal szembesülnek a szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazhatóságának szempontjából.

8. ÁBRA A női pártfogoltak és fogvatartottak százalékos aránya 2020. január 31-én

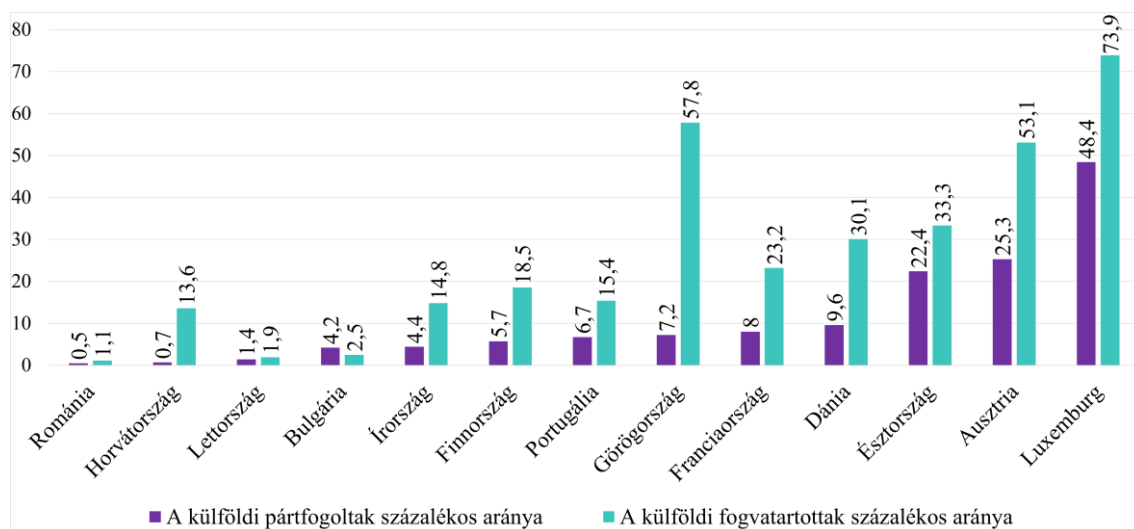
Forrás: Marcelo F. AEBI; Yuji Z. HASHIMOTO, SPACE II - 2020, *i.m.*, 103-104.o.

Megjegyzés: Romániában, Luxemburgban, Dániában és Belgiumban a pártfogó felügyelői szolgálatok nem a személyt használják számítási egységként.

⁴⁴ Marcelo F. AEBI; Yuji Z. HASHIMOTO, SPACE II - 2020, *i.m.*, 103-104. o.

⁴⁵ Marcelo F. AEBI; Yuji Z. HASHIMOTO; Mélanie M. TIAGO, *Probation and prison in Europe, 2020, i.m.*, 10.o.

9. ÁBRA A külföldi pártfogoltak és fogvatartottak százalékos aránya 2020. január 31-én

Forrás: Uo.

A nemi kérdések kapcsán az ír Pártfogó Felügyelői Szolgálat arról számolt be, hogy valamennyi pártfogó felügyelő képzést kap a nemi szempontokat figyelembe vevő gyakorlatok terén, valamint tudatosan viszonyulnak a nők által tapasztalt különleges kihívásokhoz. E célból, a pártfogó felügyelői szolgálat látókörébe kerülő nők támogatására a szolgálat „holisztikus/koordinált és szervezeti megoldást” alkalmaz.

Az egyéb, különösen sérülékeny helyzetben lévő személyek (fogyatékossgal élő személyek, etnikai kisebbségek, hajléktalan személyek, LMBTQI+ személyek) tekintetében a legtöbb ország arról számolt be, hogy nem rendelkeznek adott bontásokban adatokkal a szabadságvonással nem járó büntetéseknek és intézkedések alkalmazásáról az egyes sérülékeny vagy kisebbségi csoportokhoz tartozó személyekre nézve (Belgium, Bulgária, Horvátország, Csehország, Dánia, Észtország, Lengyelország, Svédország, Hollandia, Franciaország, Görögország, Málta, Portugália and Románia). A sérülékeny személyekre vonatkozó adatok hiányának egyik oka az lehet, hogy néhány pártfogó felügyelői szolgálat (pl. Portugália, Belgium) úgy véli, hogy az említett sérülékeny csoportokhoz tartozás ténye nem játszik vagy nem játszhat szerepet az alternatív büntetések és intézkedések elrendelése során, figyelemmel a megkülönböztetés tilalmára és az egyenlőség elvére. Ehelyett a pártfogó felügyelői szolgálatok megközelítése inkább az egyes elkövetők *egyéni szükségleteinek* figyelembevételére fókuszál, mintsem a sérülékenység bizonyos kategóriáira.

Az egyetlen országjelentés, amely az etnikai hovatartozásra vonatkozóan adatot szolgáltatott, Írország volt, ahol a pártfogó felügyelői szolgálattal kapcsolatba kerülő személyek körében az ír többségi csoport 66,9%-ot tett ki, akiket az ír utazók közösségének tagjai (11,3%) és az „egyéb más fehér származásúak” (6,7%) követték. A pártfogoltak 12,7%-ára nézve nem áll rendelkezésre etnikai származásra vonatkozó adat. Továbbá mivel az ír Büntetésvégrehajtási Szolgálatról nem áll

rendelkezésre nyilvánosságra hozott adat az etnikai hovatartozásra vonatkozóan, nehéz megállapítani, hogy bizonyos kisebbségi vagy etnikai csoportok tagjaival szemben nagyobb vagy kisebb valószínűséggel alkalmaznak-e szabadságelvonással nem járó szankciókat.

Görögországban a megkérdezett pártfogó felügyelők megemlézték, hogy a felügyelt személyek gyakran roma származásúak vagy kábítószerrel összefüggő problémákkal küzdő személyek, akiknek igényeikhez igazodó segítségre lenne szükségük, figyelemmel a kulturális különbségekre és a rehabilitációs szükségletekre. Finnország kapcsán arról számoltak be, hogy azoknak az elkövetőknek, akikkel szemben közösségi szankciókat alkalmaznak, kevesebb mint a fele rendelkezik munkával.

Olaszországban a sérülékeny csoportokra (kábitószer- és alkoholfüggők, gyermekek szülei, súlyos betegségben szenvedők) irányuló alternatív intézkedésekkel kapcsolatban a rendelkezésre álló adatok azt mutatják, hogy ezen személyek vonatkozásában az *affidamento in prova al servizio sociale* alkalmazási arányára vonatkozó mutató az alkalmazott intézkedés valamennyi formájának összes esete közül kevesebb, mint egynegyedét tesz ki.

2.2 A sérülékeny helyzetben lévő vagy kisebbségi csoportokhoz tartozó személyek elé háruló akadályok a szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések alkalmazhatóságára nézve

Jogalkotási szinten az uniós tagállamok jogrendszerén belül a sérülékeny vagy kisebbségi csoportokhoz tartozó személyek tekintetében az alternatív büntetések és intézkedések alkalmazásának nincs ismert jogi akadálya. Ami a bírói gyakorlatot illeti, a sérülékeny helyzetben lévő személyek tekintetében a szabadságelvonással nem járó büntetésekre vonatkozó adatok hiánya miatt nem vonható le következtetés arra vonatkozóan, hogy a sérülékeny és kisebbségi csoportokhoz tartozó személyek ügyeinek elbírálása során felmerülhet-e a büntetést kiszabó hatóságok részéről olyan esetleges vagy tényleges megkülönböztetés, amely kihat az említett személyeknek a szabadságelvonással nem járó szankciókhoz való hozzáférésére. A legtöbb nemzeti jelentés sem tartalmazott adatot erre a kérdésre vonatkozóan, és csak nagyon szűkre szabottan vagy egyáltalán nem tárgyalták a kérdést (pl. Görögország, Málta, Hollandia, Lengyelország, Románia).

Ugyanakkor még ha nincsenek is jogi akadályok, bizonyos jogi feltételek vagy követelmények bizonyos helyzetekben, bizonyos személyek esetében akadályt jelenthetnek a szabadságelvonással nem járó büntetések vagy intézkedések alkalmazhatósága tekintetében. Például néhány országban (Belgium, Csehország, Dánia, Finnország, Portugália) az otthonában végrehajtott szabadságvesztés vagy elektronikus távfelügyelet elrendelésének egyik feltétele, hogy az elkövető állandó lakóhellyel

rendelkezzen, amely feltétlenek nem minden esetben tudnak megfelelni egyes sérülékeny helyzetben lévő csoportok, mint például a hajléktalan vagy munkanélküli személyek, romák vagy külföldi állampolgárok. Egy Belgiumban végzett kutatás kimutatta, hogy az elektronikus távfelügyeletet kisebb valószínűséggel alkalmazzák roma személyekkel szemben, mivel a bírók azt feltételezik, hogy nem fognak megfelelni a szükséges feltételeknek.

A testi fogyatékossgal élőkre és az idősekre nézve a közérdekű munka végrehajtása során merülnek fel akadályok, mivel a rendelkezésre álló munkakörök betöltése nehézségekkel járhat.

A portugál jelentés utal rá, hogy a külföldi állampolgárokra nézve is felmerülhetnek akadályok a szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések hozzáférhetősége tekintetében, nevezetesen az érvényes dokumentumok hiánya, a rendezetlen bevándorlási státusz, nehézségek a büntetés kiszabást megelőző pártfogó felügyelői véleményhez szükséges információk beszerzése kapcsán, stb. Belgiumban utaltak rá, hogy a meglévő szabadságelvonással nem járó szankciók túl szűk körben vannak hozzáigazítva azoknak a személyeknek az igényeihez, akik nem beszélnek valamelyik hivatalos nyelvet, Máltán pedig aggodalmak fogalmazódtak meg azzal kapcsolatban, hogy a belföldi lakóhellyel nem rendelkező külföldi állampolgárok nem kaphatnak közösségi büntetéseket, hanem velük szemben sokkal általánosabb a szabadságvesztés-büntetés, vagy olyan alternatív büntetések kiszabása, amelyek nem igényelnek felügyeletet, mint például a pénzbüntetés.

Svédországban bizonyíték támasztja alá, hogy azokkal szemben, akik nem ismerik a svéd nyelvet, gyakrabban alkalmaznak szabadságvesztés-büntetést szemben a svéd nyelvet beszélő elkövetőkkel. Ezenkívül a börtönökben és a pártfogó felügyelet során nyújtott kezelési programok svéd nyelven, ritkán angolul zajlanak, ezért azok az elkövetők, akik sem svédül, sem angolul nem tudnak, nehezen vonhatók be a bűnisméltés csökkentését célzó kezelési programokba.

A jelen kutatás keretében megkérdezett görög pártfogó felügyelők arról számoltak be, hogy néhány, sérülékeny helyzetben lévő személy kirekesztettsége csak fokozódik a büntető igazságszolgáltatási rendszeren belül és a büntető igazságszolgáltatási hatóságok nehezebben rendelnek el közérdekű munka büntetést külföldi állampolgárok esetében amiatt, hogy azt feltételezik velük kapcsolatban, hogy elhelyezésük vagy a velük folytatott kommunikáció nehézségekbe ütközne. Emellett a megkérdezett görög pártfogó felügyelők megemléstették azt is, hogy azoknál a szervezeteknél, amelyek közérdekű munkavégzésre lehetőséget kínálnak, szelektív és negatív diszkriminatív gyakorlatok uralkodnak a roma származású személyekkel szemben, más esetekben pedig nehézségekbe ütközik az érdeklődésüknek és kulturális különbségeiknek megfelelő közérdekű munka megtalálása. Továbbá azt is megemléstették, hogy az egészségügyi problémákkal küzdőkre vagy az idősekre nézve nem alkalmaznak megfelelő közösségi büntetéseket vagy intézkedéseket (pl. közérdekű munkavégzésre kötelezik őket, ahelyett, hogy esetükben például az

otthonában végrehajtott szabadságvesztést alkalmaznák alternatív büntetésként). A görög szakértők szerint a probléma nem az, hogy néhány személy kiszorul a közösségi büntetések és intézkedések köréből, hanem hogy a meglévő és már kiszabott büntetések és intézkedések nem megfelelők számukra, és a bíróságok a meglévő lehetőségeket nem személyre szabottan alkalmazzák, figyelembe véve az egyéni szükségleteket.

IV. fejezet

A COVID-19 VILÁGJÁRVÁNY HATÁSA A SZABADSÁGELVONÁSSAL NEM JÁRÓ BÜNTETÉSEK ÉS INTÉZKEDÉSEK ALKALMAZÁSÁRA

A IV. fejezet tartalma volt a tárgya az International Penal and Penitentiary Foundation (IPPF) által finanszírozott, 2021. márciusa és decembere között zajló, „*A börtönbüntetés alternatívái és a szabadulást követő támogatás a COVID-19 világjárvány idején történő végrehajtása és kezelése terén mutatkozó hiányosságok megoldása*” című kiegészítő projekt keretében, az EC kutatócsoportja által készített, „A Covid-19 világjárvány hatása a szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések alkalmazására” című külön jelentésnek, amely kifejezetten a COVID-19 világjárványnak a szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések alkalmazására gyakorolt sajátos hatásait vizsgálta.

A tanulmány által vizsgált tagállamok vonatkozásában a kutatás igyekezett egyrészt kideríteni, melyek a Covid-19 világjárvány és a szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések összefüggésében felmerülő közös problémák és nehézségek, másrészt összehasonlítani az azokra válaszul hozott intézkedéseket, továbbá példákat bemutatni a bevált gyakorlatokra. A jelentés következtetéseket von le az országok tapasztalataiból, előre vetíti, milyen tanulságokat lehet majd levonni a világjárvány alatt bevezetett intézkedésekből és megfontolásokból, valamint ajánlásokat fogalmaz meg a levont tapasztalatok felhasználása és a a jövőbeli válsághelyzetekben a büntető igazságszolgáltatási rendszerek ellenállóképességének növelése érdekében.

A tanulmány fontosabb megállapításai közül a következőket emeljük ki:

- A pártfogó felügyelői szolgálatok munkájával kapcsolatban a tanulmányban részt vevő uniós tagállami szakértők kifejezték, hogy a közvetlen személyes találkozók elengedhetetlenek a rehabilitációs jellegű tevékenység során, ezért a személyes kontaktus nem helyettesíthető teljes egészében. Ugyanakkor hasznos lehet azt digitális kommunikációs eszközök használatával kiegészíteni olyan mértékig, amíg az nem kuszöböli ki vagy helyettesíti az emberi érintkezéseket, valamint tiszteletben tartja a személyes adatok

védelmére vonatkozó szabályokat. A virtuális kommunikáció például használható olyan esetben, ha a pártfogolt beteg vagy külföldön tartózkodik; a fogvatartottaknak a külvilággal való kapcsolattartása érdekében; a távoktatás lehetőségeinek jobb kihasználása érdekében olyanok esetében, akiknek lakóhelyén bizonyos tanfolyamok vagy programok nem elérhetők.

- Továbbá a távmunka tapasztalatai megmutatták, hogy némely feladatot otthonról is el lehet látni, adott esetben hatékonyabban is. Néhány országban jelenleg erőfeszítéseket tesznek annak érdekében, hogy a távmunka lehetőségét megtartsák, egy jelenléti munkavégzéssel vegyes munkarend keretében.
- Annak lehetősége, hogy az új technológiák fontos szerepet játsszanak a büntető igazságszolgáltatási rendszerben, a megfelelő eszközök és a személyzet képzésének sürgető szükségét veti fel. A kutatás megállapította, hogy egyes államokban hiányoznak a megfelelő eszközök, és hogy a pártfogói felügyelői szolgálatok személyzetének növelnie kell tudását és javítania kell készségeit, hogy az érintett személyekkel online módon tudjanak dolgozni.
- A világjárvány fényt derített a büntetésvégrehajtási és pártfogó felügyelői rendszerek egyes rejtett problémáira és hiányosságaira, mint amilyen a börtönök túlszűfolttsága, a szabadulásra való felkészítés hiánya, a pártfogó felügyelői szolgálatok személyzetének elégtelen létszáma és forrásainak szűkössége, a szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazásához kapcsolódó várólisták, a büntető igazságszolgáltatási rendszerrel kapcsolatban kerülő személyek többségének sérülékenysége társadalmi-gazdasági szempontból, valamint a támogatásukhoz szükséges megfelelő válaszingyintézkedések hiánya.
- A szabadságelvonással nem járó büntetések közül a közérdekű munkára volt a világjárvány a legnagyobb kihatással, figyelemmel arra, hogy a munkavégzés folytatása számos okból nem volt lehetséges. A jogszabályok különböző megoldásokról rendelkeztek, így például a büntetés végrehajtásának megszakításáról; a munkavégzés helyének módosításáról vagy az eredeti feladatok kiigazításáról; a ledolgozandó munkaórák számának csökkentéséről; vagy a munka más kötelezettségekkel való helyettesítéséről.
- A sérülékeny helyzetben lévő személyekkel kapcsolatban a tanulmány arra a következtetésre jutott, hogy az egészségügyi problémákkal küzdő személyek és a társadalmi-gazdasági szempontból sérülékeny helyzetben lévő személyek, különösen a munkanélküliek vagy hajléktalan személyek, sokkal fokozottabban szenvedték el a világjárványnak a pártfogói tevékenységre gyakorolt negatív hatásait.
- A börtönépességgel kapcsolatban míg egyes tagállamok olyan intézkedéseket fogadtak el, amellyel csökkentették a külvilággal való érintkezések számát a látogatások, utazások,

kimenők, munkavégzés és más tevékenységek felfüggesztésével, addig más tagállamok arról is döntöttek, hogy csökkentik a börtönpopulációt a szabadságvesztés-büntetések végrehajtásának felfüggesztésével vagy a fogvatartottak szabadságra bocsátásával, egyes szabadságelvonással nem járó alternatív intézkedések, korai szabadítás vagy kegyelem alkalmazása révén.

- A világjárvány egyik legfontosabb tanulsága az volt, hogy a veszélyhelyzeti jogalkotás sok országban lehetővé tette a börtönpopuláció jelentős csökkentését anélkül, hogy a bűnözés hirtelen megnőtt volna. A fogvatartottak szabadon bocsátása pozitív hatással járt és megmutatta, hogy sokak büntetését lehetne közösségben végrehajtani a börtön helyett.
- A szabadságvesztés-büntetéseknek a börtönön kívüli, elektronikus távfelügyeleti rendszerek alkalmazása mellett történő végrehajthatóságát, a rövidtartamú szabadságvesztés-büntetések elkerülése érdekében hozott intézkedéseket és a szabadságelvonással nem járó szankciók fejlesztését a világjárvány során bevált olyan jó gyakorlatra említették példaként, amelyek használatát a későbbiekben is támogatni kell.
- A büntetésvégrehajtás és a pártfogó felügyelői szolgálatok általi részletesebb adatgyűjtés elengedhetetlen lenne az ismeretek növeléséhez és ahhoz, hogy felmérhető legyen, milyen hatással jártak a büntetőjogi szankciók jogi szabályozásának és gyakorlatának változásai.

A teljes jelentés angol és francia nyelven elérhető:

<http://www.prialteur.pt/index.php/home/impact-covid19>.

V. fejezet

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JÖVŐBELI KILÁTÁSOK

A szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések 22 uniós tagállambeli alkalmazásának és végrehajtásának áttekintése megmutatta, hogy az elmúlt években a szabadságvesztés alternatívái nagymértékben fejlődtek, és azokat, a joghatóságtól függően, főbüntetésként, helyettesítő büntetésként, mellékbüntetésként vagy a pártfogó felügyelet elrendelésének részeként is alkalmazzák, valamint, hogy azokat a gyakorlatban kezdik gyakrabban alkalmazni, mint a szabadságvesztést.

Összességében elmondható, hogy levonható a következtetés, hogy a tanulmány által vizsgált tagállamok közül valamennyi büntetőjogi szankciórendszerében a szabadságvesztéssel szemben elégséges számú alternatíva áll rendelkezésre, amelyek közül a pénzbüntetést és a felfüggesztett büntetéseket (vagy feltételes szabadságvesztést) alkalmazzák a leggyakrabban a bíróságok, míg a pártfogó felügyelői szolgálatok felügyelete alá tartozó ügyekben a felfüggesztett büntetés és a közérdekű munka mondható legáltalánosabbnak.

Ahogy azt a tanulmány kifejtette, minden joghatóság bizonyos akadályokkal szembesül a szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések kiszabása és alkalmazása terén, azonban lehetséges volt az Unió összefüggésében néhány közös problémát beazonosítani, mint például az igazságszolgáltatás kontrolljának kiterjesztése; általában a lakosság, valamint a bírák, ügyészek és politikusok ismerethiánya az alternatív büntetésekkel kapcsolatban; a közösségi büntetések végrehajtásához kapcsolódó várólisták, a források szűkössége és a személyzet elégtelen létszáma miatt a pártfogó felügyelői szolgálatok korlátozott kapacitása felügyelet és támogatás nyújtására; valamint a közérdekű munkavégzésre alkalmas munkahelyek hiánya.

Emellett sok jogrendszer büntetés kiszabási rendszerének összetettsége további nehézségeket jelenthet a büntetések alkalmazása során, továbbá csökkentheti az alternatívák hatékonyságát.

A sérülékeny helyzetben lévő és kisebbségekhez tartozó személyekkel kapcsolatban valamennyi, a jelen tanulmány keretében vizsgált országra igaz, hogy nem állnak rendelkezésre adatok arról, hogy az említett személyeknek milyen egyes problémákkal kell szembesülniük a közösségi büntetések alkalmazása során. Ugyanakkor annak igazolása lehetséges volt, hogy még ha jogi akadálya nincs is annak, hogy egyes személyekkel szemben alternatív büntetéseket és

intézkedéseket alkalmazzanak, egyes jogi feltételek, követelmények vagy gyakorlati kérdések mégis akadályt jelenthetnek azok gyakorlati alkalmazhatóságával szemben egyes különleges helyzetben lévő személyekre nézve, mint például a hajléktalan vagy munkanélküli személyek, romák vagy külföldi állampolgárok. Emellett a szabadságelvonással nem járó büntetések alkalmazásának speciális akadályai vannak a mentális egészségügyi ellátásra szoruló személyek esetében is. A legtöbb uniós tagállamban továbbá nincsenek olyan külön, szabadságelvonással nem járó szankciók, sem a szabadságelvonással nem járó szankciók részeként speciális programok, továbbá nem léteznek a meglévő szankciók megfelelően kiigazított formái, amelyeket kifejezetten az egyes kisebbségi csoportokhoz tartozó személyek tekintetében lehetne alkalmazni.

A világjárvány fényt derített a büntetésvégrehajtási és pártfogó felügyelői rendszerek egyes rejtett problémáira és hiányosságaira, mint például a szabadulásra való megfelelő felkészítés hiányára, a pártfogó felügyelői szolgálatok személyzetének elégtelen létszáma és forrásainak szűkössége, a szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazásához kapcsolódó várólisták, a büntető igazságszolgáltatási rendszerrel kapcsolatban kerülő személyek többségének sérülékenysége társadalmi-gazdasági szempontból, valamint a támogatásukhoz szükséges megfelelő válaszintézkedések hiánya. A világjárvány egyik legfontosabb tanulsága az volt, hogy a veszélyhelyzeti jogalkotás sok országban lehetővé tette a börtönpopuláció jelentős csökkentését anélkül, hogy a bűnözés hirtelen megnőtt volna, amely megmutatta, hogy sokak büntetését lehetne közösségben végrehajtani a börtön helyett.

A jövőre tekintettel ez a fejezet egyes innovatív kezdeményezésekre, kísérleti projektekre, valamint az Európai Unió egyes tagállamaiban kidolgozás alatt álló jogi reformokra hoz példákat, végül lezárásképpen javaslatokat fogalmaz meg a szabadságvesztés olyan alternatíváinak jövőbeli kidolgozásához, amelyek hátrányos megkülönböztetéstől mentesek és hatékonyan hozzá tudnak járulni a szabadságvesztés-büntetés alkalmazásának visszaszorulásához.

1. Példák a szabadságelvonás alternatíváira irányuló és folyamatban lévő innovatív kezdeményezésekre

Az Unió tagállamaiban számos példa létezik folyamatban lévő vagy a közelmúltban kidolgozott, a szabadságvesztés-büntetés alternatíváira irányuló innovatív kísérleti projektekre, amelyek célja, hogy kiszélesítsék a büntetések közösségi végrehajtásának lehetőségeit (akár a szabadságvesztés-büntetés új alternatíváinak létrehozása, vagy a már meglévő alternatívák alkalmazási körének kiszélesítése révén), fejlesszék a büntetések és intézkedések közösségen belüli végrehajtását és a helyreállító igazságszolgáltatást.

A szabadságvesztés-büntetés alternatíváinak szélesítéseit illetően az egyik jelenleg kísérleti projekt formájában bevezetett innovatív intézkedés a feltételesen szabadlábra bocsátott személyek (Görögország) vagy kimenő alatt a bv. intézetet elhagyni jogosult személyek (Málta) elektronikus távfelügyelete, amely *innovatív* abban az értelemben, hogy azok az adott országban korábban nem léteztek. Horvátországban az elektronikus távfelügyeletre vonatkozóan 2017-ben hajtottak végre kísérleti projektet, és annak pozitív eredményeire tekintettel a házi őrizet, a rövid, legfeljebb 1 év tartamú szabadságvesztés-büntetések és a feltételes szabadítás eseteire az elektronikus távfelügyelet alkalmazásának kezdőidőpontjaként 2022-t jelölték meg, miután valamennyi szükséges technikai felszerelés rendelkezésre áll.

Németországban kísérleti projekteket folytattak annak érdekében, hogy értékelni lehessen az arra irányuló javaslatot, hogy a meg nem fizetett pénzbüntetések helyett a közérdekű munkát alkalmazzák elsődleges helyettesítő (egyfajta pótt-) büntetésként (ilyen volt például a Mecklenburg-Elő-Pomeránia tartományban lefolytatott *Ausweg* elnevezésű projekt). Az eredmények azt mutatták, hogy számos esetben a helyettesítő büntetésként kiszabott szabadságvesztés-büntetés elkerülhető lenne azáltal, ha optimalizálnák a közérdekű munkavégzés végrehajtására alkalmas munkahelyszínek közvetítését végző szervezeti rendszert – a munka időtartama alatt bevonva az utógondozói szolgálatok támogatását is –, valamint az eredmények azt is kimutatták, hogy a közérdekű munka akkor hajtható végre sikeresen teljes egészében, ha a munkahelyeket gondosan megválogatják az elkövetők képességeinek megfelelően, továbbá, ha emellett intenzív mentorálást is kapnak. E tekintetben egy közelmúltban, a kormány kérésére lefolytatott holland tanulmány azt javasolta, hogy a helyettesítő szankcióként alkalmazott elzárás helyett szabjanak ki közérdekű munkavégzést a pénzbüntetés meg nem fizetése esetére (2019-ban és 2020-ban a meg nem fizetett pénzbüntetések miatt körülbelül 47.154 napnyi helyettesítő elzárást hajtottak végre Hollandiában). Cipruson a Bűnelkövetés megelőzésére és a bűnelkövetés elleni küzdelemre irányuló nemzeti terv (2019-2024) olyan intézkedéseket tartalmaz, mint például a közérdekű munkaprogram kiterjesztése és fejlesztése, egyes bűncselekmények dekriminálizálása, valamint az igazságszolgáltatási statisztikák javítása.

A közösségi büntetések és intézkedések alkalmazásának javítása tekintetében néhány országban egyes innovatív projektek az egyes szervezetek közötti, illetve a civil társadalommal való együttműködés fejlesztésére irányulnak.

Horvátországban tervezik a pártfogó felügyelők és a büntetésvégrehajtási tisztek közötti, rendszeres időközönkénti, nemzeti és egyéb szinten megtartott találkozók, továbbá közös képzések, valamint a pártfogó felügyelői szolgálatok és a büntetés-végrehajtás személyzete közötti eszmecserékre irányuló kísérleti projekt végrehajtását a két szolgálat közötti jobb együttműködés

előmozdítása érdekében, és különösen a feltételes szabadítás és a feltételes szabadságon lévő személyek felügyelete terén. Írországból a pártfogó felügyelői szolgálat, a rendőrséggel és a büntetésvégrehajtással együttműködésben egy több szervezet közreműködésében megvalósuló megközelítést fejlesztett ki azzal a céllal, hogy közreműködjenek egymással az elítéltek célzott támogatásában és az adott közösségen belül a bűnelkövetés csökkentése érdekében, amely a „Szervezetek közös válaszhintézkedése a bűnelkövetésre” (Joint Agency Response to Crime – JARC) elnevezést kapta. A JARC pozitívnak értékelhető a bűnismétlés csökkenése, illetve ismételt bűnelkövetés esetén az újabb bűncselekmény súlya szempontjából, a megközelítés jövőbeli irányaira vonatkozó ajánlások pedig a szélesebb körű alkalmazásra, a folyamatos értékelésre vonatkozó eljárások kialakítására és többletforrások bevonására vonatkoznak. A végrehajtásban közreműködő szervek közötti kommunikáció fejlesztésére és munkaeljárásaik összehangolására vonatkozó holland tapasztalat 2008-ban pozitívnak volt mondható és részben ennek a programnak köszönhetően több közérdekű munka büntetést és feltételes büntetést szabnak ki.

Portugáliában a büntetésvégrehajtás és pártfogó felügyelői szolgálat egy olyan európai projektben vesz részt, amely arra irányul, hogy elősegítse az önkéntes részvételt a szabadságelvonással nem járó büntetések és intézkedések alkalmazásában („CoPPer – *Együttműködés a pártfogó felügyelői szolgálatok által felügyelt elkövetők rehabilitációjában való önkéntesi részvétel és az azal kapcsolatos közösségi tudatosítás előmozdításáért*”), a projekt jelenleg az értékelés szakaszában van.

Másfelől számos különféle program kidolgozása van folyamatban azzal a céllal, hogy javítsa a pártfogó felügyelői szolgálatok által az egyes célcsoportok számára nyújtott válaszhintézkedéseit, mint például a fiatalokat (Málta), nőket (Málta), mentális egészségügyi problémával küzdő személyeket (Írország, Hollandia, Portugália), kábítószerfüggő személyeket (Görögország), valamint gyújtogatás és kiskorú sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmény elkövetése miatt közösségi büntetésben vagy intézkedésben részesített személyeket (Portugália) célzó programok.

Írországból és Portugáliából a pártfogó felügyelői szolgálat jelezte, hogy jelentős azoknak a pártfogoltaknak a száma, akik mentális egészségügyi problémával küzdenek és a különböző szervezetek általi közös, multidiszciplináris megközelítésre lenne szükségük a közösségi büntetések alkalmazása során. Írországból erre egy új, több szakszolgálati egységen átívelő, mentális egészségügyi kérdésekkel foglalkozó munkacsoport létrehozásával kerül sor, amelynek feladata egy magasszintű végrehajtási terv megalkotása. Portugáliában egy kísérleti projektet dolgoznak ki, amely azokkal a mentális egészségügyi problémával küzdő személyekkel foglalkozik, akikkel szemben szabadságelvonással nem járó büntetést vagy intézkedést alkalmaznak, és amelynek célja, hogy a pártfogoltak számára elősegítse a helyi szintű mentális egészségügyi ellátásokhoz való tényleges hozzáférést, továbbá elősegítse a pártfogó felügyelői szolgálat és a mentális egészségügyi

szolgálatok közös és összehangolt közreműködését. A kísérleti projekt a PRI Alt Eur projekt keretében kerül kidolgozásra és végrehajtásra a tervek szerint 2022. áprilisa és novembere között kerül sor.

Csehországban a Pártfogó Felügyelői és Mediációs Szolgálat 2020-ban indította el a *Back to Life* projektet azzal a céllal, hogy egységesített programokat dolgozzanak ki, és hogy növeljék az azokban való részvétel lehetőségét azáltal, hogy megnyitják és a továbbiakban működtetik az ún. a Programközpontokat és Pártfogó Házakat. A négy Programközpont felállítása egy sor rehabilitációs programhoz biztosít majd hozzáférést az alternatív büntetésüket töltő, illetve feltételes szabadságon lévő személyek részére, a programok pedig az életük alapvető fontosságú területeit fogják érinteni. A Pártfogó Házakban a társadalomba való visszailleszkedést segítő lakhatási programot nyújtanak feltételes szabadságon lévő személyek számára, amely program keretében a velük való intenzív munkára nyílik lehetőség pártfogó felügyeletre szakosodott tisztek közreműködésével, ideértve többek között a bíróság által meghatározott magatartási szabályok betartatását is. Az első Pártfogó Ház működésének megkezdése 2022-re várható.

Néhány országban jelenleg a helyreállító megközelítést kezdik alkalmazni. Bulgáriában 2021. májusában a „Jó kormányzás” európai operatív program keretén belül egy új projekt kezdődött, amelynek címe „Helyreállító igazságszolgáltatási gyakorlatok kidolgozásának előmozdítása a büntetőeljárásban”. Görögországban a kapcsolati erőszakkal kapcsolatos ügyekben az elmúlt években helyreállító szemléletű gyakorlatokat vezettek be, amelyek várhatóan bővítik a büntetési igazságszolgáltatási rendszeren belül rendelkezésre álló választási lehetőségeket. Hollandiában a helyreállító igazságszolgáltatás/mediáció terén az Igazságügyi Minisztérium a büntetőeljárás valamennyi szakaszát érintő kísérleti projekteket vázol fel és értékeli ki. Csehországban a Pártfogó Felügyelői és Mediációs Szolgálat az elkövetőkkel és a sértettekkel is együttműködik a helyreállító megközelítés szellemében, a bűncselekmény következtében megbomlott viszonyok helyreállítására törekedve.

Ami a szabadságvesztés alternatíváira vonatkozó jogalkotási reformokat illeti, az olasz büntető-igazságszolgáltatási rendszer jelentős változásoknak néz elébe az olasz Parlament által 2021. szeptemberében elfogadott, ún. „Cartabia-reformnak” köszönhetően. A számos újítás között a reform többek között felhatalmazást ad a kormánynak arra, hogy – egy éven belül – vázolja újra a szabadságelvonással nem járó szankciók rendszerét, törekedve arra, hogy a szabadságvesztés-büntetések valóban a legvégső megoldást jelentsék, hogy megerősödjenek a tárgyalási szakaszban azok a mechanizmusok, amelyek révén a szabadságvesztés-büntetés helyettesíthető, valamint hogy az alternatív szankciók alkalmazási körét a legfeljebb 4 év tartamú szabadságvesztés-büntetésekre is kiterjesszék. Az alternatív szankciók típusait is megváltoztatták: a *semidetenzione* és a *libertà controllata*

intézményét – amelyeknek következetesen igen alacsony volt az alkalmazási aránya – megszüntették és a *detenzione domiciliare* (otthonában végrehajtott szabadságvesztés), a *semilibertà* (a fogvatartott a napot munkavégzés vagy tanulmányok folytatása céljával a bv. intézeten kívül töltheti), *lavoro di pubblica utilità* (közérdekű munka) intézményeit, valamint pénzügyi jellegű büntetéseket vezettek be, azzal, hogy az egyes intézmények alkalmazhatóságára eltérő kritériumok vonatkoznak. Az 1 évnél nem hosszabb szabadságvesztés-büntetések esetében mind a négy alternatív szankció; az 1-től 3 évig terjedő szabadságvesztés-büntetések esetében a pénzbüntetés kivételével az említettek közül valamennyi egyéb szankció; végül pedig a 3 és 4 év közötti szabadságvesztés-büntetések esetében csak a *detenzione domiciliare* és a *semilibertà* intézménye alkalmazható. Eltérően a jelenleg irányadó szabályozástól, az alternatív szankciók alkalmazásának esetére kizárták a büntetés felfüggeszthetőségét, mert úgy értékelték, hogy az csökkentette az alternatív szankciók hatékonyságát.

2. Jövőbeli irányok – A büntetések és intézkedések fejlesztésének jövőbeli lehetőségei a szabadságvesztés alkalmazásának hatékony csökkentése érdekében

A büntetés különösen érzékeny témája a büntetőjogi populizmusnak, amely több szabadságvesztést és szigorú büntetést követel.

Az Európai Unió néhány tagállamában, mint például Lengyelországban, a politikusokra jellemző a kemény büntetőpolitikai megközelítés alkalmazása a népszerűség elnyerése érdekében. Görögországban a Büntető Törvénykönyv 2019-es reformját, amely egy koherens, következetes és arányos szankciórendszer bevezetését célozta (a reform a következőket foglalta magába: az elavult bűncselekmények hatályon kívül helyezése; szabálysértések dekriminalizálása és azok közigazgatási szankcionálása; a közérdekű munka főbüntetésként való bevezetése; a pénzügyi jellegű büntetések alkalmazási körének kiterjesztése a napi tétel rendszerének alapulvételével; a visszaesőkre vonatkozó büntetés kiszabási rendelkezések hatályon kívül helyezése, azok aránytalan következményei miatt; a büntetőjogi szankciók enyhítése, azzal a céllal, hogy visszaálljon a büntetés súlyossága és bűncselekmény tárgyi súlya közötti egyensúly), a tanulmányban részt vevő görög szakértők véleménye szerint politikai kontextusban szinte azonnal hiteltelenné tették, és a tömegtájékoztatók fokozta az igényt a súlyosabb büntetések iránt. Következésképpen a reformot annak hatálybalépését követő néhány hónapon belül módosították, hogy növeljék annak feltételezett elrettentő hatását, például megemelve egyes szabadságelvonással járó szankciók „tényleges időtartamát”, szűkítve a közösségi

büntetések alkalmazási körét, bevezetve a kötelező életfogytig tartó szabadságvesztést egyes bűncselekmények tekintetében, továbbá több formális előfeltételt szabva a feltételes szabadságra bocsáthatósághoz.

Erre csak olyan szabadságelvonással nem járó büntetésekkel lehetséges választ adni, amelyek hatékonynak bizonyulnak – továbbá a hatékonyságukról tájékoztatást kell adni a közbizalom kiépítése érdekében.

Az összehasonlító tanulmányból származó adatok, valamint a részt vevő szakértők által a nemzeti jelentésekben rendelkezésre bocsátott vélemények együttesen értékes hozzájárulást jelentenek annak meghatározásához, hogy a jövőben milyen módon fejleszthetők a szabadságelvonás alternatívái.

2.1 A szankciórendszerek jogszabályi keretei

Azokban az országokban, ahol a rövidtartamú szabadságvesztésnek még mindig jelentős súlya van, a szabadságvesztés-büntetés *ultima ratio* jellegét kell megerősíteni, előmozdítva a rövidtartamú szabadságvesztés alternatíváinak alkalmazását. Ez a kisebb bűncselekmények dekriminalizálásával, elterelő mechanizmusokkal, a kisebb súlyú bűncselekmények esetén a szabadságelvonással nem járó szankciók főbüntetesként való meghatározásával, minden olyan esetben, amikor a vonatkozó feltételek teljesülnek, a szabadságvesztésnek otthonában történő végrehajtásával, valamint a magatartási szabályok megszegése esetén a szabadságvesztésre való átváltoztatás helyett más következmény meghatározásával érhető el.

Azokban a joghatóságokban, ahol főként a közepes tartamú szabadságvesztés-büntetések dominálnak és azokban az országokban, ahol a szabadságelvonással járó büntetések átlagos időtartama magas, a következő lehetőségek vehetők fontolóra: szabadságelvonással nem járó büntetések szélesebb körben való alkalmazása olyan bűnügyi jelenségek esetében, amelyek az említett büntetésekkel járnak; intézkedések meghozatala egyfelől annak biztosítása érdekében, hogy a bíróságok által kiszabott büntetések rövidebbek legyenek, másfelől, hogy a tényleges szabadságelvonással járó időszak tartama rövidebb legyen. Az intézkedés lehetséges irányai lehetnek: az egyes bűncselekményekre nézve meghatározott büntetési tételek alsó és felső korlátjának felülvizsgálata; a szabadságvesztés hatékonyságának növelése (amelynek köszönhetően a bíróságok és a közösség bízhat benne, hogy a büntetési célok megfelelően elérhetők rövidebb tartamú szabadságvesztés alatt is), a feltételes szabadítás szélesebb körben való alkalmazása; a büntetés vegyes formáinak fontolóra vétele (azzal, hogy figyelemmel kell lenni az

igazságszolgáltatási kontroll kiterjesztésére – azaz azok alkalmazása nem vezethet a szabadságvesztés alkalmazásához, ha egyébként szabadságvesztés nem lenne alkalmazható); bűnhalmazat esetén egyetlen összevont büntetés meghatározása; eljárások annak biztosítására, hogy több szabadságvesztés-büntetés végrehajtása esetében azok együttes időtartama ne legyen aránytalanul és szükségtelenül hosszú.

Emellett sok joghatóságban, ahogyan a büntetőjogi rendszerek fokozatosan fejlődnek és a szabadságvesztés-büntetés alternatíváinak körét szélesítik – új szankciótípusokat hoznak létre, szélesítik a meglévő szankciók alkalmazási körét – a rendszerek egyúttal bonyolultabbá is válnak. A büntetőjogi rendszerek bonyolultsága (pl. ahol szabadárelvonással nem járó szankciókról rendelkezik a jogszabály, néhol büntetési tételként, máshol helyettesítő büntetésként, megint máshol mellékbüntetésként kerülnek meghatározásra; vagy más esetben néhol helyettesítő büntetések, néhol a szabadságvesztés-büntetés végrehajtási formái; néhányat a perbíróság, másokat a büntetések végrehajtásáért felelős bíró is kiszabhat; a büntetések minden egyes típusára más előfeltételek vonatkoznak) akadályt jelenthet a szabadságvesztés-büntetés alternatíváinak alkalmazása előtt és csökkentheti azok hatékonyságát. Amint a szankciók elegendő fajtája rendelkezésre áll, megfontolandó lehet a rendszerezésre és egyszerűsítésre törekedni.

Dekriminalizáció és elterelés

- Megfontolandó a csekély súlyú bűncselekmények dekriminalizálása és az elterelő mechanizmusok alkalmazásának előmozdítása (ideértve a helyreállító igazságszolgáltatási mechanizmusokat is), a civil szervezetek és alternatív vitarendezési testületek bevonásával.

A szabadságelvonással nem járó szankciókra vonatkozó törvényi rendelkezések

Célszerű felülvizsgálni a szabadságvesztés-büntetés dominanciáját büntetési tételként, valamint a szabadságelvonással nem járó szankciók törvényi rendelkezéseit. Felülvizsgálható többek között:

- A szabadságelvonással nem járó szankciók főbüntetésként való meghatározása
- A szabadságelvonással nem járó szankcióknak a csekélyebb súlyú bűncselekmények büntetési tételeként való meghatározása
- A szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazására vonatkozó jogi követelmények egyszerűsítése (pl. egy általános jellegű rendelkezés bevezetése, amely szerint a szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazhatók egy adott hosszúságú szabadságvesztés-büntetéssel büntethető vagy büntetett magatartások esetén, vagy ha az előírt feltételek teljesülnek)

- A pénzbüntetések meghatározásának és végrehajtásának egy olyan modellje, amely révén biztosítható, hogy azok, akikre a büntetést kiszabták ténylegesen képesek legyenek a büntetést megfizetni, és elkerülhető legyen a nemfizetés és a pénzbüntetés szabadságvesztésre való átváltoztatása (a büntetés gyakorlati eredménytelensége miatt, és azért, mert kétségessé válik, hogy azzal elérhető-e a büntetés célja)
- A mellékbüntetések (elsősorban eltiltás az egyes jogok vagy tevékenységek gyakorlásától), valamint a bűncselekmény eredményeképpen létrejött bevétel elkobzásának szélesebb körben történő alkalmazása, hogy ezáltal csökkenthető legyen azoknak az eseteknek a száma, amelyekben a szabadságvesztés-büntetés alkalmazása válik szükségessé
- A szabadságvesztés alternatíváinak kérdése a legsúlyosabb bűncselekmények esetében, úgy tűnik, továbbra is kihívást jelent. A legtöbb országban a szabadságvesztés alternatíváiról nem rendelkeznek a legsúlyosabb bűncselekmények esetében. Azok a joghatóságok, ahol megengedett akár az 5 évnél hosszabb szabadságvesztés-büntetés helyettesítése is csak Litvánia (ahol a helyettesíthető szabadságvesztés tartamának felső korlátja 6 év), Hollandia (ahol a 6 évnél hosszabb szabadságvesztés nem helyettesíthető közérdekű munkával, ha a bűncselekmény súlyosan megsértette a sértett fizikai integritását), Málta (ahol 7 év), és Belgium (ahol elméletileg a 20 évig terjedő büntetések is helyettesíthetők); néhány joghatóság nem határoz meg korlátot (Ciprus, Dánia, Svédország). Hollandiában, annak ellenére, hogy a közérdekű munka kiszabása súlyos bűncselekmények esetében tilos, a gyakorlatban a bíróságok mégis szabnak ki közösségi büntetést ezekben az esetekben is az ügy körülményeitől függően, együttesen alkalmazva mellette a szabadságvesztést, vagy pénzbüntetést szabnak ki közérdekű munka helyett. Ez a kérdés jogtudományi és kriminálpolitikai megvitatásra érdemes. Az elkobzás és a vagyoneklobzás alkalmazása megfontolandó lehet a gazdasági és más, haszonszerzési céllal elkövetett bűncselekmények esetén. A különböző büntetéstípusok kombinációjának kiszabása szintén megfontolásra érdemes lehet.

Feltételes szabadságra bocsátás

- A feltételes szabadságra bocsátásnak, mint a szabadságba való átmenet felügyelet és támogatás melletti formájának, a közepes és a hosszú tartamú szabadságvesztés-büntetések esetén is mindig alkalmazhatónak kellene lennie.
- A feltételes szabadságra bocsátás ne legyen kivételes jellegű intézkedés; legyen elrendelendő, amennyiben a törvényben meghatározott feltételei teljesülnek.

- A feltételes szabadságra bocsáthatóság időpontja legyen előre látható a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának megfelelő megtervezése révén, továbbá a büntetésvégrehajtás, a pártfogó felügyelői szolgálat és a bíróság közötti jó együttműködés hozzájárulna a szabadon bocsátásra való jobb felkészítéshez.

A magatartási szabályok megszegésének következményei

- Valamely szabadságelvonással nem járó büntetés vagy a feltételes szabadság feltételeinek megszegése ne vezessen automatikusan szabadságvesztéshez. Más lehetőségeknek is rendelkezésre kell állniuk, amelyekről a szabályszegés jelentőségének eseti alapon történő értékelését követően, a büntetés céljait figyelembe véve kell dönteni.

2.2 Gyakorlati és szervezeti intézkedések

Képzés

Hasznos intézkedések lehetnek:

- Valamennyi, a büntetés-kiszabásban részt vevő szakember specializációjának elősegítése képzéseken, tudásmegosztáson és a különböző szakemberek – bírák, ügyészek, pártfogó felügyelők, jogtudósok, egészségügyi szakemberek – összefogását szolgáló lehetőségeken keresztül, az egyes fogalmak és eljárások összehangolása, valamint egymás szerepének és szükségleteinek jobb megértése érdekében.
- A bíróságok és a pártfogó felügyelői szolgálatok közötti szoros párbeszéd különösen alkalmas arra, hogy hatékonyabbá tegye a büntetés-kiszabást megelőző pártfogó felügyelői vélemények kikérését és elkészítését (biztosítaná, hogy a vélemény a legmegfelelőbb eljárási szakaszban készüljön el és az ügy szempontjából lényeges információkat tartalmazza), a büntetés típusának megválasztását és azt, hogy a rehabilitációs programok jobban illeszkedjenek az egyéni szükségletekhez.

Emberi erőforrások

- A pártfogó felügyelők és a pártfogoltak megfelelő arányának biztosítása garantálhatja a rehabilitációra irányuló, személyre szabott támogatás megvalósítását.

Programok elérhetősége

- Strukturált programokat kell kialakítani, amelyek a közösségi büntetésüket (így különösen felfüggesztett szabadságvesztés-büntetést vagy otthonukban végrehajtott

szabadságvesztés-büntetés) töltő személyek sajátos igényeire irányulnak, megfelelnek az eltérő kriminogén faktoroknak és a különböző bűnügyi jelenségeknek;

- Ha rehabilitációs programokat alakítanak ki az otthonukban végrehajtott szabadságvesztés-büntetésüket töltő személyek számára ahelyett, hogy őket pusztán a lakóhelyükön tartózkodásra köteleznék elektronikus távmegfigyelés mellett, az elősegítheti a büntetés hatékonyságát, de annak jövőbeli, szélesebb körben való alkalmazását is.

Civil szervezetek bevonása

- Erősíteni kell a pártfogó felügyelői szolgálatok és a civil szervezetek közötti jó együttműködést a szabadságelvonással nem járó büntetésüket töltő személyek támogatása és a közérdekű munkavégzés végrehajtására alkalmas munkahelyek biztosítása érdekében.

Adatgyűjtés és kutatás

- A szabadságelvonással nem járó szankciók hatékonyságára és gyakorlati alkalmazására vonatkozó empirikus kutatások fontos eszközökként szolgálnának az említett szankciók fejlesztéséhez, valamint a közösség és a bíróságok ismereteinek bővítéséhez és bizalmuk kialakításához, miszerint az említett szankciókkal elérhetők a büntetés céljai.
- A kutatás kiterjedhet olyan személyek véleményének felmérésére is, akikkel szemben korábban szabadságelvonással nem járó szankciót alkalmaztak, hogy kiderüljön, a szankció végrehajtása során nyújtott támogatás, valamint a kínált programok és tevékenységek mennyire illeszkedtek az említett személyek szükségleteihez, továbbá mik voltak a főbb nehézségek, amelyeket e személyek megtapasztaltak és milyen hatással volt a szankció az életükre.
- A kisebbségi csoportokhoz tartozó vagy sérülékeny helyzetben lévő személyek büntetésére vonatkozó adatok gyűjtése és elemzése segítene beazonosítani a közösségi szankciók alkalmazásával szembeni akadályokat, amelyek az említett csoportokhoz tartozó személyek esetében a szabadságvesztés aránytalanul széleskörű alkalmazásához vezetnek.

A büntetés-kiszabást megelőző pártfogó felügyelői vélemény

- Növelni szükséges a bírák, ügyészek és pártfogó felügyelők tudatosságát a büntetés-kiszabást megelőző pártfogó felügyelői vélemény jelentőségét illetően, hogy a bíróság az elkövető személyes szükségleteinek és körülményeinek megfelelő büntetést alkalmazzon, és elkerülhető legyen, az, hogy az elkövető nem tartja be a büntetés szabályait.

Büntetéskezabási iránymutatások

- Figyelemmel arra, hogy a Büntető Törvénykönyvben foglalt jogi kritériumoktól eltekintve a tanulmány által vizsgált joghatóságok nem alkalmaznak „büntetéskezabási iránymutatásokat”, nem lehetséges következtetéseket levonni azok előnyeiről vagy a vonatkozó bevált gyakorlatokról.

2.3 Sérülékeny helyzetben lévő vagy kisebbségekhez tartozó személyek

- A tanulmány révén csak korlátozott mértékben lehetett empirikus adatokat szerezni olyan kisebbségekhez vagy hátrányos helyzetű csoportokhoz tartozó személyekről, akikkel szemben szabadságelvonással nem járó szankciókat alkalmaznak. Ugyanakkor a szakértők egyetértenek abban, hogy az olyan körülmények, mint a hajléktalanság, munkanélküliség vagy külföldi állampolgárság a gyakorlatban a szabadságelvonással nem járó büntetés alkalmazásának akadályát képezhetik. Egy bizonyítékokon alapuló megközelítés
- Úgy tűnik, nincsen egyetértés arra vonatkozóan, hogy legyenek-e az egyes csoportokra irányuló, speciális rendeltetésű intézkedések, tekintettel arra, hogy sok pártfogó felügyelői szolgálat vonakodik elfogadni ezt a nézőpontot az egyenlő bánásmód és a pártfogói közreműködés egyéni jellege miatt (ahol az utóbbi azt jelenti, hogy minden egyes személy sajátos szükségleteit kell alapul venni, függetlenül attól, hogy az adott személy milyen „kategóriába” tartozik). Akármelyik nézőpont is kerül elfogadásra, a pártfogói közreműködést az egyes személyek szükségleteihez és jellemzőihez kell igazítani, eszközöket kell biztosítani az egyes nehézségek leküzdéséhez (mint például a kulturális és nyelvi akadályok), valamint forrásokat kell biztosítani a speciális szükségletű csoportok számára (mint például a mentális egészséggel küzdő személyek részére). A megfelelő válaszüntézkedések biztosítására hasznos eszköz lehet az együttműködés más olyan szervezetekkel, akár közsolgálati szervekkel vagy civil szervezetekkel, amelyek egyes társadalmi csoportok vonatkozásában tapasztalattal vagy speciális szaktudással rendelkeznek. Szintén fontosak lennének a büntető igazságszolgáltatásban dolgozó szakembereknek szóló képzések és tudatosságnövelő kezdeményezések.

2.4 A technológia szerepe

- A technológia fontos szerepet tölthet be az alternatív szankciók jövőjét illetően. Az elősegítheti a rehabilitációs lehetőségeket, például használható a távoktatás céljára, ha a

tanfolyamok helyben nem elérhetők, vagy olyan programokon vagy tevékenységeken való részvétel céljára, amelyek az adott körzetben nem elérhetők, vagy azon a személyes részvétel bármilyen okból nem lehetséges. Ezenkívül a kommunikációs technológiák arra is használhatók, hogy a pártfogó felügyelők által nyújtott támogatás szorosabb és rendszeresebb lehessen. Emellett az említett technológiák hozzájárulhatnak ahhoz is, hogy az igazságszolgáltatási rendszer modernebb formában kommunikáljon az ügyfeivel.

- Az elektronikus távfelügyelet melletti büntetéseknek (mint például az otthonában végrehajtott szabadságvesztés) nem pusztán felügyeletből kellene állnia, hanem a rehabilitációra kellene irányulniuk a hatékony támogatás és a megfelelő programok révén. A vonatkozó szabályozásnak meg kell felelnie a Miniszteri Bizottságnak a tagállamokhoz intézett, az elektronikus távfelügyeletről szóló (2014)4. sz. ajánlásában foglalt elveknek és szabályoknak.
- Fontolóra kell venni annak lehetőségét, hogy 2 évre hosszabbítsák meg azt az időtartamot, amelynek ideje alatt a szabadságvesztés elektronikus távfelügyelet mellett otthon hajtható végre. A tanulmány által vizsgált tagállamokban a jelenleg irányadó maximális időtartam 6 hónap és 2 év közé esik.
- A technológiát úgy kell felhasználni, hogy az kiegészítse, ne pedig csökkentse vagy helyettesítse az emberi támogatást, amely a társadalmi reintegrációs folyamat egyik alapvető vetülete.
- Az új technológiáknak a szabadságelvonással nem járó szankciók fejlesztése érdekében történő, megfelelő használata érdekében hasznos lenne kutatást végezni a strukturált programok hatékonyságáról távoktatás útján történő vagy vegyes jellegű részvétel mellett.
- Fejleszteni kell az elektronikus kommunikáció (pl. e-mailek, konferenciabeszélgetések) alkalmazását a pártfogó felügyelői szolgálaton belül, a pártfogó tisztek és a pártfogoltak között, valamint a pártfogó felügyelői szolgálatok és a bíróságok között, figyelemmel arra, hogy az a világméretű járvány alatt sok országban igen hasznosnak bizonyult. Használatával idő takarítható meg, csökkenthető a bürokrácia, továbbá megkönnyíti a kollégák közötti tudásmegosztást. Fontos biztosítani, hogy a pártfogó felügyelők megfelelő képzést kapjanak a pártfogoltakkal való táv- illetve online munkáról, megfelelően tiszteletbe tartva a pártfogoltak magánélethez való jogát is.

Hivatkozások

- AEBI, Marcelo F.; DELGRANDE, Natalia, *SPACE I - Council of Europe Annual Penal Statistics - 2009 Survey on Prison Populations*, Strasbourg: Council of Europe, 2011.
- DELGRANDE, Natalia; MARGUET, Yann, *SPACE II - Council of Europe Annual Penal Statistics - Non-Custodial Sanctions and Measures Served in 2009*, Strasbourg: Council of Europe, 2011.
- HASHIMOTO, Yuji Z, *SPACE II - 2020 - Council of Europe Annual Penal Statistics: Persons under the supervision of Probation Agencies*, Strasbourg: Council of Europe, 2021.
- HASHIMOTO, Yuji Z.; TIAGO, Mélanie M., *Probation and Prisons in Europe, 2020: Key Findings of the SPACE reports*, Strasbourg: Council of Europe, 2021.
- TIAGO, Mélanie M., *SPACE I - 2020 - Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations*, Strasbourg: Council of Europe, 2021.
- TIAGO, Mélanie M., *Prisons and Prisoners in Europe 2020: Key Findings of the SPACE I report*, Strasbourg: Council of Europe, 2021.
- TIAGO Mélanie M., *SPACE I - 2019 - Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations*, Strasbourg: Council of Europe, 2020.
- TIAGO, Mélanie M.; BURKHARDT, Christine, *SPACE I - Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations. Survey 2015*, Strasbourg: Council of Europe, 2016.
- et al., *SPACE I - Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations. Survey 2016*, Strasbourg: Council of Europe, 2017.
- BULGÁRIA, National Statistical Institute. Elérhető: https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/reports/query.jsf?x_2=560.
- CSEH KÖZTÁRSASÁG, Ministry of Justice, Statistical Yearbook of the Czech Republic - 2019. Elérhető: <https://www.czso.cz/csu/czso/29-justice-crime-accidents-vhzcl6qbmh>.
- MOTIUK, Larry, *Research report: The development and delivery of a scale for the evaluation of risk-needs (SERN) in Romanian Probation Services*, Canada: Correctional Service of Canada, 2017. Elérhető: <http://probatiune.just.ro/wp-content/uploads/2021/09/The-Development-and-Delivery-of-a-Scale-for-the-Evaluation-of-Risk-Needs-SERN-in-Romania.pdf>.

Recidivism among offenders in the Netherlands: Report on the period 2006-2018. Elérhető:

https://repository.wodc.nl/bitstream/handle/20.500.12832/228/Cahier_2019-

[10_Volledige_tekst_tcm28-396007.pdf?sequence=2&isAllowed=y](https://repository.wodc.nl/bitstream/handle/20.500.12832/228/Cahier_2019-10_Volledige_tekst_tcm28-396007.pdf?sequence=2&isAllowed=y).

WERMINK, Hilde T., et al., Comparing the effects of community service and short-term imprisonment on recidivism: a matched samples approach, *Journal of Experimental Criminology*, 6/3, 325-349.